

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
VĒSTURES UN ARHEOLOĢIJAS NODAĻA

Maģistra studiju programmas

2. kursa students

Eginhards **Volāns**

Stud.ap.Nr. ev11067

**LATVIJAS - KRIEVIJAS 1998.GADA ATTIECĪBU KRĪZE: CĒLOŅI UN
NORISE**

MAĢISTRA DARBS

Darba zinātniskais vadītājs

Dr.hist. asociētais profesors

Jānis Taurēns

RĪGA 2018

ANOTĀCIJA

Darba autors: Eginhards Volāns

Maģistra darba nosaukums: „Latvijas – Krievijas 1998.gada attiecību krīze: cēloņi un norise”

Maģistra darba zinātniskais vadītājs: Dr.hist. asociētais profesors Jānis Taurēns

Pētījuma subjekts ir Latvijas – Krievijas 1998.gada attiecību krīze, tās cēloņi un norise. Maģistra darbā Latvijas un Krievijas konfrontācija 1998.gada pavasarī ir skatīta ideoloģiskā, kā arī divpusējo un starptautisko attiecību kontekstā. Darba mērķis ir izpētīt Latvijas – Krievijas 1998.gada krīzes galvenos cēloņos un norisi. Tēmas izpētes rezultātā tika konstatēts, ka 1998.gada Latvijas – Krievijas attiecību krīzes aizmetņi meklējami abu pušu atšķirīgajos ārpolitiskajos uzskatos. Papildus tam Latvijas – Krievijas attiecību pasliktināšanos tieši ietekmēja Latvijas eiroatlantiskās integrācijas process, kā arī pieaugošā spriedze abu pušu divpusējās attiecībās. Maģistra darba izstrādes laikā tika noskaidrots, ka Krievija 1998.gada pavasarī izdarīja mērķtiecīgu spiedienu pret Latviju, izmantojot ekonomiskus, diplomātiskus un slēptus tiešas ietekmes kanālus.

ANNOTATION

Author: Eginhards Volans

Title of the work: „Crisis of 1998 in Latvian – Russian relations: causes and conduct”

Scientific supervisor of the work: Dr.hist. associate professor Janis Taurens

The subject of the study is Crisis of 1998 in Latvian – Russian relations, its causes and conduct. Latvian – Russian confrontation in the spring of 1998 has been viewed in ideological, bilateral and international context.

The aim of the work is to research main causes and conduct of crisis in Latvian – Russian relations during the spring of 1998. In the result of the research it was concluded that the preface of crisis in Latvian – Russian relations was to be found in different foreign policy views on both sides. Furthermore worsening of Latvian – Russian relations in spring of 1998 was connected to process of Latvian euroatlantic integration and growing bilateral confrontation on both sides. In addition it was concluded that in the spring of 1998 Russia made purposive pressure on Latvia, through diplomatic, economic and various covert channels.

SATURS

Anotācija.....	2
Annotation	3
Ievads.....	6
Izmantoto avotu un literatūras apskats	9
Avotu apskats	9
Literatūras apskats	17
1. Mūsdienu Krievijas ārpolitiskie uzskati	21
1.1 Ieskats Latvijas un Krievijas ārpolitisko uzskatu problemātikā	21
1.2 Krievijas ārpolitiskās identitātes meklējumi pēc PSRS sabrukuma	22
1.3. Krievijas ārpolitiskie uzskati pēc PSRS sabrukuma.....	26
1.3.1 Krievijas ārpolitiskie uzskati ārlietu ministra A.Kozireva laikā.....	28
1.3.2. Krievijas ārpolitiskie uzskati ārlietu ministra J.Primakova laikā	32
1.4. Secinājumi	37
2. Mūsdienu Latvijas ārpolitiskie uzskati.....	39
2.1 Latvijas ārpolitiskie uzskati no 1988.-1990.gadam.....	39
2.2 Latvijas ārpolitiskie uzskati no 1990.-1991.gadam.....	43
2.3. Latvijas ārpolitiskie uzskati no 1991.-1994.gadam.....	45
2.4. Latvijas ārpolitiskie uzskati no 1994.-1997.gadam.....	50
2.5. Secinājumi	53
3. Latvijas – Krievijas attiecības no 1997.gada – 1998.gada sākumam	55
3.1. Latvijas – Krievijas attiecības no 1997.gada februāra - maijam	55
3.2. Latvijas – Krievijas attiecības no 1997.gada maija - septembrim.....	57
3.3. Latvijas – Krievijas attiecības no 1997.gada septembra – 1998.gada martam.....	59
3.4. Secinājumi	73
4. Latvijas – Krievijas 1998.gada attiecību krīzes norise.....	74
4.1. Latvijas – Krievijas attiecību krīzes aktīvā fāze no 1998.gada marta – aprīlim.....	74
4.1.1. 1998.gada 3.marta mītiņš pie Rīgas Domes	74
4.1.2. Leģionāru atceres diena un citas sabiedriskās aktivitātes 1998.gada martā.....	81
4.1.3. Spridzināšanas un citas provokācijas 1998.gada aprīlī	86
4.1.4. Latvijas – Krievijas attiecību stabilizācija 1998.gada aprīļa otrajā pusē.....	89
4.1.5. Latvijas – Krievijas 1998.gada attiecību krīzes aktīvās fāzes vērtējums	91
4.2. Latvijas – Krievijas attiecību krīzes pasīvā fāze no 1998.gada maija - augustam	94
4.3. Secinājumi	97

Secinājumi	99
Izmantoto avotu un literatūras saraksts	102
Pielikumi	
1.pielikukums. Dokumentārā lapa.....	112

IEVADS

Maģistra darbs ir veltīts 1998.gada Latvijas – Krievijas attiecību krīzei. Neskatoties uz Latvijas *de iure* aiziešanu no Krievijas ietekmes sfēras 2004.gadā pēc iestāšanās NATO un Eiropas Savienībā (ES), Krievija joprojām ir saglabājusi vērā ņemamu ekonomisko un kulturālo ietekmi Latvijā. Krievijas ģeogrāfiskais tuvums un Latvijas ilggadēja atrašanās Krievijas tiešā ietekmē ir priekšnoteikums tam, ka Latvijas vēsture un politika nevar tik pētīta, nepievēršot padziļinātu uzmanību Krievijas faktoram.

Mūsdienās abu valstu attiecībās ir iestājies saspīlējums, kas ir saistīts ar Maskavas agresīvo ārpolitiku Ukrainā, Krimas pussalas aneksiju un Donbasa separātistu atbalstīšanu. Krievija kopš 2014.gada pret Latviju un Rietumu pasauli izvērsis virkni aktivitāšu, kuras mūsdienu drošības eksperti apraksta ar terminu „hibrīdkarš”¹. Tā ietvaros Krievija cenšas vājināt Rietumvalstis, izmantojot propagandu, ekonomiskās sankcijas, kā arī slēptas ietekmes operācijas, kuru mērķis ir šķelt pretinieka sabiedrību un vājināt tā iekšpolitisko stabilitāti. Lai gan „hibrīdkarš” ir termins, ar kuru pamatā tiek raksturota mūsdienu Krievijas ārpolitika pret Rietumvalstīm, Latvija ar līdzīgām Maskavas darbības metodēm saskārās jau 1998.gada Latvijas - Krievijas attiecību krīzes laikā. Līdz ar to maģistra darba tēmas izvēle ir pamatojama ar pašreizējo Latvijas – Krievijas attiecību kursu.

No iepriekšminētā izriet arī maģistra darba tēmas aktualitāte. Laikā, kad Krievija izmanto propagandu un sankcijas, lai ietekmētu Latviju un Rietumvalstis, ir svarīgi izvērtēt analogas Maskavas darbības pirms 20 gadiem. Latvijas unikālā vēsturiskā pieredze ļauj pēc iespējas labāk izprast mūsdienu Krievijas darbības metodes, kā arī Latvijas puses veiksmes un neveiksmes krīzes situāciju pārvarēšanā. 1998.gada Latvijas – Krievijas attiecību krīze kalpo kā piemērs, no kura var mācīties mūsdienu Latvijas un Rietumvalstu lēmumpieņēmēji.

Papildus tam maģistra darba tēmas nozīmīgums ir pamatojams ar to, ka 1998.gada Latvijas – Krievijas attiecību krīze kalpoja par robežšķirtni Latvijas eiroatlantiskās integrācijas procesā. Pēc 1998.gada tika zaudētās pēdējās ilūzijas, ka Latvijas kādreiz varētu atgriezties Maskavas ietekmes sfērā. Krīzes iespaidā Rietumeiropas un Latvijas lēmumpieņēmēji aizvien aktīvāk iestājās par Latvijas pievienošanos NATO un ES. Kā rezultātā 1998.gada krīze bija būtisks notikums Latvijas eiroatlantiskajā integrācijā.

Par 1998.gada Latvijas un Krievijas krīzes sākumu pieņemts uzskatīt 1998.gada 3.martā aizvadīto nesankcionēto pensionāru mītiņu pie Rīgas Domes, kuru ar spēku pārtrauca

¹ Radin, A. *Hybrid Warfare in the Baltics*. RAND, 2017. P. 5.

Latvijas varasiestādes. Lai gan pūļa izgaiņāšanā nebija neviena cietušā un notikušajam Latvijas informācijas telpā tika piešķirts triviāls raksturs, Krievijas puse nolēma izmantot starpgadījumu kā katalizatoru, lai ar politiskiem un ekonomiskiem paņēmieniem vērstos pret Latviju. Krievijas medijos drīz pēc tam tika sākta plaša mēroga Latvijas nomelnošanas kampaņa, kuru papildināja Krievijas lēmums pārtraukt *de facto* diplomātisko sadarbību ar Latviju un ieviest oficiāli nepasludinātas ekonomiskās sankcijas. Tā rezultātā politisku un ekonomisku domstarpību mijiedarbība noveda mūsdienu Latvijas un KF attiecības līdz zemākajam punktam to pastāvēšanas laikā. Saspīlējums abu valstu attiecībās saglabājās līdz attiecību relatīvai normalizācijai 1998.gada vasarā. Par krīzes beigām pieņemts uzskatīt Krievijas nacionālās valūtas rubļa devalvāciju 1998.gada 17.augustā.

Papildus tam maģistra darbā krīzes laiks ir sadalīts aktīvajā un pasīvajā fāzē. Aktīvas fāzes hronoloģiskās robežas ir noteiktas no 1998.gada 3.marta līdz 1998.gada 23.aprīlim – nosacītai Latvijas un Krievijas diplomātisko kontaktu atjaunošanai. Savukārt krīzes pasīvās fāzes hronoloģiskās nodaļas ir noteiktas no 1998.gada 23.aprīļa līdz 1998.gada 17.augustam. Līdz ar to par Latvijas - Krievijas attiecību krīzes hronoloģiskajām robežām ir izvēlēts laika periods no 1998.gada 3.marta – 1998.gada 17.augustam.

Papildus tam maģistra darbā padziļināta uzmanība ir pievērsta Latvijas un Krievijas ārpolitisko uzskatu ģenēzei pēc PSRS sabrukuma. Abu valstu attiecības ir skatītas vēsturiskā, ideoloģiskā un starptautiskā kontekstā un kopumā aptver laika periodu no PSRS sabrukuma līdz 1998.gadam.

Darba mērķis ir izpētīt Latvijas – Krievijas 1998.gada krīzes galvenos cēloņus un norisi. Lai sasniegtu darba mērķi ir izvirzīti šādi uzdevumi – 1) Izpētīt Latvijas - Krievijas mūsdienu ārpolitikas vēsturi. 2) Izpētīt – Krievijas ārpolitisko uzskatu veidošanos pēc PSRS sabrukuma. 3) Izpētīt Latvijas – Krievijas divpusējo attiecību problemātiku pēc PSRS sabrukuma. 4) Izpētīt Latvijas – Krievijas divpusējās attiecības Latvijas eiroatlantiskās integrācijas kontekstā. 5) Izpētīt un izvērtēt 1997.gada nogalē Krievijas piedāvāto drošības garantiju ietekmi uz Latvijas – Krievijas attiecībām. 6) Izpētīt un definēt 1998.gada Latvijas – Krievijas attiecību krīzes cēloņus. 7) Izpētīt un izvērtēt Krievijas iespējamu iesaisti 1998.gada krīzes izprovocēšanā un Latvijas sabiedrības šķelšanā.

Darbs ir iedalīts četrās nodaļās, kas ir veltītas – 1) Krievijas ārpolitisko uzskatu izklāstam un vērtējumam, 2) Latvijas ārpolitisko uzskatu izklāstam un vērtējumam, 3) Latvijas – Krievijas attiecībām 1997.gadā un Krievijas piedāvātajām drošības garantijām 1997.gada nogalē, 4) 1998.gada Latvijas – Krievijas attiecību krīzes norisei. Pirmās divas

nodaļas ir veltītas Latvijas – Krievijas mūsdienu ārpolitikas vēsturei un abu pušu ārpolitisko uzskatu izvērtējumam. Maģistra darba trešā nodaļa ir veltīta krīzes tiešajiem cēloņiem 1997.gadā un tam kā tie ietekmēja Latvijas – Krievijas attiecību turpmāko attīstību 1998.gada sākumā. Maģistra darba pēdējā nodaļa ir veltīta 1998.gada krīzes norisei un tās padziļinātai izvērtēšanai.

Maģistra darbā visplašāk ir izmantota ģenēzes jeb aprakstošā pētniecības metode. Ģenēzes metode ir izmantota, lai secīgi un loģiski aprakstītu Latvijas un Krievijas ārpolitisko uzskatu veidošanos, kā arī abu valstu divpusējās attiecības un 1998.gada Latvijas – Krievijas attiecību krīzes norisi. Tāpat darbā ir izmantota salīdzināšanas jeb sintēzes metode, kas tika pielietota, lai salīdzinātu masu medijos pieejamo informāciju par Latvijas – Krievijas attiecībām, kā arī nonāktu pie pēc iespējas objektīvāka vēsturiskās realitātes attēlojuma.

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

Avotu apskats

Darbā ir izmantoti publiski pieejami avoti, kurus var iedalīt 3 apakšgrupās. Pirmajā grupā ietilpst oficiāli pieņemtie un publiski pieejamie Latvijas un starptautiskie dokumenti. Otro grupu veido Latvijas 6.Saeimas sēžu stenogrammas. Savukārt trešajā grupā ietilpst Latvijas latviski un krieviski rakstošie mediji (periodika), kā arī Rietumvalstu internetā pieejamie masu mediji. Šī avotu grupa pētījumā ir pārstāvēta visplašāk.

Maģistra darbā ir izmantoti vairāki Latvijas un NATO stratēģiska līmeņa dokumenti un līgumi, kas ir iedalāmi divos līmeņos – 1) starptautiskā līmeņa (NATO un Baltijas valstu starptautiskie dokumenti), 2) iekšpolitiskā līmeņa (Latvijas ārpolitikas un drošības politikas koncepcijas). Šie avoti sniedz padziļinātu izpratni par valstu un organizāciju oficiālo nostāju jautājumos, kas ir būtiski maģistra darba izstrādē. Oficiālo dokumentu analīze ļauj iepazīties ar starptautisko aktoru stratēģiju virspusējā līmenī. Analizējot šāda tipa dokumentus ir svarīgi atcerēties, ka tie ir daļa no valstu publiskās diplomātijas un nereti neatspoguļo to patieso nostāju atsevišķos jautājumos. Stratēģiskie dokumenti kalpo kā labs atspēriena punkts tēmas vispārīgai iepazīšanai, taču tos nevar uzskatīt par pilnībā objektīviem, tā kā tie nereti pauž iesaistīto pušu vēlamo, nevis esošo viedokli. Oficiālie dokumenti maģistra darba izstrādē spēlēja sekundāru lomu un lielākoties tika izmantoti, lai gūtu vispārīnātu priekšstatu par NATO un Latvijas ārpolitiskajiem uzskatiem.

Tāpat maģistra darbā ir izmantotas 6.Saeimas sēžu stenogrammas. 6.Saeimā notika aktīvas diskusijas par naturalizācijas jautājuma sakārtošanu, krievu valodas ierobežošanu, ekonomiskajām attiecībām ar Krieviju, kā arī Maskavas izdarīto spiedienu pret Latviju. Politiku publiskās runas sniedz priekšstatu par Latvijas politiskās elites noskaņojumu attiecībās ar Krieviju un to vērtējumu par dažādiem sociālajiem procesiem, kas netieši ietekmēja Latvijas – Krievijas attiecību gaitu. Vairumā gadījumu Krievijas jautājums 6.Saeimā tika cilāts, pateicoties nacionālistiski noskaņoto partiju pārstāvjiem, līdz ar to tam bija acīmredzams iekšpolitisks piesitiens. Pragmātiskāka politiku retorika bija novērojama saistībā ekonomiskas dabas jautājumiem. Deputātu publiskās uzrunas ir vērtējamas, kā salīdzinoši neuzticams avots, kas neatklāj vēsturisko patiesību. Tiesa, Saeimas runas var tikt izmantotas, lai iegūtu padziļinātu informāciju par citiem svarīgiem faktoriem, piemēram – 1) atsevišķu sabiedrības daļu noskaņojumu, 2) atsevišķu politisko partiju un politiku noskaņojumu. Saeimas sēžu stenogrammas maģistra darba izstrādē spēlēja sekundāru lomu un pamatā tika izmantotas, lai atspoguļotu Latvijas – Krievijas attiecību iekšpolitisko dimensiju.

Kā pēdējā un svarīgākā avotu grupa ir jānorāda periodika. Ņemot vērā tās nozīmi maģistra darba izstrādē un 90.gadu mediju vides sarežģīto raksturu, uzskatu, ka šīs avotu grupas aprakstam ir jāpievēršas padziļināti.

Latvijas mediju vides raksturojums. Pēc PSRS sabrukuma par Latvijas mediju vides noteicošo spēlētāju kļuva drukātā prese. Lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju informāciju par notikumiem Latvijas iekšpolitikā un ārpolitikā ieguva no periodikas. 90.gadu “preses uzvaras gājienam” ir divi cēloņi. Pirmkārt, prese uz to brīdi bija finansiāli izdevīgākais mediju veids ar viszemākajām izmaksām. Kvalitatīva satura veidošana radio un televīzijas platformās bija tehniski sarežģītāka un dārgāka. Otrkārt, Latvijā pēc PSRS sabrukuma bija saglabājusies izteikta preses lasīšanas tradīcija. Iedzīvotāji bija pieraduši patērēt informāciju rakstveidā.

Mediju pētniece Sandra Veinberga Latvijas laikrakstu sistēmas modeli raksturo kā centralizētu un līdzsvarotu. Latvijas periodikai bija plaša satura kontakta virsma un spēcīga bāze reģionālo laikrakstu veidolā. Tāpat to raksturoja centralizētu nacionālo laikrakstu klātesamība un dažādas aptveres laikrakstu komplekts (izteikta nacionālā un reģionālā prese).²

Papildus tam Latvijas mediju vidi 90.gados raksturoja arī citi faktori, piemēram - 1) izteikts kapitālisms, 2) politisko grupējumu ietekme un 3) žurnālistu kvalifikācijas trūkums.

Pirmkārt, Latvijas 90.gadu laikraksti darbojās, vadoties pēc biznesa modeļa. To primārais mērķis bija peļņas gūšana, nevis kalpošana sabiedrības interesēs. Līdz ar to mediju īpašnieki nereti upurēja žurnālistikas standartus par labu peļņai. Otrkārt, Latvijas mediju vide 90.gados bija atkarīga no dažādu politisko un ekonomisko grupējumu interesēm. Laikrakstu ietekmējamība vairumā gadījumu aprobežojās ar politisko partiju ambīcijām (piemēram, “Latvijas Ceļā” un Tēvzemei Brīvībai/LNNK). Taču, kā norāda S.Veinberga, atsevišķos gadījumos Latvijas periodikas saturu ietekmēja pat kriminālās aprindas (piemēram, par “reketa karali” sauktais Ivans Haritonovs vai bankas “Baltija” padomes priekšsēdētājs Aleksandrs Lavents).³ Treškārt, preses kvalitāti ietekmēja vietējo žurnālistu neprofesionalitāte. PSRS gūtā žurnālistikas pieredze bija vāja un nereti nederīga demokrātiskas apstākļos.

Komunikācijas zinātņu pētniece Anda Rožukalne rezumē, ka Latvijas mediju vidi 90.gados raksturoja privatizācija, komerciālo mediju sistēmas izveidošanās un Rietumu preses darbības principu pakāpeniska apgūšana. Latvijas mediju vidē 90.gados ienāca virkne jaunu

² Veinberga, S. *Mediju misija. Preses attīstības tendences Latvijā pēc valsts neatkarības atjaunošanas (1990-2010)*. Zvaigzne ABC, 2010. 68.lpp.

³ Turpat, 59.lpp.

spēlētāju (gan īpašnieku, gan žurnālistu veidolā), kā rezultātā starp Latvijas medijiem bija izveidojusies īpaši asa konkurence.⁴

Pētījuma “Baltic Media in Transition” autoru kolektīvs secina, ka 90.gadu Latvijas mediju vidi vislabāk raksturoja žurnālistikas tradīciju un profesionalitātes trūkums. Šī iemesla dēļ Latvijas žurnālistikai, salīdzinot ar Rietumvalstīm, nereti trūka analītiska saturs. Latvijā 90.gados praktiski nepastāvēja pētnieciskā žurnālistika.⁵ Jānorāda, šādas iezīmes nebija raksturīgas tikai Latvijai, tā kā vairums no postpadomju valstīm 90.gados cieta no vāji attīstītas žurnālistikas.

Pētniece S.Veinberga kā vēl vienu postpadomju medijiem raksturīgu iezīmi izceļ politikas centrālo lomu mediju saturā. Vairums mediju atspoguļoja tikai politiskas rakstura ziņas un maz pievērsās, piemēram, sociālas dabas jautājumiem. Laikraksti, kas nepievērsās politisko tēmu atspoguļošanai netika uztverti nopietni.⁶

Ideoloģiski Latvijas mediji bija sadrumstaloti un starp tiem bija grūti novilkt Rietumos ierasto ideoloģisko asi starp “labējiem” un “kreisajiem”. Tā vietā katrs laikraksts pauda noteikta politiskā grupējuma aktuālo pasaules redzējumu, kuru nepieciešamības gadījumā varēja mainīt. Vienīgās ideoloģiskās konstantes lielākajai daļai 90.gadu laikrakstu bija izteikts antimarksisms un atbalsts tirgus liberalizācijai.⁷ Papildus tam katram laikrakstam bija savs vēstījums, kas uzrunāja noteiktu demogrāfisko un ģeogrāfisko areālu. Mediju pētniece S.Veinberga radušos situāciju raksturo ar moto – “jūs esat tas, ko lasāt.”⁸

Papildus tam Latvijas mediju vide 90.gados bija sašķelta, vadoties pēc etnolingvistiskā principa, kas ietekmēja ne tikai laikrakstu komunikācijas valodu, bet arī saturu. Pētniece S.Veinberga secina, ka latviski un krieviski rakstošās preses domstarpības plašākā kontekstā atspoguļoja Latvijas divkopienu sabiedrības problemātiku. Pētniece izceļ trīs faktoros, kas iespaidoja latviski un krieviski rakstošās preses atšķirības. Pirmkārt, mentālās atšķirības - Latviešiem un krieviem bija atšķirīga pieeja žurnālistikai, rakstīšanas stilam un informācijas patērēšanai. Otrkārt, peļņas gūšana - Latviešu un krievu laikrakstiem nebija finansiāli izdevīgi tulkot savu saturu citā valodā. Treškārt, atšķirīga politiskā un vēsturiskā nostāja - latviešu un

⁴ Rožukalne, A. *Kam pieder Latvijas mediji?* Zinātne, 2013. 114.lpp.

⁵ Brikše, I., Skudra, O., u.c. Development of the Media in Latvia in the 1990s. In: Vihalemm, P. *Baltic Media in Transition*. Tartu University Press, 2002. P. 97.

⁶ Veinberga, S. *Mediju misija. Preses attīstības tendences Latvijā pēc valsts neatkarības atjaunošanas (1990-2010)*. Zvaigzne ABC, 2010. 70.lpp.

⁷ Turpat, 71.lpp.

⁸ Veinberga, S. *Mediju misija. Preses attīstības tendences Latvijā pēc valsts neatkarības atjaunošanas (1990-2010)*. Zvaigzne ABC, 2010. 70.lpp.

krievu kopiena ieņēma diametrāli pretējas pozīcijas virknē jautājumu, turklāt dialoga vietā, nereti izvēlējās uzspiest savu viedokli pretējai pusei.⁹

Neskatoties uz acīmredzamu plaisu latviešu un krievu preses saturā, Latvijas mediju vide 90.gados bija salīdzinoši neatkarīga no Krievijas tiešas ietekmes. Vairums Latvijas krievvalodīgo iedzīvotāju paļāvās tikai uz Latvijā ražoto mediju saturu un nereti ignorēja informāciju, kas nāca „pa taisno” no Maskavas. Tiesa, tas nenozīmēja, ka Latvijas krievvalodīgie mediji neatbalstīja Krievijai izdevīgu nostāju. Tieši pretēji, lielākā daļa Latvijas krieviski rakstošo preses izdevumu nostājās atklātā opozīcijā Latvijas valstij un nereti izplatīja Maskavai izdevīgus vēstījumus un faktu interpretāciju. Pētniece A.Rožukalne secina, ka no padomju preses tieši pārnākušie izdevumi „SM” un „Panorama Latvii” 90.gados aktīvi šķēla Latvijas sabiedrību, kavēja tās integrāciju un uzkurināja revanša ilūzijas krievu kopienas vidū.¹⁰

Kopumā krievu preseī bija vērā ņemama potenciālā auditorija, taču tās profesionālisma līmenis bija krietni zemāks nekā latviski rakstošajiem medijiem. Pētījuma „Baltic Media in Transition” autori norāda, ka krievu preseī trūka konkurētspējas ne tikai ar latviešu medijiem, bet arī savā starpā.¹¹ Konkurences trūkuma dēļ Latvijas krieviski rakstošajai preseī nebija motivācijas pilnveidoties un attīstīt savu saturu.

Latviski rakstošā periodika. Maģistra darbā ir izmantoti šādi latviski rakstošās periodikas avoti – “Diena”, “Neatkarīgā Rīta Avīze” (NRA) un “Lauku Avīze”. Šie laikraksti veidoja mūsdienu Latvijas rakstošo mediju kodolu.¹²

Latviski rakstošo izdevumu “Lauku Avīze” un NRA pirmsākumi bija meklējami vēl PSRS laikā. “Lauku Avīze” tika izdota kopš 1988.gada un līdz laikraksta privatizācijai 1991.gadā bija saistīta ar Latvijas PSR Komunistisko partiju. Laikraksts ieņēma nacionāli konservatīvu pozīciju lielākajā daļā sociālpolitisku jautājumu, un īpaša loma tā saturā bija atvēlēta Latvijas lauku reģionos dzīvojošo iedzīvotāju interešu aizstāvēšanai. Pētniece A.Rožukalne laikrakstu raksturo kā vienīgo, kas 90.gados centās sekot Latvijas žurnālistikas tradīcijām¹³. Arī pētniece S.Veinberga norāda uz laikraksta salīdzinoši augstajiem žurnālistikas standartiem. Pēc autores domām, “Lauku Avīze” bija vienīgais lielais 90.gadu

⁹ Veinberga, S. *Mediju misija. Preses attīstības tendences Latvijā pēc valsts neatkarības atjaunošanas (1990-2010)*. Zvaigzne ABC, 2010. 119.lpp.

¹⁰ Rožukalne, A. *Kam pieder Latvijas mediji?* Zinātne, 2013. 168.lpp.

¹¹ Brikše, I., Skudra, O., u.c. Development of the Media in Latvia in the 1990s. In: Vihalemm, P. *Baltic Media in Transition*. Tartu University Press, 2002. P. 97.

¹² Turpat, 53.lpp.

¹³ Rožukalne, A. *Kam pieder Latvijas mediji?* Zinātne, 2013. 163.lpp.

laikraksts, kas centās atklāti nepieslieties nevienam politiskajam spēkam, tiesa, tajā pašā laikā, izvairoties no to atklātas kritizēšanas.¹⁴ Neskatoties uz to, ka izdevumam 90.gados bija viena no lielākajām un stabilākajām auditorijām, tā investīcijas un reklāmas apgrozījums bija ievērojami mazāks nekā citiem latviski rakstošajiem laikrakstiem.¹⁵ Latvijas mediju telpā “Lauku Avīze” centās ieturēt neitralitāti un kalpoja par sava veida buferzonu starp atklāti politizētajiem un savā starp konfliktējošajiem laikrakstiem NRA un “Diena”. Neskatoties uz to, ka ārpolitikas aktualitātes nebija laikraksta prioritāte, tas spēlēja pietiekami nozīmīgu lomu maģistra darba izstrādē. „Lauku Avīzē” publicētie raksti aizstāvēja Latvijas nacionālās intereses, taču ir vērtējami kā pietiekami uzticami avoti, lai gūtu padziļinātu priekšstatu par Latvijas – Krievijas attiecībām un kopējo Latvijas sabiedrības stāvokli 1998.gada krīzes laikā.

NRA bija Latvijas PSR Komunistiskās partijas izdevuma „Cīņa” faktiskais pēctecis. Šī iemesla dēļ laikraksts Latvijas politiskajā spektrā ieņēma “kreisāku” pozīciju nekā, piemēram, “Diena” vai “Lauku Avīze”. Pēc laikraksta privatizācijas NRA piemeklēja vērā ņemamas finansiālas grūtības. Laikraksta redaktors Andris Jakubāns atminas, ka NRA sākotnēji cerēja uz ārvalstu investīciju piesaistīšanu, sekojot laikraksta “Diena” piemēram.¹⁶ Taču pēc ārvalstu investoru atteikuma par tā īpašniekiem kļuva uzņēmumam “Ventspils Nafta” piederošā izdevniecība “Mediju Nams”.¹⁷ Ventspils politisko un ekonomisko grupējumu ietekmes rezultātā laikrakstam bija izteiktas iekšpolitiskās vadlīnijas, kas nereti konfliktēja ar citiem medijiem un kalpoja par savu īpašnieku politiskās cīņas ieroci. A.Rožukalne secina, ka laikrakstā pastāvošā politiskā ietekme negatīvi ietekmēja tā attīstību. NRA saturs veidojās nevienmērīgi, no vienas puses laikraksts centās atspoguļot sociāli neaizsargātu grupu intereses, no otras puses lobēja Ventspils mēra Aivara Lemberga politiskās intereses. Šī iemesla dēļ NRA ar laiku zaudēja lielu daļu savas sākotnējās auditorijas.¹⁸ Laikrakstam bija vērā ņemama ietekme mediju telpā. NRA publikācijas no avotu kritikas perspektīvas ir vērts iedalīt divos līmeņos – ārpolitiskajos un iekšpolitiskajos avotos. Ārpolitisko aktivitāšu atspoguļojumi NRA ir vērtējami, kā salīdzinoši uzticami avoti, kas sniedz padziļinātu ieskatu Latvijas – Krievijas attiecību problemātikā. Savukārt iekšpolitisko aktivitāšu atspoguļojumi nereti bija politiski angažēti un nav vērtējami kā uzticami vēstures avoti. Ņemot vērā maģistra darba tēmas ārpolitisko dimensiju, NRA publikācijas spēlēja pietiekami nozīmīgu lomu pētījuma izstrādē

¹⁴ Veinberga, S. *Mediju misija. Preses attīstības tendences Latvijā pēc valsts neatkarības atjaunošanas (1990-2010)*. Zvaigzne ABC, 2010. 75.lpp.

¹⁵ Turpat, 164.lpp.

¹⁶ Veinberga, S. *Mediju misija. Preses attīstības tendences Latvijā pēc valsts neatkarības atjaunošanas (1990-2010)*. Zvaigzne ABC, 2010. 73.lpp.

¹⁷ Rožukalne, A. *Kam pieder Latvijas mediji?* Zinātne, 2013. 159.lpp.

¹⁸ Turpat, 160.lpp.

NRA tiešā opozīcijā atradās laikraksts "Diena". Izdevums tika dibināts 1990.gada 20.jūnijā un sākotnēji bija paredzēts kā Latvijas valdības oficiozs. Laikraksta redakcijā un vadībā darbojās vairāki atmodas laika aktīvisti (piemēram, vēlākie politiķi Sarmīte Ēlerte un Arvils Ašeradens).¹⁹ 1992.gada 1.aprīlī Latvijas Augstākā Padome pieņēma lēmumu laikrakstu privatizēt. 49% izdevuma akciju iegādājās zviedru investori, atlikušais 51% tika sadalīts starp laikraksta darbiniekiem un Latvijas investoriem.²⁰ Pētniece A.Rožukalne norāda, ka "Diena" bija pirmais Latvijas laikraksts, kas pārņēma Rietumu dienas avīzes modeli un tam bija būtiska nozīme mūsdienu Latvijas žurnālistikas principu veidošanā.²¹ Papildus tam pētniece S.Veinberga izceļ, ka ārvalstu investīcijas laikrakstam pavēra virkni citu priekšrocību. Piemēram, „Dienas” žurnālistiem tika nodrošinātas kvalitatīvas apmācības iespējas, kas nebija pieejama citiem Latvijas preses izdevumiem.²² Ideoloģiski "Diena" bija labēji orientēts laikraksts, kas atbalstīja Rietumu liberālisma un globalizācijas idejas. Tiesa, tas nenozīmēja, ka laikraksta saturs bija viennozīmīgi objektīvs. Kā norāda A.Rožukalne, "Diena" nereti tika kritizēta par pārāk vienpusēju skatījumu un viedokļu dažādības trūkumu. "Dienas" saturs tika veidots, izejot no liberālās preses pozīcijām.²³ Tā rezultātā laikraksts ar laiku nonāca konfliktējošās situācijas ar lielākajiem latviski rakstošajiem izdevumiem NRA un "Lauku Avīzi", kā arī krievvalodīgo presi. Neskatoties uz to "Diena" ir vērtējams kā viens no 90.gadu kvalitatīvākajam un lasītākajiem Latvijas laikrakstiem. Laikrakstā plaši tika atspoguļota ārlietu tematika, papildus informatīvajiem materiāliem „Dienā” tika publicēti arī ekspertu, amatpersonu un politiķu viedokļi. „Dienas” publikācijas ir vērtējamas kā uzticamākais no maģistra darbā izmantotajiem avotiem. Tā rezultātā laikrakstā „Diena” publicētie materiāli veido lielāko daļu no pētījumā iekļautajiem avotiem.

Krieviski rakstošā periodika. Maģistra darbā ir izmantoti šādi Latvijas krieviski rakstošie periodikas avoti – „Čas”, „SM” un „Panorama Latvii”.

„Čas” nereti tiek uzskatīts par 90.gadu cienījamāko Latvijas krieviski rakstošās preses pārstāvi. Laikraksts iznāca no 1997.gada un bija pirmā krieviski rakstošā dienas avīze Latvijā. Laikraksta bijušais žurnālists Vadims Radionovs norāda, ka „Čas” bija viens no 90.gadu Latvijas ietekmīgākajiem laikrakstiem un bija saistīts ar izdevniecības namu „Petits”, kas

¹⁹ *Dienas Mediju vēsture*. Dienas Mediji. Pieejams: <http://www.dienasmediji.lv/par-mums/vesture/dienas-mediji-vesture> [aplūkots 12.06.2018]

²⁰ Veinberga, S. *Mediju misija. Preses attīstības tendences Latvijā pēc valsts neatkarības atjaunošanas (1990-2010)*. Zvaigzne ABC, 2010. 56.lpp.

²¹ Rožukalne, A. *Kam pieder Latvijas mediji?* Zinātne, 2013. 149.lpp.

²² Veinberga, S. *Mediju misija. Preses attīstības tendences Latvijā pēc valsts neatkarības atjaunošanas (1990-2010)*. Zvaigzne ABC, 2010. 63.lpp.

²³ Rožukalne, A. *Kam pieder Latvijas mediji?* Zinātne, 2013. 114.lpp.

kontrolēja ievērojamu daļu no Latvijas krievvalodīgās informācijas telpas.²⁴ Atšķirībā no citiem Latvijas krievvalodīgajiem laikrakstiem, „Čas” izvairījās no tiešas Latvijas valsts kritizēšanas un Krievijas vēstījumu izplatīšanas.²⁵ Tā vietā kritika pamatā tika veltīta valdības darbam, atsevišķām amatpersonām un politiskajiem spēkiem. Laikraksta kādreizējā galvenā redaktore Ksenija Zagorovska norāda, ka „Čas” pamatfunkcija vienmēr bija būt opozīcijā Latvijas valstij, taču iesaistot tajā gan latviešus, gan krievus.²⁶ Šāda nostāja, visticamāk, bija saistīta ar padomju mantojuma iztrūkumu izdevuma redakcijā. Neskatoties uz „Čas” šķietamo objektivitāti, izdevuma padziļināta analīze liecina, ka atsevišķos jautājumos tas ieņēma Krievijai draudzīgu pozīciju un neiedziļinājās Latvijas puses argumentos. Kā piemēru var minēt 1998.gada Latvijas – Krievijas attiecību krīzi, kas laikrakstā tika atspoguļota salīdzinoši vienpusēji, pamatā izejot no Maskavu atbalstošām pozīcijām. Līdz ar to „Čas” publikācijas ir vērtējamas kā daļēji uzticams vai neuzticams vēstures avots. Maģistra darba tapšanā laikrakstā publicētie avoti spēlēja sekundāru lomu.

Laikraksts „SM” tika izveidots uz populārā padomju izdevuma „Sovetskaja Molodjož” pamata. Žurnāliste K.Zagorovska norāda, ka „SM” priekšgājējs padomju laikos bija ārkārtīgi populārs un tā metiens 1990.gada jūlijā sasniedza pat 814 000 eksemplāru. Laikraksts sākotnēji atbalstīja Atmodas idejas un bija pirmais, kas atļāvās nopublicēt interviju ar toreiz PSRS nomenklatūrai nevēlamo Borisu Jeļcinu. Pēc neatkarības atgūšanas laikraksta redakcija vīlās Latvijas valdības politikā un ieņēma Latvijas valsti kritizējošu pozīciju.²⁷ Laikrakstam bija skaidri redzamas ideoloģiskas pozīcijas un tas pastāvīgi pievērsās noteiktam jautājumu lokam – krievu valodas ierobežošanai, kā arī nepilsoņu un krievu minoritātes tiesībām. Laikrakstam bija skaidri politiskie uzstādījumi un nereti arī plašāki temati tajā tika atspoguļoti iepriekšminēto jautājumu kontekstā. Līdz ar to „SM” publikācijas ir vērtējamas, kā atklāti angažēti avoti, kuru galvenais mērķis bija Latvijas krievu kopienas interešu pārstāvēšana. Neskatoties uz to, laikraksts „SM” spēlēja pietiekami nozīmīgu lomu maģistra darba izstrādē, tā kā palīdzēja gūt priekšstatu par Latvijas krievu kopienas nostāju Latvijas – Krievijas attiecību kontekstā.

Līdzīgā veidā sevi prezentēja arī laikraksts „Panorama Latvii”. Šajā izdevumā gan redakcijas, gan auditorijas vidū bija vērojama vislielākā padomju mantojuma ietekme. Laikraksts bija Latvijas PSR oficiosa „Sovetskaja Latvija” pēctecis. Atšķirībā no „SM”, kas

²⁴ Радионов, В. Союз „младших братьев”. *Эхо Москвы*, 2016, 7. Юль. Pieejams: https://echo.msk.ru/blog/v_radionov/1797488-echo/ [aplūkots 13.06.2018]

²⁵ Rožukalne, A. *Kam pieder Latvijas mediji?* Zinātne, 2013. 171.lpp.

²⁶ Turpat.

²⁷ Turpat, 168.lpp.

centās uzrunāt visu vecuma grupu krievvalodīgos lasītājus, „Panorama Latvii” pamatā koncentrējās uz vecāka gadagājuma iedzīvotājiem, kas izjuta nostalgiju par aizgājušajiem padomju laikiem un bija nedraudzīgi noskaņoti pret Latvijas valsti.²⁸ Laikrakstā joprojām bija jūtama kādreizējo Latvijas Komunistiskās partijas līderu (Alfrēda Rubika) ietekme. Izdevums bija personīgi iesaistīts 1998.gada Latvijas – Krievijas attiecību krīzes izraisīšanā, tā kā tieši šajā izdevumā tika nopublicēts uzsaukums lasītājiem ierasties uz nesankcionētu mītiņu pie Rīgas Domes 1998.gada 3.martā. Lai gan „Panorama Latvii” nespēlēja noteicošu lomu Latvijas mediju vidē, tas spēja ap sevi pulcēt ievērojamu skaitu radikālu un pret Latvijas valsti noskaņotu personu. Laikrakstā publicētie avoti ir vērtējami kā politiski angažēti un neuzticami. Laikraksts spēlēja sekundāru lomu maģistra darba izstrādē.

Angliski rakstošā periodika. Maģistra darbā ir izmantots arī angliski rakstošais medijs „The Baltic Times”, kas tika izveidots 1996.gadā, sapludinot izdevumus - „Baltic Independent” un „Baltic Observer”. „The Baltic Times” bija vienīgais angliski drukātais medijs, kas aptvēra visas trīs Baltijas valstis. Laikraksta auditorija bija Baltijas jūras reģions, un tajā padziļināta uzmanība tika pievērsta biznesa un ekonomikas jomai. Laikrakstā publicētā informācija ir vērtējama kā objektīva un kalpoja par uzticamu avotu maģistra darba izstrādē. „The Baltic Times” spēlēja nozīmīgu lomu maģistra darba izstrādē.

Papildus tam pētījumā ir izmantotas arī atsevišķas Rietumu angliski rakstošo mediju „The Washington Post”, „The New York Times”, „Baltimore Sun” un „CNN” publikācijas, kas pievēršas maģistra darbā apskatītā temata problemātikai. Rietumu mediju avoti maģistra darba tapšanā spēlēja sekundāru lomu.

Avotu darba metodes. Darbā ar maģistra darbā izmantotajiem periodikas avotiem tika izmantotas divas pētniecības metodes – 1) salīdzinošā metode, kuras ietvaros tika salīdzināts latviski un krieviski rakstošo preses izdevumu viedoklis un interpretācija atsevišķu faktu atspoguļošanā, 2) analīzes metode, kuras ietvaros no pieejamā avotu klāsta tika atlasīta būtiskākā un maģistra darba izstrādē noderīgākā informācija.

²⁸ Brikše, I., Skudra, O., u.c. Development of the Media in Latvia in the 1990s. In: Vihalemm, P. *Baltic Media in Transition*. Tartu University Press, 2002. P. 97.

Literatūras apskats

Maģistra darba tapšanā tika izmantots plašs zinātniskās literatūras klāsts latviešu, angļu un krievu valodā. Literatūras apskatā ir apskatīti svarīgākie maģistra darbā izmantotie darbi, iedalot tos pēc problēmu principa. Pirmajā grupā ietilpst literatūra, kas pievēršas Krievijas ārpolitikas specifikai un starptautiskajām attiecībām kopumā. Otrajā grupā ietilpst literatūra, kas pievēršas Latvijas ārpolitikas specifikai un Latvijas attiecībām ar Krieviju. Savukārt trešajā grupā ir iekļauti darbi, kas ir veltīti maģistra darba centrālajai problēmai Latvijas – Krievijas 1998.gada attiecību krīzei.

Pirmajā grupā kā nozīmīgākie darbi ir jāizceļ – Austrālijas politologa Bobo Lo pētījums „Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era Reality, Illusion and Mythmaking”, un ASV politologa Teda Hofa redakcijā izdotais ārpolitikas rakstu krājums „Understanding of Russian Foreign Policy”.

B.Lo ir pieredzējis starptautisko attiecību pētnieks, kas specializējas Krievijas jautājumos. Autors ir strādājis vairākos prominentos Rietumos pētījumu centros un domnīcās („Brookings”, „Lowy Institute”, „Carnegie Moscow Center”), kā arī 90.gados bijis pirmais sekretārs Austrālijas vēstniecībā Maskavā. Autora ilggadējā akadēmiskā un profesionālā pieredze bija priekšnoteikums viņa pētījuma izmantošanai maģistra darba tapšanā. B.Lo 2002.gadā izdotais darbs ir veltīts Krievijas ārpolitikai pēc PSRS sabrukuma, padziļināti apskatot maģistra darbam aktuālo B.Jeļcina periodu. Darba mērķis nav ģenealoģiski aprakstīt Krievijas ārpolitikas attīstību, bet gan raksturot tās galvenās iezīmēs un ideoloģiskos virzienus. Autoram piemīt ļoti plašs un analītisks redzējums, kā arī padziļināta izpratne par Krievijas ārpolitiku stratēģiskā līmenī. Darbā ir izmantota ļoti plaša avotu un zinātniskās literatūrās bāze, ko veido publikācijas Krievijas masu medijos un citu ārpolitikas pētnieku darbi. Darbā ir iekļauta objektīva Krievijas ārpolitikas kritika, sevišķi izceļot, Maskavas pieļautās kļūdas attiecībās ar Rietumvalstīm. Darbā paustie uzskati atspoguļo Rietumvalstu pozīcijas attiecības ar Krieviju. B.Lo pētījums spēlēja noteicošu lomu maģistra darba pirmās nodaļas izstrādē.

ASV politologa Teda Hofa redakcijā izdotais rakstu krājums „Understanding of Russian Foreign Policy” sevī apvieno vairāku prominentu Krievijas ārpolitikas pētnieku darbus. Maģistra darba tapšanā kā īpaši nozīmīga ir jāizceļ krievu politologa Sergeja Medvedeva publikācija „Power, Space and Russian Foreign Policy”. Tās autors piedāvā ģeopolitisku skaidrojumu mūsdienu Krievijas ārpolitiskajiem uzskatiem, sasaistot tos ar valsts teritoriju. Papildus tam autors lielu uzmanību velta Krievijas nacionālajām īpatnībām un

savdabīgumam, uzsverot, ka Krievija ir „unikāla valsts”. Jānorāda, ka S.Medvedevs kopā ar krievu vēsturnieku Vitāliju Žurkinu ir vienīgie maģistra darbā pieminētie autori, kas apstiprina Maskavas polittehnologu nereti proponēto ideju par „Krievijas unikalitāti” un tās īpašo lomu starptautiskajās attiecībās. Neskatoties uz to, S.Medvedeva paustie uzskati nevar tikt interpretēti kā prokremliski, tā kā autoram ir tiesības uz atšķirīgu viedokli. Autors ir objektīvi izvērtējis Maskavas ārpolitikas iezīmes vairāku gadsimtu garumā un centies būt pēc iespējas apolītiskāks. Kopumā T.Hofa izdotajā rakstu krājumā ir iekļauti vairāki vērtīgi darbi, kas spēlēja nozīmīgu lomu maģistra darba pirmās nodaļas tapšanā. Rakstos iekļauto avotu klāsts atšķiras atkarībā no autora, taču kopumā ir vērtējams kā pietiekošs. Kā sevišķi uzteicams, ir jāatzīmē S.Medvedeva vēsturiskais skatījums uz Krievijas ārpolitikas vēsturi un Krievijas ārpolitisko uzskatu kontinuitātes izcelšana, kas nebija raksturīga citiem maģistra darbā izmantotajiem autoriem.

Otrajā grupā kā nozīmīgākie darbi ir jāizceļ – Latvijas politologu Diānas Potjomkinas, Andra Sprūda un vēsturnieka Valtera Šcerbinska redakcijā izdotais ārpolitikas rakstu krājums „Latvijas ārlietu simtgade. I sējums: Idejas un personības” un vēsturnieku Ineša Feldmaņa un Jāņa Taurēna darbs „Latvijas ārpolitika un diplomātija 20.gadsimtā. 3.sējums”

Latvijas Ārpolitikas institūta izdotajā veltījumā Latvijas ārlietu simtgadei ir iekļauti vairāku Latvijā labi pazīstamu vēsturnieku un politologu vērtējumi par Latvijas ārpolitikas niansēm starpkaru periodā, trimdas periodā un mūsdienu periodā. Maģistra darba tapšanā tika izmantotas pētnieku Gundas Reires, Anda Kudora, Didža Kļaviņa un Edija Boša publikācijas, kas padziļināti pievērsās Latvijas ārpolitikas problemātikai 90.gados. Rakstu krājums ir izdots 2016.gadā un līdzās vēsturnieku I.Feldmaņa un J.Taurēna grāmatai ir jaunākais un aktuālākais maģistra pētījumā izmantotais darbs. Tajā paustās idejas atspoguļo mūsdienu Latvijas pētnieku aktuālos uzskatus un interpretācijas par norisēm Latvijas ārpolitikas vēsturē. Darbā paustie vērtējumi ir objektīvi, taču nereti ieņem Latvijas pusei labvēlīgu pozīciju, pastarpināti kritizējot Krievijas, un atsevišķos gadījumos arī Rietumvalstu, īstenoto ārpolitiku pret Latviju. Darbā ir iekļauts salīdzinoši mazāks avotu klāsts, nekā citās maģistra darba tapšanā izmantotajās literatūras vienībās. Neskatoties uz to, darbā ir aptverts ļoti plašs ārpolitisko jautājumu kopums, kas sniedz labu ieskatu Latvijas ārpolitikas problēmu pamatjautājumos. Darbs spēlēja nozīmīgu lomu maģistra darba otrās nodaļas tapšanā.

Vēsturnieku I.Feldmaņa un J.Taurēna kopdarbs „Latvijas ārpolitika un diplomātija 20.gadsimtā. 3.sējums” secīgi pievērsās Latvijas ārpolitikai pēc neatkarības atjaunošanas. Darbā ir izceltas Latvijas ārpolitikas galvenās tendences, virzieni, kā arī nozīmīgākie

ārpolitiskie notikumi. Īpaši uzteicams ir darbā ir klātesošais Latvijas eiroatlantiskās integrācijas konteksts. Atšķirībā no citām maģistra darba tapšanā izmantotajām literatūras vienībām, vēsturnieku I.Feldmaņa un J.Taurēna darbā ir izmantots plašs un daudzveidīgs avotu klāsts, kurā iekļauti arī nepublicētie arhīvu materiāli. Jānorāda, ka citu pētnieku darbos avotu klāstu pamatā veido periodika. Darbā paustā informācija ir objektīva un aptver ļoti plašu tēmu klāstu, ieskaitot divpusējās attiecības ar Krieviju, kā arī Latvijas tuvināšanos ar ES un NATO. Grāmatā ir apskatīta arī maģistra darba centrālā problēma Latvijas – Krievijas 1998.gada attiecību krīze. Lai gan darbs ir vērtējams kā objektīvs vēsturiskās realitātes pārstāsts, tas ir pasniegts, izejot no Latvijas pozīcijām un reprezentē Latvijas valsts pašreizējo ārpolitisko nostāju. Darbs spēlēja ļoti nozīmīgu lomu maģistra darba otrās nodaļas tapšanā, tajā apskatītais plašais jautājumu loks ļāva gūt nepieciešamo priekšstatu ne tikai par Latvijas, bet arī Rietumvalstu ārpolitiskajiem uzstādījumiem un galvenajiem procesiem 90.gados.

Trešajā grupā kā nozīmīgākie darbi ir jāizceļ – drošības politikas ekspertes Žanetas Ozoliņas un vēsturnieku Dainas Bleieres un Aivara Strangas pētījumi rakstu krājumā „Crisis Management in a Transitional Society”, kā arī A.Strangas publikācija rakstu krājumā „Baltic Security Prospects at the Turn of 21st Century”.

Ž.Ozoliņas publikācijā „Crisis Prevention or Intervention: Latvia's Response to the Proposed Russian Security Guarantees” secīgi un analītiski pievēršas Latvijas reakcijai uz Krievijas 1997.gada nogalē piedāvātajām drošības garantijām. Darbā ir izmantots plašs avotu klāsts, tas sniedz analītisku un kritisku vērtējumu par Latvijas lēmumu pieņemšanas procesu un pieļautajām kļūdām, atbildot uz Krievijas iniciatīvu. Krievijas piedāvātās drošības garantijas ieņem nozīmīgu lomu maģistra darba tēmas izpētē. Ž.Ozoliņas darbs kalpoja par pamatu šī jautājuma pēc iespējas niansētākai aprakstīšanai un izvērtēšanai. Uzteicams ir autore lēmums hronoloģiski atspoguļot galvenos notikumus Krievijas – Latvijas attiecībās 1997.gada nogalē, kā arī autore plašais redzējums un drošības garantiju aplūkošana plašākā, starptautiskā kontekstā. Darbā iekļautie vērtējumi un secinājumi atspoguļojas arī maģistra darba secinājumos. Ž.Ozoliņa ir pamatoti uzskatāma par vienu no mūsdienu Latvijas drošības politikas un ārpolitikas pētniecības autoritātēm, līdz ar to pētnieces darbu izmantošana spēlēja ļoti nozīmīgu lomu visa maģistra darba tapšanā. Tāpat jānorāda, ka neskatoties uz to, ka darbs ir izdots tikai divus gadus pēc Krievijas piedāvātajām drošības garantijām, tas ir vērtējams kā objektīvs un tajā nav jūtama emocionāla vēstures notikumu interpretācija. Darbs ir rakstīts no Latvijas puses perspektīvas, taču nav vērtējams kā apoloģētisks Latvijas pusei. Tieši pretēji darbā ir iekļauta konstruktīva un pamācoša Latvijas valdības kritika.

Vēsturnieku D.Bleieres un A.Strangas publikācija „The Latvian Russian Crisis of 1998” un A.Strangas raksts „Baltic – Russian Relations 1998” ir veltīti Latvijas – Krievijas 1998.gada attiecību krīzei un plašākā kontekstā Latvijas – Krievijas attiecību vispārējam stāvoklim. Abi darbi ir tapuši neilgi pēc tajos aprakstītajiem notikumiem un atspoguļo tā brīža Latvijas puses aktuālās interpretācijas par 1998.gada notikumiem. Neskatoties uz to darbi ir vērtējami kā objektīvi un kritiski attiecas pret abām krīze iesaistītajām pusēm. Abos darbos ir iekļauta padziļināta Latvijas un Krievijas iekšpolitiskās situācijas analīze un krīze ir skatīta vairākos līmeņos (starptautiskajā, iekšpolitiskajā, sociālajā un ekonomiskajā). Darbos ir izmantots plašs avotu klāsts, kuru lielākoties veido Latvijas un Krievijas preses izdevumi. Sevišķi uzteicama ir Krievijas preses izdevumu izmantošana, kas nereti Latvijas – Krievijas attiecību pētniecībā tiek aizmirsta. D.Bleieres un A.Strangas izdarītie vērtējumi un secinājumi spēlēja ārkārtīgi nozīmīgu lomu maģistra darba tapšanā un zināmā mērā atspoguļojās arī paša autora izdarītajos secinājumos saistībā ar 1998.gada pavasara notikumiem.

1. MŪSDIENU KRIEVIJAS ĀRPOLITISKIE UZSKATI

1.1 Ieskats Latvijas un Krievijas ārpolitisko uzskatu problemātikā

Pēc Padomju Savienības (PSRS) sabrukuma gan Latvija, gan Krievija bija spiestas sākt darbu pie jaunu ārpolitisko uzskatu veidošanas. PSRS sabrukums bija radījis jaunu ģeopolitisko realitāti Eiropā un pasaulē, kā rezultātā gan Latvijas, gan Krievijas dienaskārtībā ietilpa pēc iespējas ātrāka un sekmīgāka iekļaušanās jaunajā postpadomju pasaulē.

Nepieciešamību pēc jauna stratēģiskā redzējuma Latvijas un Krievijas ārpolitikai nenoteica ne tikai jaunā ģeopolitiskā realitāte. Lai gan Maskavas kā varas centra izzušana no starptautiskās politikas bija prioritāra Krievijas un Latvijas ārpolitikas lēmumu pieņemšanas procesā, abu valstu ārpolitiku pastarpināti ietekmēja arī ekonomiskie, sociālie un iekšpolitiskie procesi, kā arī vispārējais sabiedrības noskaņojums.

Latvija un Krievija deviņdesmito gadu sākumā atradās salīdzinoši līdzīgā ekonomiskajā un sociālajā situācijā. Abas valstis pēc komunistiskās sistēmas sabrukuma piedzīvoja finansiālas problēmas un iedzīvotāju labklājības pasliktināšanos. Ekonomikas problēmu dēļ kritās varasiestāžu un valsts pārvaldes institūciju darba spējas, pieauga bezdarbs un noziedzība. Šo iemeslu dēļ ārpolitika kļuva par vienu no veidiem kā stabilizēt un uzlabot abu valstu iekšējo situāciju, kā arī deva krīzes pārņemtajai sabiedrībai cerības uz pozitīvām pārmaiņām nākotnē.

Papildus tam abās valstīs valdīja arī vērā ņemama politiskā nestabilitāte, kas kavēja tālredzīgu lēmumu pieņemšanas procesu un ilgtermiņa stratēģijas izstrādi, tostarp ārpolitikas jomā. Latvijas un Krievijas sabiedrībām nebija pārliecības par nākotni, tās atradās bezsvara stāvoklī starp aizgājušo plānveida un jauno brīvā tirgus ekonomiku, starp aizgājušo komunistisko un jauno demokrātisko politisko iekārtu. Latvijas un Krievijas ārpolitika uzreiz pēc PSRS sabrukuma kļuva par līdzekli sabiedrības vēlmju atspoguļošanai un apmierināšanai.

Salīdzinot ar Latviju, Krievija pēc aukstā kara beigām kopumā atradās daudz sliktākās izejas pozīcijās. Papildus ekonomiskajai un sociālajai spriedzei, Krieviju piemeklēja arī identitātes krīze. Krievijas sabiedrībā un politiskajā elitē nebija vienprātības par to, kāds attīstības ceļš tai ir jāizvēlas un jāīsteno pēc PSRS sabrukuma un pasaules lielvaras statusa zaudējuma. Pretstatā tam Latvijas politiskā elite un sabiedrība bija vairāk vai mazāk vienprātis, ka valstij ir jāatgriežas Rietumvalstu saimē un jāīsteno uz Rietumiem vērsta ārpolitika.

Papildus tam pirmajos gados pēc PSRS sabrukuma Krievija piedzīvoja daudz lielāku nestabilitāti nekā Latvija. Krievijas pirmā prezidenta Borisa Jeļcina un viņa līdzgaitnieku īstenotā liberalizācijas un demokratizācijas politika nespēja gūt atbalstu nedz Krievijas elites, nedz vienkāršas tautas vidū. Krievijas lēmumu pieņēmēji un sabiedrība salīdzinoši ātri atteicās no pēdējā PSRS Centrālās komitejas ģenerālsekretāra Mihaila Gorbačova piekoptā prietumnieciskā attīstības ceļa un jau 90.gadu sākumā sāka meklēt jaunu ārpolitisko uzskatu bāzi, kas būtu piemērota Krievijas reālijām. Krievijā bija iestājies sociālas un politiskas turbulences periods, domātāju un politiķu vidū par galveno jautājumu kļuva Krievijas loma postpadomju pasaulē un Krievijas jaunās identitātes meklējumi.

1.2 Krievijas ārpolitiskās identitātes meklējumi pēc PSRS sabrukuma

Krievijas vēsturnieks Vitālijs Žurkins ir norādījis, ka Krievijā jau kopš 19.gadsimta allaž ir bijusi aktuāla diskusija starp t.s. *zapadņikiem*²⁹ un slavofiliem.³⁰ Pirmie uzskatīja, ka Krievija ir daļa no Eiropas ne tikai ģeogrāfiski, bet arī kulturāli un Krievijas attīstībai ir jānotiek vienā taktā ar pārējo Eiropu. Līdz ar to Krievijai būtu eventuāli jāsekularizējas, jāpārņem Rietumu racionālisma idejas un individuālās brīvības. Pretēji *zapadņikiem*, slavofili uzskatīja, ka Krievija ir tikai daļēji saistīta ar Eiropu un tai savā attīstībā būtu jātiecas uz savu tradīciju un kultūras izkopšanu, kā arī jāveido ciešākas saiknes ar citām Eiropas slāvu tautām. Slavofili izcēla pareizticīgās baznīcas lomu, noraidīja Rietumu sekulārismu un racionālismu, kā arī mudināja Krieviju atteikties no industrializācijas un urbanizācijas, tā vietā saglabājot tradicionālo dzīvesveidu. Daļa slavofilu atbalstīja Novgorodas tipa demokrātijas atjaunošanu, citi iestājās par autoritārismu kā vienīgo Krievijai piederīgo politiskās pārvaldes formu. Slavofilu uzskati bija pretmets visam rietumnieciskajam, taču pilnībā nenoliedza Krievijas eiropēiskās saknes un saikni ar Rietumu pasauli.

Vēsturnieks V.Žurkins ir secinājis, ka diskusija starp *zapadņikiem* un slavofiliem vienā vai citā formā ir bijusi klātesoša visos Krievijas vēstures posmos. Turklāt, tai nereti piemita ļoti sarežģīts un nenoteikts raksturs. Kā, piemēru, V.Žurkins min PSRS politisko eliti, kas bija izteikti antirietumnieciski orientēta, taču balstījās uz ideoloģiju, kas bija radīta Rietumos.³¹ Jānorāda, ka līdzīgi Krieviju vesternizēja arī Pēteris I, pavēlot saviem augstmaņiem ģērbties un uzvesties kā rietumniekiem, taču paturot Krievijai piemītošo austrumniecisko un autoritāro valsts pārvaldes iekārtu.

²⁹ западники

³⁰ Zhurkin, V. Integration of Russia into Europe: Realistic or Superficial. *Jahrbuch fur international Sicherheitspolitik*, 1999. P. 1.

³¹ Turpat.

V.Žurkinam piekrīt arī Austrālijas politologs un mūsdienu Krievijas pētnieks Bobo Lo. Viņaprāt, identitātes meklējumi Krievijas elites dienaskārtībā ir atradušies vismaz kopš Pētera I laikiem, un 90.gados izpaudās kā strīds starp B.Jeļcina vadīto liberālo valdību un konservatīvo opozīciju. Abu pušu domstarpības sakņojās 19.gadsimta *zapadņiku* un slavofilu debatēs.³² Jānorāda, ka šādam dalījumam piekrīt arī labi zināmais britu filozofs Jesaja Berlins, pēc kura domām *zapadņiku* un slavofilu debates Krievijas politiskajā skatuvē norisinās jau vismaz 300 gadus. J.Berlins ir secinājis, ka *zapadņiku* ideju aizsākumi ir meklējami Napoleona karu laikā, kad Krievijas elite un sabiedrība bija spiesta pirmo reizi vēsturē, sevi apzināties kā neatņemamu Eiropas sastāvdaļu. Tiesa, kā norāda J.Berlins, Krievijas centienus tuvināties Rietumiem allaž pavadīja mazvērtības komplekss, kas sakņojās Krievijas atpalcībā no citām Eiropas valstīm.³³ Arī norvēģu politologs un antropologs Ivars Neumans uzskata, ka B.Jeļcina laikā līdzās prietumnieciskajām idejām aktuāli bija arī slavofilu uzskati, kas negatīvi vērtēja Krievijas vesternizāciju un atbalstīja tuvināšanos ar Ukrainu un Baltkrieviju. B.Jeļcinam un *zapadņikiem* oponenti slavofili uzskatīja, ka tā vietā, lai ņemtu piemēru no Rietumvalstīm, Krievijai ir jābalstās uz tradicionālajām vērtībām – suverenitāti³⁴, pareizticību un nacionālismu.³⁵

Izmaiņas *Zapadņiku* un slavofilu diskusijā parādījās pēc komunistu varas nostiprināšanās, kā rezultātā slavofilu piekoptajam Rietumu antagonismam pievienojās arī t.s. eiraziānistu antirietumnieciskais sentiments. Eiraziānisma idejas bija radušās pagājušā gadsimta sākumā Krievijas trimdas domātāju vidū. To epicentrā atradās ideja par krievu nācijas unikalitāti un īpašo, pravietisko lomu pasaules vēsturē. Var spekulēt, ka eiraziānisma idejas ir redzamas arī PSRS elites uzskatos, kas arī atbalstīja ideju par PSRS un padomju nācijas īpašo lomu pasaulē. Pēc PSRS sabrukuma šīs idejas atdzima jaunā veidolā un guva atbalstu Krievijas radikāli orientēto akademiķu un politiķu vidū. Kā redzamāko mūsdienu eiraziānistu ir vērts pieminēt Kremlim pietuvināto filozofu Aleksandru Duginu,³⁶ kurš vēlāk kļuva par vienu galvenajiem Ukrainas konflikta ideologiem un Kremļa neoimperiālistisko ideju apoloģētiem. Pēc padomju sabrukuma eiraziānisma idejas sāka iegūt aizvien prominentāku lomu Krievijas elites vidū un kļuva par galveno ideoloģisko konkurentu M.Gorbačova un B.Jeļcina valdību sākotnēji īstenotajai *zapadņiku* tradīcijās balstītajai ārpolitikai, pakāpeniski pārņemto slavofilu lomu Krievijas identitātes diskusijā. Eiraziānisma

³² Lo, B. *Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era Reality, Illusion and Mythmaking*. Pallgrave Macmillan, 2002. P. 15.

³³ Berlin, I. *Russian Thinkers*. Penguin Books, 1994. P. 118.

³⁴ Ar vārdu “suverenitāti” nereti tika saprasts autoritārisms.

³⁵ Neumann, B.I. *Russia and the Idea of Europe*. Routledge, 1996. P. 25.

³⁶ Dunlop, John B. Aleksandr Dugin's Foundations of Geopolitics. *Demokratizatsiya*, 2004, Vol. 12, P. 14.

idejas savu galīgo formu un lomu Krievijas ārpolitisko uzskatu veidošanā ieņēma pēc prezidenta Vladimira Putina nākšanas pie varas.

Krievijas politologs un vēsturnieks Vladimirs Lukins norāda, ka eiraziānisms ir vairāku Krievijas identitātes virzienu amalgama. Līdzīgi slavofiliem, eiraziānisti uzskatīja, ka Krievija nedrīkst identificēties ar Eiropu. Tā vietā Krievijai ir jāapzinās, ka tā ir unikāla un ģeogrāfiski pārāk liela valsts, lai iekļauties tikai Eiropā. Šī iemesla dēļ Krievijas ārpolitikai ir jākoncentrējas uz visu pasauli, nevis kādu atsevišķu kontinentu.³⁷ Eiraziānistu izpratnē Krievija pēc būtības bija lielvalsts, kurai bija jāklūst par daļu no multipolāras pasaules, kurā tā varētu kļūt par līdzvērtīgu konkurentu saviem Rietumu un Austrumu kaimiņiem. Papildus tam daļa postpadomju eiraziānistu uzskatīja, ka Krievijai, pateicoties savai unikālajai ģeogrāfiskajai pozīcijai, nākotnē būtu jākalpo par mediatīvu spēku starp visām pasaules valstīm. Praksē tas nozīmēja, ka neviens pasaules konflikts nevarētu tikt atrisināts bez Maskavas iejaukšanās.

Krievijas politologs un Eiropas drošības un integrācijas jautājumu pētnieks Igors Lešukovs uzskata, ka PSRS elite bija orientēta uz t.s. eiraziānisko Krievijas attīstības modeli, taču tās plānus izjauca M.Gorbačova nākšana pie varas, kas negaidīti pagrieza Maskavas ārpolitisko kursu uz Rietumu pusi.³⁸ Pēc I.Lešukova domām, lai gan B.Jeļcins formāli turpināja sava priekšgājēja iesākto prietumniecisko ārpolitiku, Maskavas retorika pret Rietumiem 90.gados bija manāmi piezemētāka nekā M.Gorbačova laikā.³⁹ Līdz ar to nevar izslēgt, ka eiraziānisma idejas jau no sākta gala bija klātesošas B.Jeļcina citkārt liberālās valdības ārpolitiskajos uzskatos, kā rezultātā reāla tuvināšanās ar Rietumiem bija apgrūtināta, neskatoties uz Maskavas pozitīvo retoriku.

Savukārt politologs B.Lo norāda, ka 90.gadu sākumā papildus eiraziānisma piedāvātajam Krievijas attīstības modelim, aktualizējās arī Krievijas aziātiskais ārpolitikas virziens. Tā paredzēja Krievijas atteikšanos no tuvināšanās ar Rietumiem, par labu ciešu sakaru izveidošanai ar Āziju. Tiesa, kā norāda B.Lo, aziātiskajam ārpolitikas virzienam Krievijas sabiedrībā bija daudz negatīvāka konotācija, nekā *zapadņiku*, slavofilu vai eiraziānistu virzieniem. Ja *zapadņiku* idejas simbolizēja intelektuālo un zinātnes attīstību, slavofilu idejas – krievu tautas garīgumu, eiraziānisms Krievijas globālās ietekmes atjaunošanu, tad aziātiskais ārpolitikas virziens lielākajai daļai sabiedrības asociējās ar

³⁷ Lukin, V. Our Security Predicament. *Foreign Policy*, 1992, Vol 88, P. 58.

³⁸ Leshoukov, I. *Beyond Satisfaction: Russia's Perspectives on European Integration*. Center for European Integration Studies, 1998. P. 20.

³⁹ Turpat, P. 23.

barbarismu.⁴⁰ Āzijas virziena piekritēju argumenti pamatā bija ģeogrāfiski, piemēram, nereti tika uzsvērts, ka Krievijas lielākā daļa, atrodas Āzijā. Tiesa, kā norāda, B.Lo, lielākā daļa Krievijas iedzīvotāju pēc PSRS sabrukuma identificējās ar Rietumiem un ar aizdomām raudzījās uz saviem austrumu kaimiņiem, piemēram, Ķīnu, kuru nereti apvainoja plānos kolonizēt Krievijas austrumus.⁴¹ Tam, ka Krievijas sabiedrība sevi asociēja ar Rietumiem piekrīt arī krievu vēsturnieks V.Žurkins, kurš secina, ka PSRS līdz šim piedāvātais viendimensionālais antirietumnieciskums bija izgāzies.⁴²

Viens no galvenajiem faktoriem, kas nospēlēja par labu eiraziānistu modeļa salīdzinoši straujajai izplatībai Krievijas sabiedrības un elites vidū bija ideja par Krievijas unikalitāti. Šim jautājumam padziļināti ir pievērsies Krievijas politologs Sergejs Medvedevs, kurš uzskata, ka Krievijas unikalitāte attiecībā pret citām pasaules valstīm ir pamatojama ģeogrāfiski. Krievijas neparasti lielā teritorija pati par sevi paredz, ka Maskavai ir jāmeklē neordināri risinājumi, lai spētu īstenot sekmīgu valsts pārvaldes politiku un konkurēt ar citām, mazākām un vieglāk pārvaldāmām valstīm. Pēc S.Medvedeva domām Krievijas teritorija ir vairāk mīnuss, nekā pluss un nes sev līdzī tādus valsts attīstību negatīvi ietekmējošus faktoros kā zemu apdzīvotību, nepieradinātu dabu, ģeogrāfisko robežu trūkumu un no tā izrietošās loģistikas un aizsardzības problēmas.⁴³ Rezultātā Krievijas plašo teritoriju var raksturot kā “koferi bez roktura – to ir grūti panest, bet žēl mest projām”.⁴⁴ S.Medvedeva apgalvojumiem var piekrist, tā kā viens no Krievijas ārpolitikas galvenajiem uzdevumiem vienmēr ir bijis radīt spēcīgas lielvalsts priekšstatu, aizsargāt savas robežas un novērst iespējamus disintegrācijas procesus. Krievijas unikalitātes ideja allaž ir bijusi plaši pārstāvēta ne tikai lēmumu pieņēmēju, bet arī vienkāršas tautas vidū. Ne velti Austrālijas politologs B.Lo rakstot par eiraziānistu idejām atminas krievu žurnālista Konstantīta Egerta teikto, ka “krievi, lai gan atzīst, ka jebkura pasaules valsts ir unikāla, uzskata, ka Krievija ir visunikālākā”.⁴⁵

Izvērtējot kopēju situāciju Krievijā pēc PSRS sabrukuma, autors I.Lešukovs secina, ka tas bija milzu krīzes un pašidentifikācijas laiks. No vienas puses, Krievija bija kļuvusi par demokrātiju un ieguvusi vērtīgu pieredzi no M.Gorbačova īstenotajām reformām. No otras puses Maskava bija zaudējusi lielvaras statusu un bija pilnībā marginalizēta starptautiskajā

⁴⁰ Lo, B. *Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era Reality, Illusion and Mythmaking*. Pallgrave Macmillan, 2002. P. 17.

⁴¹ Turpat.

⁴² Zhurkin, V. Integration of Russia into Europe: Realistic or Superficial. *Jahrbuch fur internationalen Sicherheitspolitik*, 1999, P. 1.

⁴³ Medvedev, S. Power, Space and Russian Foreign Policy. In: Hopf, T. (ed.) *Understandings of Russian Foreign Policy*. Pennsylvania State University Press, 1999. P. 15.

⁴⁴ Turpat.

⁴⁵ Lo, B. *Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era Reality, Illusion and Mythmaking*. Pallgrave Macmillan, 2002. P. 13.

politikā.⁴⁶ 90.gados Krievijā norisinājās aktīva cīņa starp nesēn ienākušajām demokrātijas idejām un allaž klātesošo autoritārismu. Vēlāko gadu pieredze rāda, ka cīņā starp šīm divām ideoloģijām uzvaru guva pēdējā. Krievu tautas alkas pēc lielvaras statusa izrādījās spēcīgākas par Rietumu demokrātiju solīto mieru un satiecību.

1.3. Krievijas ārpolitiskie uzskati pēc PSRS sabrukuma

Jau iepriekš tika noskaidrots, ka mūsdienu Krievijas prietumnieciskā ārpolitikas virziena saknes ir meklējamas M.Gorbačova laikā. Krievijas politologs S.Medvedevs norāda, ka Maskavas piekoptā ārpolitika *perestroikas* laikā bija vērsta “uz vēstures saišu saraušanu apmaiņā pret progresu.” Maskava sākotnēji bija gatava atteikties no savām “vecajām vērtībām” (imperiālisma) apmaiņā pret stabilu vietu jaunajā post komunisma pasaulē.⁴⁷

Līdzīga izpratne par vesternizācijas procesu pastāvēja arī B.Jeļcina laikā. Tiesa, kā norāda poļu politologs Mareks Menkišaks, padomju varas retorika un darbības pret Rietumiem bija daudz aktīvākas nekā savu pēcgājēju laikā. PSRS bija abu pušu attiecību tuvināšanās iniciators un M.Gorbačovs vairākkārtēji bija paudis vēlmi pat izveidot jaunu Eiropas drošības telpu “no Vankūveras līdz Vladivostokai”⁴⁸. Līdzīga pārliecība, visticamāk, valdīja arī daļā B.Jeļcina Prezidenta administrācijas u.c. liberālās elites pārstāvju vidū. Tiesa, demokrātiskās Krievijas vēlme tuvināties ar Rietumiem, ievērojami atpalika no M.Gorbačova laikā paustā un paveiktā attiecību uzlabošanā.

ASV politologs, PSRS un Krievijas jautājumu pētnieks Roberts Donaldsons uzskata, ka gan M.Gorbačova, gan B.Jeļcina valdības bija ieinteresētas labu attiecību veidošanā ar Rietumiem, tā kā to galvenais mērķis bija Krievijas ekonomiskās drošības nodrošināšana, izmantojot Rietumu sniegto palīdzību.⁴⁹ Autora apgalvojumam piekrist ar Krievijas pētnieks un Starptautisko un stratēģisko pētījumu centra⁵⁰ direktora vietnieks Džefrijs Menkofs, kurš norāda, ka 90.gadu sākumā Krievijas ārpolitiku raksturoja B.Jeļcina centieni demokratizēt Krieviju un par katru cenu pievienoties Rietumiem.⁵¹ Neskatoties uz to, autors uzskata, ka Krievija sevi joprojām apzinājās kā unikālu valsti, kas pēc savas būtības nevarēja būt

⁴⁶ Leshoukov, I. *Beyond Satisfaction: Russia's Perspectives on European Integration*. Center for European Integration Studies, 1998. P. 23.

⁴⁷ Medvedev, S. Power, Space and Russian Foreign Policy. In: Hopf, T. (ed.) *Understandings of Russian Foreign Policy*. Pennsylvania State University Press, 1999. P. 34.

⁴⁸ Menkiszak, M. *Greater Europe. Putins Vision of European (Dis)integration*. Centre for Eastern Studies, 2013. P. 8.

⁴⁹ Donaldson, H.R. Boris Yeltsin's Foreign Policy Legacy. *Tulsa Journal of Comparative and International Law*, 1999, Vol. 7, P. 288.

⁵⁰ *Center for Strategic and International Studies*

⁵¹ Mankoff, J. *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc. 2012. P. 12.

piederīga tikai vienai pasaules daļai. Pēc autora domām šo unikalitāti noteica Krievijas kulturālā un ģeogrāfiskā realitāte.⁵² Krievijas kulturālo unikalitāti noteica tās reliģiskās atšķirības no Rietumvalstīm, kas izpaudās kā pareizticības konflikts ar Rietumos dominējošo protestantismu un katolicismu. Savukārt ģeogrāfisko unikalitāti noteica Krievijas plašā teritorija, kā rezultātā Maskavai bija jānodrošina savas intereses gan Eiropā, gan Āzijā. Tas liek domāt, ka Krievijas sākotnējie centieni tuvināties ar Rietumvalstīm bija ekonomiski pamatoti un pēc dabas pragmatiski, nevis ideoloģiski. Krievijas tuvināšanās ar Rietumiem no Maskavas perspektīvas tika uzverta kā viens no veidiem, lai uzlabot valsts ekonomisko stāvokli.

Tikmēr politologs S.Medvedevs izceļ, ka B.Jeļcina uz Rietumiem vērsta attīstības modelis no M.Gorbačova pārmantoja vēl kādu iezīmi – personīgo sakaru noteicošo lomu starptautisko attiecību veidošanā. Autoraprāt, tādi prietumnieciskā ārpolitikas virziena panākumi kā 1986.gadā Reikjavikas samītā gandrīz parakstītā vienošanās starp PSRS un ASV par ieroču kontroli un 1990.gadā vasarā pieņemtais lēmums par Vācijas apvienošanos izrietēja no M.Gorbačova personīgajām attiecībām ar ASV prezidentu Džordžu Bušu vecāko un Rietumvācijas kancleru Helmutu Kolu.⁵³ Vēlāk šādu attiecību veidošanas praksi pārņēma arī B.Jeļcina administrācija, kuras sekmīgā darbā izšķiroša loma bija Krievijas pirmā prezidenta personīgajām attiecībām ar tādiem Rietumvalstu līderiem kā ASV prezidents Bils Klintonš, Francijas prezidents Fransuā Miterāns un Vācijas kanclers H.Kols.

Bijušais Zviedrijas ārlietu ministrs Karls Bilts atminas, ka B.Jeļcinam patiesi bija ļoti draudzīgas attiecības ar vairākiem Rietumvalstu līderiem. Piemēram, 1996.gada Krievijas un Eiropas Savienības (ES) tikšanās laikā Grieķijā, Korfu salā B.Jeļcinu ar lielu entuziasmu atbalstīja gan F.Miterāns, gan H. Kols.⁵⁴

Korfu tikšanās un tajā parakstītā ES Partnerības un sadarbības līguma⁵⁵ kontekstā jāpiemin, ka B.Jeļcins toreiz uzstājās kā proaktīvs Krievijas un ES tuvināšanās un pat iespējamās Krievijas integrācijas ES ideju aizstāvis. Savas uzrunas laikā B.Jeļcins uzsvēra, ka līguma parakstīšanai ir “vēsturiska nozīme” un saistīja to ar Krievijas “ekonomisko atgriešanos Eiropā”, kā arī uzsvēra, ka Krievija ir gatava darīt visu, “lai atbalstītu integrāciju

⁵² Mankoff, J. *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc. 2012, P. 12.

⁵³ Medvedev, S. Power, Space and Russian Foreign Policy. In: Hopf, T. (ed.) *Understandings of Russian Foreign Policy*. Pennsylvania State University Press, 1999. P. 35.

⁵⁴ Bildt, C. Russia, the European Union, and the Eastern Partnership. *ECFR Riga Series*, 2015. P. 1.

⁵⁵ The Partnership and Cooperation Agreement

ES.”⁵⁶ Lai gan B. Jeļcina retorika mudināja uz abu pušu attiecību stiprināšanu, tās priekšplānā tika izvirzīta ekonomiskā, nevis politiskā sadarbība, kā rezultātā B. Jeļcina pieminētā “integrācija” ir jāsaprot kā ciešāku ekonomisko saikņu izveidošana starp Krieviju un ES, nevis Krievijas uzņemšana ES vai viennozīmīga iekļaušanās Rietumu politiskajā sistēmā.

Neskatoties uz Rietumu un Krievijas attiecību uzsilšanu B. Jeļcina valdīšanas laikā, politologs S. Medvedevs Krievijas prezidenta piekopto uz personālijām balstīto ārpolitiku vērtē kā bezatbildīgu. Pēc autora domām, Krievijas prorietumnieciskā ārpolitika bija balstīta nākotnes vīzijā, kas atspoguļoja ASV politologa Frenčisa Fukujamas darbā “Vēstures beigas” izvirzītās tēzēs par liberālas utopijas iestāšanos starptautiskajās attiecībās.⁵⁷ Iespējams, tieši šī iemesla dēļ B. Jeļcina administrācija otrajā plānā nostatīja starptautisko attiecību juridisko pusi – Krievija pavirši attiecās pret līgumu parakstīšanu un attiecību leģitimizēšanu rakstiskā veidā. Tā rezultātā Krievija attiecībās ar Rietumiem juridiski neatrunāja vairākus jautājumus, kas vēlāk kļuva par katalizatoriem Krievijas un Rietumu attiecību pakāpeniskā degradācijā. Kā piemēru var minēt 90. gadu sākumā NATO it kā sniegtās mutiskās garantijas, ka alianse neplāno paplašināties austrumu virzienā. Pēc tam, kad 1997. gada Madrides samita laikā dalībai NATO tika uzlūgta Polija, Čehija un Ungārija, Krievija izvirzīja pretargumentu, ka NATO ir laužusi savu solījumu nepaplašināties postpadomju telpā. Tiesa, B. Jeļcina administrācija ar saviem Rietumu partneriem nebija parakstījusi nevienu līgumu, kurā tiktu atrunāti ierobežojumi Austrumeiropas valstu iespējamai uzņemšanai NATO. Nespēja izveidot stabilu juridisko attiecību bāzi ar Rietumiem ar laiku radīja vilšanās sajūtu un Krievijas elites aizvien pieaugošu neapmierinātību ar prorietumniecisko ārpolitikas virzienu.

1.3.1 Krievijas ārpolitiskie uzskati ārlietu ministra A. Kozireva laikā

Viens no galvenajiem Krievijas prorietumnieciskā ārpolitikas virziena veidotājiem bija ārlietu ministrs Andrejs Kozirevs, kurš pēc 1991. gada augusta puča izgāšanās, kopā ar Jegoru Gaidaru un Anatoliju Čubaisu tika uzskatīts par aktīvāko liberālo ideju izplatītāju Krievijas politiskajā vidē.

A. Kozirevs bija jauns diplomāts, kas ieturēja M. Gorbačova laika ārpolitikai piemītošo ideālismu attiecībās ar Rietumiem. Amerikāņu politologs R. Donaldsons vērtē, ka A. Kozireva mērķi bija cēli – nodalīt Krieviju no tās impēriskā mantojuma, militārisma un varas politikas,

⁵⁶ Bildt, C. Russia, the European Union, and the Eastern Partnership. *ECFR Riga Series*, 2015. P. 1.

⁵⁷ Medvedev, S. Power, Space and Russian Foreign Policy. In: Hopf, T. (ed.) *Understandings of Russian Foreign Policy*. Pennsylvania State University Press, 1999. P. 36.

kā arī iesaistīt Krieviju Rietumu kontrolēto starptautisko organizāciju darbā.⁵⁸ A.Kozirevs uzskatīja, ka tā vietā, lai Krievija cīnītos par tās impēriskā mantojuma saglabāšanu, tās ārpolitika ir pēc iespējas ātrāk jālibalizē – jākoncentrējas uz cilvēktiesību ievērošanu, demokratizēšanos, vides, atomenerģijas u.c. jautājumiem, kuriem īpaša uzmanība tika pievērsta Rietumos.

A.Kozirevs attiecībās ar Rietumiem vadījās pēc divām pamatnostādņēm. Pirmkārt - izdabājot Rietumvalstīm, Krievijai bija jānodrošina sava loma kā līdzvērtīgam to partnerim. Otrkārt - ja Krievija demokratizēsies, tā palielinās savu drošību, jo demokrātijas viena otrai neuzbrūk. Krievu autors S.Medvedevs ironizē, ka, ja ilglaicīgais PSRS ārlietu ministrs Andrejs Gromiko Rietumos tika dēvēts par “misteru nē”⁵⁹, tad A.Kozirevs bija pilnīgs viņa pretmets un Rietumos tika uztverts kā “misters jā”.⁶⁰

A.Kozireva īstenotās ārpolitikas ietvaros Krievija vismaz uz kādu laiku patiešām attiecās no sava lielvaras statusa - izveda spēkus no Afganistānas, pārtrauca Latīņamerikas un Āzijas komunistu režīmu atbalsta programmas, aizgāja no pasaules ieroču tirgus, kā arī atteicās no turpmākas militāras ietekmes Baltijas valstīs. Tiesa, daļa no iepriekšminētā, visticamāk, tika paveikta ne tikai ideoloģisku apsvērumu dēļ, tā kā nozīmīgu lomu Krievijas pieņemtajos lēmumos spēlēja arī tās ekonomiskā situācija. S.Medvedevs uzskata, ka atteikšanās no lielvaras statusa nebija saistīta ar patiesu vēlmi demokratizēties. Tā vietā Krievijas elite to redzēja kā “ziedojumu par labu utopiskai nākotnei”. Šo askētisko un radikālo domāšanas veidu vislabāk raksturoja A.Kozireva paziņojumi, ka Krievijai nacionālu interešu nav kā tādu.⁶¹

A.Kozireva liberālos uzskatus atbalstīja arī B.Jeļcina līdzgaitnieks un tā laika Kremļa “pelēkais kardināls” Genādijs Burbulis. Viņa ārpolitiskie uzskati sevī ietvēra pārliecību, ka Krievijai ir jāatsakās no imperiālistiskas domāšanas un vertikāla kontroles modeļa t.s. “tuvajās ārzemēs”. Tā vietā Krievijai sava kontrole šajā reģionā ir jānodrošina demokrātiskā veidā.⁶² G.Burbuļa idejas spēlēja noteicošu lomu Krievijas pirmajos demokratizācijas centienos un rezultējās Neatkarīgo Valstu Sadraudzības (NVS) organizācijas izveidošanā.

⁵⁸ Donaldson, H.R. Boris Yeltsin's Foreign Policy Legacy. *Tulsa Journal of Comparative and International Law*, 1999, Vol. 7, P. 290.

⁵⁹ Mr. No

⁶⁰ Medvedev, S. Power, Space and Russian Foreign Policy. In: Hopf, T. (ed.) *Understandings of Russian Foreign Policy*. Pennsylvania State University Press, 1999. P. 35.

⁶¹ Turpat, P. 37.

⁶² Turpat, P. 38.

Jau 90.gadu sākumā A.Kozireva un viņa domubiedru piekoptais prietumnieciskais ārpolitikas virziens sastapās ar vērā ņemamu kritiku gan no Krievijas sabiedrības, gan no konservatīvāk noskaņotās politiskās elites. A.Kozireva ārpolitiku kritizēja gan slavofili, gan eiraziānisti. ASV politologs R.Donaldsons norāda, ka viens no tā laika prominentākajiem eiraziānistiem bija prezidenta padomnieks Sergejs Stankevičs, kurš līdzīgi cietiem liberālisma kritiķiem, aktīvi postulēja, ka Krievija ir unikāla valsts, kas nedrīkst sevi ierobežot, sadarbojoties tikai ar Rietumiem.⁶³ S.Stankeviča interpretācijā Krievijai pasaules politikā bija atvēlēta “praviētiska” loma. Tas paredzēja, ka Krievijai ir jāuztur tuvas attiecības ar visu pasauli un jāspēlē mediatora loma starp Rietumiem un Austrumiem, kā arī noraidīja ideju par Krievijas piederību Rietumvalstīm.

Šādi attieksmes maiņai bija vairāki iemesli, piemēram, sabiedrības visai drīza vilšanās Krievijas demokratizācijas un tirgus liberalizācijas procesā. Ekonomikas ministra J.Gaidara ieviestā “šoka terapija” Krievijas ekonomikā īstermiņā radīja lielus finansiālus zaudējumus, kā rezultātā Krievijas iedzīvotāji piedzīvoja strauju labklājības līmeņa krišanos. Tāpat elite un sabiedrība uzskatīja, ka Rietumi, neskatoties uz Krievijas demokratizācijas centieniem, joprojām to neuzskata par līdzvērtīgu partneri un nesniedz tai nepieciešamo palīdzību. Var spekulēt, ka Krievijas elite no Rietumiem gaidīja “Maršala plāna” analogu, kas palīdzētu pārvarētu “šoka terapijas” radītos zaudējumus. Papildus tam novērojamos no prietumnieciskā ārpolitikas kursa tiešā veidā ietekmēja arī Krievijas sabiedrības nespēja samierināties ar lielvalsts statusa zaudēšanu. Situāciju pastarpināti pasliktināja arī NATO paplašināšanās plāni un Bosnijas karš.

Krievijas politikas eksperts R.Donaldsons secina, ka A.Kozireva izplānotais Krievijas un Rietumvalstu “medusmēnesis” bija beidzies jau 1992.gadā, kad strauji pieauga slavofilu un eiraziānistu ietekme Krievijas iekšpolitikā. Papildus tam šajā laikā A.Kozireva ideālistisko nākotnes redzējumu atmeta arī daļa no t.s. liberāļiem.⁶⁴

Autors S.Medvedevs min, ka pirmās izmaiņas Krievijas ārpolitikā bija vērojamas pēc 1993.gada decembra Valsts Domes vēlēšanām, kurās uzvarēja odiozā politiķa Vladimira Žirinovska vadītā Liberāldemokrātu partija un trešajā vietā ierindojās Genādija Zjuganova vadītā Komunistu partija. Pēc S.Medvedeva domām Krievijas iekšpolitikā pieaugošās nacionālistiskās tendences un pieprasījums pēc lielvalsts statusa atjaunošanas tieši atsaucās uz

⁶³ Donaldson, H.R. Boris Yeltsin's Foreign Policy Legacy. *Tulsa Journal of Comparative and International Law*, 1999, Vol. 7, P. 290.

⁶⁴ Turpat, P. 290.

Krievijas ārpolitiskā virziena maiņu.⁶⁵ Šādam viedoklim piekrīt arī iepriekšminētais pētnieks R.Donaldsons, kurš norāda, ka galēji labējo un kreiso politisko spēku iespaidā, A.Kozireva ārpolitikas idejas tika noraidītas un to vietā stājās Krievijas nacionālo interešu aizstāvēšana.⁶⁶ Tā rezultātā par Krievijas ārpolitikas prioritāti kļuva ietekmes nostiprināšana postpadomju telpā – NVS un Austrumeiropas valstu vidū. Attiecību tuvināšana ar Rietumiem bija kļuvusi sekundāra. Arī somu politologs Henrikki Heika uzskata, ka Krievijas ārpolitiskā kursa maiņa ir tieši saistīta ar Krievijas iekšpolitiskajiem procesiem, specifiski 1993.gada valdības krīzi, kas iezīmēja vērā ņemamas domstarpības starp Krievijas konservatīvi orientēto Valsts Domi un relatīvi liberālo Prezidenta administrāciju.⁶⁷

Jānorāda, ka alternatīvu viedokli pauž krievu vēsturnieks V.Žurkins, kurš norāda, ka galvenais iemesls Krievijas ārpolitikas kursa maiņai bija demokratizācijas procesā pieļautās kļūdas. Pēc V.Žurkina domām Krievijas demokratizācija tika aizvadīta pārāk entuziastiski un strauji, nereti ignorējot Krievijas nacionālās intereses, kā arī mazinot tās ietekmi pasaulē.⁶⁸ Tā rezultātā Krievijas sabiedrībā dabīgā ceļā sāka nostiprināties aizdomas un nepatika pret Rietumiem, kuri tika turēti aizdomās par mērķtiecīgu Krievijas vājināšanu. Taisnības labad jāpiebilst, ka V.Žurkins 90.gados pats bija pastarpināti iesaistīts Krievijas ārpolitikas veidošanā un vadīja kampaņu pret NATO paplašināšanos, kuras ietvaros lasīja NATO kritizējošas lekcijas Austrumeiropā, tostarp arī Latvijā.⁶⁹

S.Medvedevs norāda, ka pret Rietumiem vērsto jauno ārpolitikas virzienu 90.gadu vidū atbalstīja ne tikai galējie radikāļi no LDPR un Komunistu partijas, bet arī lielākā daļa Krievijas elites. Presē un Valsts Domē tika izvērsta aktīva A.Kozireva un liberālisma nomelnošanas kampaņa, kurai nereti pieslēdzās pat prezidents B.Jeļcins.⁷⁰ Rezultātā savus ārpolitiskos uzskatus ar laiku bija spiests mainīt arī pats A.Kozirevs. Laika posmā no 1993.-1995.gadam, jūtot nacionālā sentimenta pieaugumu sabiedrībā, ārlietu ministrs centās attālināties no liberālisma idejām un samazināt savu prorietumniecisko retoriku.⁷¹ Neskatoties

⁶⁵ Medvedev, S. Power, Space and Russian Foreign Policy. In: Hopf, T. (ed.) *Understandings of Russian Foreign Policy*. Pennsylvania State University Press, 1999. P. 42.

⁶⁶ Donaldson, H.R. Boris Yeltsin's Foreign Policy Legacy. *Tulsa Journal of Comparative and International Law*, 1999, Vol. 7, P. 292.

⁶⁷ Heika, H. Desire, Indentity, and Russian Foreign Policy. In: Hopf, T. (ed.) *Understandings of Russian Foreign Policy*. Pennsylvania State University Press, 1999. P. 42.

⁶⁸ Zhurkin, V. Integration of Russia into Europe: Realistic or Superficial. *Jahrbuch fur international Sicherheitspolitik*, 1999, P. 1.

⁶⁹ Академик В.В. Журкин и европейские исследования в России. *Вестник МГИМО-Университета*, 2014, N 1, С. 315-319.

⁷⁰ Donaldson, H.R. Boris Yeltsin's Foreign Policy Legacy. *Tulsa Journal of Comparative and International Law*, 1999, Vol. 7, P. 292.

⁷¹ Medvedev, S. Power, Space and Russian Foreign Policy. In: Hopf, T. (ed.) *Understandings of Russian Foreign Policy*. Pennsylvania State University Press, 1999. P. 42.

uz to 1996.gada janvārī par Krievijas jauno ārlietu ministru tika iecelts bijušais Krievijas Ārējās izlūkošanas dienesta vadītājs, eiraziānisma ideju un varas vertikāles politikas atbalstītājs Jevgeņijs Primakovs.

1.3.2. Krievijas ārpolitiskie uzskati ārlietu ministra J.Primakova laikā

J.Primakovs nebija izteikts eiraziānists vai slavofils, taču viņa ārpolitika, kuras galvenais uzdevums bija Krievijas ietekmes atjaunošana, simpatizēja lielākajai daļai Krievijas politiķu un iedzīvotāju, kuri aizvien spēcīgāk aģitēja par Krievijas novēršanos no prorietumnieciskā ārpolitikas virziena.

J.Primakovs par savu ideoloģisko priekštecī uzskatīja 19.gadsimta Krievijas impērijas ārlietu ministru Aleksandru Gorčakovu – valstsvīru, kura lielākais nopelns bija Krievijas prestiža atjaunošana pēc Krimas kara un ietekmes nostiprināšana starptautiskajā politikā. Mūsdienās A.Gorčakova vārdā ir nosaukts viens no Krievijas ietekmīgākajiem maigās varas instrumentiem, 2010.gadā dibinātais Gorčakova fonds⁷². Gan A.Gorčakova, gan J.Primakova ārpolitiskie uzskati savu zenītu piedzīvoja prezidenta V.Putina valdīšanas laikā. Kā norāda Krievijas ārpolitikas pētnieks Dmitrijs Treņins, J.Primakova pasaules redzējums bija izteikti imperiālistisks, turklāt balstīts cariskās Krievijas, nevis PSRS vēsturē. No tā izrietēja, ka J.Primakovs Baltijas valstu atrašanos ārpus Maskavas ietekmes sfēras interpretēja kā Krievijas vājumu un draudu tās nacionālajai suverenitātei. Taču, neskatoties uz to, Baltijas valstis netika novienādotas ar citām postpadomju valstīm un tām tika iedalīta sava niša Krievijas ārpolitikā.⁷³

Viena no galvenajām Krievijas ārpolitikas problēmām A.Kozireva laikā bija nevienprātība un savstarpējie strīdi starp dažādām institūcijām un personībām, kā rezultātā kavējās lēmumu pieņemšanas process un ārpolitikai trūka skaidri noteikta stratēģisko mērķu.

ASV ārpolitikas domnīca “RAND Corporation” pētījumā priekš ASV Aizsardzības departamenta ir secinājusi, ka B.Jeļcina pirmās prezidentūras laikā Krievijai nebija centralizēta ārpolitikas mehānisms un to raksturoja konkurence starp vairākām valsts institūcijām. Piemēram, Krievijas aizsardzības resors 90.gadu sākumā darbojās autonomi no Ārlietu ministrijas un Prezidenta administrācijas, īstenojot pats savu ārpolitiku.⁷⁴ No tā

⁷² Фонд поддержки публичной дипломатии имени А. М. Горчакова

⁷³ Trenin, D. *Russia and the Baltic States: Security Aspects*. Jundzis, T. (ed.). *The Baltic States at Historical Crossroads*. Latvian Academy of Sciences, 2001. P. 481.

⁷⁴ Larabee, S.F. Karasik, T.W. *Foreign and Security Policy Decisionmaking Under Yeltsin*. National Defence Research Institute RAND, 1997. P. 7.

izrietēja, ka Krievijas ārpolitika centralizētu raksturu ieguva tikai līdz ar J.Primakova nākšanu pie varas. Tam piekrīt arī pētnieks B.Lo, kurš, atsaucoties uz žurnālistiem un Krievijas politikas ekspertiem Alekseju Puškovu un Otto Lāci, kā arī vēlāko Krievijas ārlietu ministru Igoru Ivanovu, secina, ka vienprātība Krievijas ārpolitikā iestājās tikai pēc J.Primakova nākšanas pie varas.⁷⁵

Jau pirmajā preses konferencē 1996.gada janvārī pēc stāšanās amatā J.Primakovs lika skaidri noprast, ka ir A.Kozireva pretmets un viņa ārpolitika tiks veidota, balstoties uz nacionālisma un eiraziānisma idejām. J.Primakovs apstiprināja, ka viņaprāt, Krievija allaž ir bijusi lielvara un tās ārpolitikai ir jāatbilst šim statusam. Par galvenajām Krievijas ārpolitikas prioritātēm J.Primakovs noteica Krievijas integritātes stiprināšanu, ietekmes nostiprināšanu postpadomju valstīs, drošības situācijas uzlabošanu NVS un Balkānu valstīs, kā arī labu attiecību veidošanu ar Rietumiem, sevišķi ieroču kontroles jomā.⁷⁶ Interesanti, ka publiskajā retorikā J.Primakovs sevi neprezentēja kā antirietumniecisku politiķi, tā vietā viņš uzstāja uz Krievijas un Rietumu, sevišķi ASV, līdzvērtību lielvalstu statusā. Piemēram, J.Primakovs neuzskatīja, ka PSRS būtu zaudējusi auksto karu, tā vietā, viņš uzsvēra, ka Krievija to uzvarēja kopā ar ASV.⁷⁷

J.Primakova ārpolitika kopumā izrietēja no Krievijas sabiedrības vēlmēm un uzskatiem. Kā norāda, ka krievu autors S.Medvedevs, vilšanos Rietumos 90.gadu vidū piedzīvoja arī liberālie politiķi un inteliģence. Par prietumnieciskās politikas izgāšanos atklāti rakstīja krievu autori, piemēram, politologs Viktors Krameņuks, kurš jau 1994.gada decembrī secināja, ka "Rietumi zaudē Krieviju". Līdzīgas domās bija arī politiskajai elitei pietuvinātais žurnālists Mihails Ļeontijevs, kurš 1995.gada janvārī norādīja, ka "Krievijas integrācija Rietumos ir pilnībā izgāzusies".⁷⁸ Šajā laikā sabiedrībā strauji pieauga antirietumniecisks sentiments, kas valsts ekonomiskās problēmas saistīja ar Rietumvalstu politiku attiecībā pret Krieviju. Piemēram, 1996.gadā tika secināts, ka 72% Krievijas iedzīvotāju sava dzīves līmeņa krišanās vainoja Rietumvalstis, savukārt 75% atzina, ka Krievija varētu iztikt bez Rietumvalstu palīdzības.⁷⁹ Tā rezultātā Krievijā notika ļoti strauja pāreja no A.Kozireva un G.Burbuļa izlolotā liberālā ārpolitikas modeļa uz J.Primakova un Kremlim pietuvinātā polittehnologa Sergeja Karaganova izveidoto.

⁷⁵ Lo, B. *Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era Reality, Illusion and Mythmaking*. Pallgrave Macmillan, 2002. P. 4.-5.

⁷⁶ Donaldson, H.R. Boris Yeltsin's Foreign Policy Legacy. *Tulsa Journal of Comparative and International Law*, 1999, Vol. 7, P. 295.

⁷⁷ Turpat.

⁷⁸ Medvedev, S. Power, Space and Russian Foreign Policy. In: Hopf, T. (ed.) *Understandings of Russian Foreign Policy*. Pennsylvania State University Press, 1999. P. 43.

⁷⁹ Turpat.

S.Karaganovs bija tuvs J.Primakova līdzgaitnieks un B.Jeļcina padomdevējs, kurš 1992.gadā publicēja t.s. "Karaganova doktrīnu", kurā tika izklāstītas Krievijas jaunās ārpolitikas pamatidejas. Pēc S.Karaganova domām par Krievijas ārpolitikas galvenajiem mērķiem bija jāklūst ietekmes nostiprināšanai t.s. "tuvajās ārzemēs" un multipolāras pasaules izveidei, kurā Krievija varētu konkurēt ar citiem varas centriem. "Karaganova doktrīnā" tika piedāvāts izmantot krievvalodīgo minoritāti ietekmes palielināšanai postpadomju valstīs, padarīt tās ekonomiski atkarīgas no Maskavas un neļaut to pāriešanu Rietumu ietekmes sfērā.⁸⁰

Papildus tam S.Karaganovs bija pārliecināts, ka Rietumvalstis patiesībā nav ieinteresētās Krievijas integrācijā Rietumu politiskajā vidē. Tieši pretēji, pēc S.Karaganova domām, Rietumvalstis mērķtiecīgi dzina Krieviju izolācijā, tā kā nepalīdzēja tai ar demokrātisko un ekonomisko reformu ieviešanu.⁸¹ Tāpat S.Karaganovs secināja, ka PSRS sabrukuma rezultātā Krievijas sabiedrība jau 90.gadu sākumā bija vīlusies liberālismā un sasirgusi ar t.s. "Versaļas sindromu". Līdz ar to vienīgais veids kā apturēt "Versaļas sindroma" tālāku eskalāciju no Rietumvalstu puses, bija atļaut Krievijai nostiprināt savu ietekmi teritorijās, kuras vēsturiski ir atradušās Maskavas ietekmes sfērā. Krievijai bija jāklūst par daļu no jaunas varas balansa sistēmas pasaulē.⁸²

"Karaganova doktrīna" kļuva par J.Primakova ārpolitikas stūrakmeni, kas papildus ietekmes nostiprināšanai Krievijas "tuvajās ārzemēs" tiecās izaicināt Rietumvalstis un apšaubīt to dominanci starptautiskajā politikā. Krievu politologs S.Medvedevs uzskata, ka J.Primakova ārpolitika bija vērsta uz mērķtiecīgu konfliktu veidošanu ar Rietumiem, kā piemērus, minot Krievijas opozīciju Rietumiem Bosnijā, Irākā, Tuvajos austrumos un Kalnu Karabahā.⁸³

Rietumu izaicināšana starptautiskajā politikā bija viens no veidiem kā J.Primakovs bija paredzējis cīnīties pret ASV pārstāvēto vienpolaritāti starptautiskajās attiecībās. Amerikāņu pētnieks Dž.Menkofs uzskata, ka Krievijas politiskajā elitē J.Primakova laikā bija nostiprinājusies ideja, ka Krievijas liktenis ir būt par pasaules lielvaru un tai nav citu alternatīvu.⁸⁴ Līdz ar to Krievijas ārpolitikas veidotāji uzskatīja, ka vienīgā realitāte, kādā

⁸⁰ Караганов, С. Проблемы защиты интересов Российско ориентированного населения в "ближнем" зарубежье. *Дипломатический Вестник*, 1992, N 21-22, С. 43-46.

⁸¹ Karaganov, S. *Russia: The New Foreign Policy and Security Agenda*. London Defence Studies, 1992. P. 7.

⁸² Turpat, P. 8.

⁸³ Medvedev, S. Power, Space and Russian Foreign Policy. In: Hopf, T. (ed.) *Understandings of Russian Foreign Policy*. Pennsylvania State University Press, 1999. P. 44.

⁸⁴ Mankoff, J. *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc. 2012. P. 12.

Krievija var atgūt lielvaras statusu ir multipolāras starptautisko attiecību sistēmas izveidošana, kurā Krievija būtu līdzvērtīgs starptautisko attiecību aktors ASV, ES, Ķīnai un Japānai. Lai panāktu šādu attiecību modeli Krievija atteicās no daudzpusēju attiecību veidošanas ar Rietumvalstīm, piemēram, NATO un ES ietvaros. Tā vietā Krievija koncentrējās uz divpusējo attiecību veidošanu ar valstīm, kuras uzskatīja par reģionālām lielvarām, piemēram, Vāciju, Franciju utml.. Attiecību veidošana ar mazākām valstīm, piemēram, Latviju J.Primakova ārpolitikas koncepta ietvaros tika uzskatīta par otršķirīgu, tā kā tās nekad nespēlētu noteicošu lomu starptautiskajā politikā.

Krievu politologs I.Lešukovs uzskata, ka Krievijas ārpolitikas pārorientēšanās no vienpolārā uz multipolāro starptautisko attiecību modeli bija saistīta ar vairākiem neideoloģiskiem faktoriem. Piemēram, Krievijas politiskajai elitei nebija pietiekamas politiskas motivācijas tuvināties ar Rietumiem, tā vietā abu pušu attiecībās valdīja tikai ekonomiskas intereses. Turklāt ģeopolitiski Krievijas elite sevi joprojām saistīja ar postpadomju telpu, nevis Rietumiem. Tāpat Krievijas elitei un ierēdniecībai bija ļoti vāja izpratne par ES darbības principiem un tur valdošo birokrātiju. Krievijas pusei bija grūti izprast tādas jēdzienus kā pārnacionalitāte un valstu vienlīdzība. Tā vietā Maskava turpināja mazākās valstis skatīt caur t.s. “ lielā brāļa” prizmu un noraidīja to pilnīgas pašnoteikšanās tiesības. Papildus tam, kā norāda I.Lešukovs, tuvināšanos ar Rietumiem kavēja arī demokratizācijas problēmas un Krievijas tautas kopumā negatīvā attieksme pret Rietumvalstīm.⁸⁵

J.Primakova laikā piedzīvotā Krievijas ārpolitikas pamatnostādņu maiņa izrietēja gan no elites politiskajiem uzskatiem, gan kopējā sabiedrības sentimenta, kas bija vērsti pret Rietumiem. Šādas simbiozes apstākļos J.Primakova ārpolitikā pamazām nostiprinājās eiraziānistu un slavofilu pasaules redzējums, kas savu galējo formu ieņēma pēc prezidenta V.Putina nākšanas pie varas. Šādam uzskatam daļēji piekrīt arī bijušais Zviedrijas premjerministrs K.Bilds, kurš norāda, ka, lai gan Krievijas elite sākotnēji vēlējās tuvināties ar Rietumiem, tā neatbalstīja liberālās demokrātijas pamatprincipus.⁸⁶ Līdz ar to A.Kozireva prietumnieciskā ārpolitika drīzāk bija tikai daļa no Krievijas publiskās retorikas, kurai trūka ilgtermiņa stratēģijas un ideoloģiska atbalsta elites un iedzīvotāju vidū.

Gan A.Kozireva, gan J.Primakova laika ārpolitikai bija raksturīgs kontinuitātes trūkums. Vienīgā atšķirība bija tāda, ka pēdējā gadījumā J.Primakovs spēja radīt priekšstatu,

⁸⁵ Leshoukov, I. *Beyond Satisfaction: Russia's Perspectives on European Integration*. Center for European Integration Studies, 1998. P. 17.-18.

⁸⁶ Bildt, C. *Russia, the European Union, and the Eastern Partnership*. *ECFR Riga Series*, 2015. P. 3.

ka Krievijai ir stabils stratēģiskais redzējums, kamēr A.Kozirevs to nespēja. Patiesībā, kā norāda autors B.Lo, Maskava pēc PSRS sabrukuma piekopa *ad hoc* tipa ārpolitiku, kas bija reaktīva un tendēta uz īstermiņa jautājumu risināšanu.⁸⁷ Kopumā B.Lo vērtē, ka vērā nemamas problēmas piemita gan A.Kozireva, gan J.Primakova īstenotajai ārpolitikai. Piemēram, oficiālie dokumenti, ārpolitikas un drošības doktrīnas bija pārāk plaši, ar neskaidriem formulējumiem un nedeļa nepieciešamo stratēģisko atbalstu Krievijas pieņemtajiem lēmumiem. Autors izceļ, ka Krievija 90.gados vairāk nodarbojās ar “priekšstata par ārpolitiku”, nevis pašas ārpolitikas radīšanu, šo procesu ironiski, nodēvējot par Krievijas ārpolitikas *potjomkinizāciju*.⁸⁸

Papildus tam Krievija no PSRS bija mantojusi arī t.s. “nulles rezultāta”⁸⁹ starptautisko attiecību modeli. Tā ietvaros Maskava bija pārliecināta, ka, veidojot divpusējas attiecības, viena no pusēm allaž iegūs vislabāko darījuma iznākumu, kamēr otra tiks atstāta ar vissliktāko.⁹⁰ Šāda pieeja radīja neuzticēšanās atmosfēru jebkādu kontaktu dibināšanā ar kaimiņvalstīm, kā arī degradēja Krievijas kā sadarbības partnera pozīcijas starptautiskajā vidē. B.Lo secina, ka kopumā Krievijas ārpolitika 90.gados, neskatoties uz šķietamu demokratizēšanos un tai sekojošo jauno multipolārā starptautisko attiecību modeļa ieviešanu, patiesībā joprojām balstījās novecojošos ģeopolitiskos uzskatos.⁹¹ Krievijas elite starptautisko politiku joprojām skatīja caur “ietekmes sfēru” un “varas balansa” prizmu, kas bija diametriāli pretēji tam kā pasauli redzēja Rietumvalstis. J.Primakova laikā izvirzītās “multipolaritātes” idejas patiesībā bija pārstrādātas un modernizētas 19.gadsimta ģeopolitikas idejas, kuru centrā atradās lielvalstu intereses un savstarpēja ietekmes pārdalīšana.

Krievijas ārpolitiskās neveiksmes un vienprātības trūkums nepalika nepamanīts Rietumos, kuri pakāpeniski atteicās no 90.gadu sākumā izvirzītās Krievijas integrācijas idejas. Politologs S.Medvedevs uzskata, ka Rietumvalstu un Krievijas attiecībās acīmredzams atsalums bija iestājies jau 90.gadu vidū, vēl pirms J.Primakova nākšanas pie varas. Piemēram, 1995.gada 3.septembrī NATO izdeva oficiālu paziņojumu par iespējamo paplašināšanos. Tajā tika norādīts, ka Krievija, visticamāk, nekad neklūs par daļu no NATO vai ES.⁹² Pie attiecību pasliktināšanās noveda arī Krievijas nespēja atteikties no sava imperiālā mantojuma un

⁸⁷ Lo, B. *Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era Reality, Illusion and Mythmaking*. Pallgrave Macmillan, 2002. P. 8.

⁸⁸ Turpat, P. 7.

⁸⁹ zero sum

⁹⁰ Lo, B. *Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era Reality, Illusion and Mythmaking*. Pallgrave Macmillan, 2002. P. 8.

⁹¹ Turpat.

⁹² Study on NATO Enlargement, 1995. Pieejams: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24733.htm [aplūkots 20.04.2018]

politiskas gribas trūkums demokratizēties. Piemēram, norvēģu politologs I. Neumans norāda, ka viens no iemesliem kādēļ Rietumvalstis eventuāli novērsās no idejas par tuvināšanos ar Krieviju bija Maskavas centieni atjaunot kontroli postpadomju telpā un nepieļaut bijušo padomju republiku integrāciju Rietumos. Pēdējais bija tests Maskavai, lai noskaidrotu, cik tālu tā ir gatava iet demokrātijas vārdā.⁹³ J. Primakova un S. Karaganova ārpolitisko ideju nostiprināšanās bija priekšvēstnesis tam, ka šajā testā Maskava bija izgāzusies.

1.4. Secinājumi

Mūsdienu Krievijas ārpolitiku var hronoloģiski iedalīt 3 ideoloģiskās attīstības posmos. Pirmais posms ir datējams no 1991. – 1993. gadam. Šajā laikā Krievijas ārpolitiku raksturoja tuvināšanās ar Rietumiem un vispārējas liberalizācijas tendences. Otrais posms ir datējams no 1993.-1995/6. gadam. Šajā laikā Krievijas iekšpolitikā nostiprinājās opozīcija prezidenta un valdības īstenotajam prorietumnieciskajam ārpolitikas kursam. Par Maskavas ārpolitikas galveno vadlīniju pakāpeniski kļuva Krievijas nacionālo interešu aizstāvēšana. Trešais posms ir datējams no 1995. – 1998. gadam. Šajā laikā Krievijas ārpolitika atteicās no idejas par tuvināšanos ar Rietumiem. Tā vietā par Krievijas ārpolitikas vadlīniju kļuva nacionālisms, Krievijas interešu aizstāvēšana, pretīstāvēšana NATO un Krievijas ietekmes atjaunošana starptautiskajā politikā.

90. gadu Krievijas ārpolitika bija izteikti ideoloģizēta un bija tieši saistīta ar politiskās elites un sabiedrības pašidentifikācijas krīzi, kas bija radusies pēc PSRS sabrukuma. 90. gadu sākumā Krievijas īstenotā ārpolitika ir vērtējama kā liberāla un prorietumnieciska. Tiesa tās galvenie tuvināšanās iemesli ar Rietumiem bija ekonomiski, nevis ideoloģiski. Maskavas galvenie mērķi 90. gadu sākumā bija iekļaušanās starptautiskajā sabiedrībā un ekonomiska labuma gūšana. Krievijas ārpolitikā lielu lomu spēlēja personību faktors. Maskavas aktivitātes tika veidotas, balstoties uz līderu personīgajām attiecībām. Līdz ar to Krievija nepiešķīra pietiekami lielu nozīmi starptautisko attiecību juridiskajai pusei. Tāpat Krievijas ārpolitika 90. gadu sākumā bija vāji institucionalizēta – tai trūka starpresoru sadarbības.

Krievijas ārpolitiku tieši ietekmēja valsts iekšpolitiskie procesi. 90. gadu sākumā Krievijas politiskā elite un sabiedrība pozitīvi vērtēja tuvināšanos ar Rietumiem, taču pēc nesekmīgām ekonomikas reformām un labklājības līmeņa krišanās, Krievijā sāka pieaugt pret Rietumiem vērsts sentiments un galēji labējo un kreiso politisko spēku loma lēmumu pieņemšanas procesā. Papildus tam Krievijas elitei trūka ideoloģiskas motivācijas un izpratnes par Rietumu demokrātijas darbības pamatprincipiem, lai turpinātu sekmīgu tuvināšanos ar

⁹³ Neumann, B.I. *Russia and the Idea of Europe*. Routledge, 1996. P. 5.

tiem. Krievijas ārpolitikas pilnīgu atteikšanos no prorietumnieciskā kursa iezīmēja ārlietu ministra J.Primakova nākšana pie varas. Papildus tam gan J.Primakova laika, gan 90.gadu sākuma Krievijas ārpolitiku raksturoja ilgtermiņa stratēģijas trūkums un t.s. „nulles summas spēle”, kuras ietvaros Maskava nereti ignorēja savu starptautisko partneru perspektīvu.

2. MŪSDIENU LATVIJAS ĀRPOLITISKIE UZSKATI

2.1 Latvijas ārpolitiskie uzskati no 1988.-1990.gadam

Latvijas sabiedrības un politiskās elites pirmie ārpolitiskie uzskati sāka veidoties vēl atrodoties PSRS sastāvā. Pakāpeniski mazinoties Maskavas centrālajai varai Latvijā un pieaugot individuālajām brīvībām, sabiedrībā sākas diskusija par Latvijas nākotni un iespējamu neatkarības palielināšanu PSRS vai tās pilnīgu atjaunošanu. No idejas par neatkarības atjaunošanu izrietēja arī nepieciešamība veidot jaunus Latvijas ārpolitiskos uzskatus.

Trešās Atmodas laikā un pēc neatkarības atjaunošanas Latvijas ārpolitiskie uzskati piedzīvoja virkni izmaiņu, sākot no vienkāršām teritorijas demilitarizācijas prasībām attiecībā pret Maskavu trešās Atmodas laikā, beidzot ar pilnīgu ārpolitiskā virziena pagriezienu uz Rietumiem 90.gadu vidū. Kopumā Latvijas ārpolitisko ideju attīstībā var iezīmēt 4 atšķirīgus posmus.

Pirmo ārpolitisko uzskatu veidošanās risinājās Atmodas laikā no 1988.gada līdz 1990.gadam. Par šī posma sākumpunktu var uzskatīt Latvijas Tautas frontes (LTF) dibināšanas kongresu 1988.gada 8.oktobrī, savukārt par beigu punktu 1990.gada 4.maijā Latvijas PSR Augstākās padomes pieņemto deklarāciju "Par Latvijas Republikas atjaunošanu". Otrais ārpolitisko uzskatu veidošanās posms hronoloģiski ir iedalāms no 1990.gada 4.maija līdz 1991.gada 21.augustam – Latvijas neatkarības *de facto* atjaunošanai. Trešais posms datējams no 1991.gada augusta beigām – Latvijas neatkarības atzīšanas *de iure* no Īslandes, Dānijas, Eiropas Komisijas un Krievijas puses, līdz 1994.gada augustam, kad no Latvijas teritorijas tika izvests Krievijas karaspēks. Noslēdzošais Latvijas ārpolitisko uzskatu veidošanās posms datējams no 1994.gada augusta līdz 1998.gada Latvijas – Krievijas attiecību krīzei, kā rezultātā zuda Maskavas pēdējās cerības uz ietekmes atjaunošanu Latvijā.

Līdz ar 1988.gada 8.oktobrī notikušo LTF dibināšanas kongresu Latvijas sabiedriskās elites vidū sāka rasties pirmās idejas par tālāku ārpolitisko attīstību. To izpausmes izrietēja no Latvijas toreizējā politiskā stāvokļa. Latvija bija daļa no PSRS, turklāt par Maskavas ietekmes strauju mazināšanos okupētajās teritorijās nekas vēl neliecināja. Līdz ar to Latvijas publiskajā telpā netika apspriests pašreizējais prietumnieciskais ārpolitikas virziens. Tā vietā LTF un citu organizāciju ārpolitiskā nostāja bija pragmatiska un koncentrējās uz neatkarības palielināšanu PSRS sastāvā.

Politoloģe Gunda Reire norāda, ka Trešās Atmodas posmā Latvijas elites vidū trūka vienprātības par valsts nākotnes redzējumu, tomēr atsevišķi LTF līderi, piemēram, LTF vadītājs Dainis Īvans spēlēja nozīmīgu lomu Latvijas prietumnieciskās identifikācijas procesā.⁹⁴ Neskatoties uz to viennozīmīga Latvijas politiskās elites orientēšanās tikai uz prietumniecisko ārpolitikas virzienu Atmodas laikā vēl nebija novērojama.

Līdzīgi kā citās tā laika komunistiskajās valstīs par zīmīgu faktoru kļuva viedokļu šķelšanās un dažādu personu individuālie uzskati par valsts nākotni. Politologs Edijs Bošs norāda, ka atjaunotās Latvijas ārpolitika jau no pirmsākumiem bija ļoti personalizēta, to veidoja šaurš personu loks, kurām bija savi politiskie uzskati un, kuru starpā nereti norisinājās ideoloģiskas dabas konflikti. Pēc E.Bošam domām ārpolitisko uzskatu veidošanos šajā periodā raksturoja “intelektuāla taustīšanās”.⁹⁵ Savukārt ilggadējā Latvijas ārpolitikas un drošības politikas pētniece Žaneta Ozoliņa secina, ka Latvijas gadījums nebija unikāls un šāda “pašidentifikācijas krīze” bipolārās starptautiskās sistēmas sabrukuma laikā bija raksturīga lielākajai daļai komunistisko valstu.⁹⁶

Atmodas posma ārpolitiskos uzskatus sākotnēji raksturoja pārliecība, ka Maskava tuvākajā laikā nezaudēs reģionāla hegemonu lomu Austrumeiropā, līdz ar to Latvijas ārpolitikas prioritāšu centrā jābūt attiecību risināšanai ar PSRS. Politologs E.Bošs uzskata, ka Atmodas organizāciju LTF, Helsinki 86 un Latvijas Nacionālās Neatkarības Kustības (LNNK) ārpolitiskais redzējums bija salīdzinoši pieņemts. Labākajā gadījumā tās uzstāja uz Latvijas demilitarizāciju un atbrīvošanu no tiešas Maskavas militārās ietekmes.⁹⁷ Militārisma noliegums bija raksturīgs visu Baltijas valstu neatkarības kustībām, turklāt tas gāja roku rokā ar aukstā kara norietā visā pasaulē izplatītajām pacifisma idejām.

Demilitarizācijas kontekstā ir vērts pieminēt 1989.gada oktobrī aizvadīto LTF Otro kongresu, kurā tika pieņemta jauna organizācijas programma un statūti. Par LTF galveno mērķi tika pasludināta Latvijas neatkarības atjaunošana. Pētniece Ž.Ozoliņa uzskata, ka papildus neatkarības atjaunošanas idejas nostiprināšanai, kongresā tika atrunāti arī vairāki Latvijas ārpolitikas virzieni, kas spēlēja centrālo lomu arī pēc neatkarības atjaunošanas. Kongresā sākās pirmā reālā gatavošanas dialogam ar Maskavu un par Latvijas ārpolitikas galvenajiem mērķiem tika noteikta komisijas izveide, kas kontrolē PSRS karaspēku Latvijā,

⁹⁴ Reire, G. Latvija un eiroatlantiskā identitāte. Grām.: Potjomkina, D., Sprūds, A. u.c. (sast.). *Latvijas ārlietu simtgade. I sējums: Idejas un Personības*. Latvijas Ārpolitikas institūts, 2016. 147.lpp.

⁹⁵ Bošs, E. Ārpolitikas konceptualizācija Atmodas laikā. Grām.: Potjomkina, D., Sprūds, A. u.c. (sast.). *Latvijas ārlietu simtgade. I sējums: Idejas un Personības*. Latvijas Ārpolitikas institūts, 2016. 127.lpp.

⁹⁶ Ozoliņa, Ž. *Latvijas drošības politikas reģionālie aspekti*. Izglītība, 2000. 80.lpp.

⁹⁷ Bošs, E. Ārpolitikas konceptualizācija Atmodas laikā. Grām.: Potjomkina, D., Sprūds, A. u.c. (sast.). *Latvijas ārlietu simtgade. I sējums: Idejas un Personības*. Latvijas Ārpolitikas institūts, 2016. 128.lpp.

PSRS karaspēka atvaļināto virsnieku palikšanas Latvijā apturēšana un jaunu PSRS kara bāzu veidošanas apturēšana. Ž.Ozoliņa secina, ka LTF Otrajā kongresā paustās idejas spēlēja noteicošu lomu vēlākajās sarunās starp Rīgu un Maskavu par karaspēka izvešanu no Latvijas.⁹⁸

Kongresā paustās idejas par Latvijas neatkarības atjaunošanu, visticamāk, bija saistītas ar Maskavas ietekmes izzušanu Centrāleiropā, kā arī Baltijas valstu jautājuma pakāpenisku nonākšanu Rietumu pasaules mediju uzmanībā. Šo faktoru iespaidā vietējā elite sāka drošāk un atklātāk runāt par saviem ārpolitiskajiem mērķiem. Par centrālo notikumu, kas sekmēja pirmos Latvijas ārpolitikas centienus kļuva 1989.gada 23.augustā aizvadītā akcija “Baltijas ceļš”. Pasākumam, kura ietvaros aptuveni 2 miljoni Baltijas valstu iedzīvotāju izveidoja cilvēku ķēdi no Viļņas līdz Rīgai, tika pievērsta padziļināta Rietumvalstu uzmanība, kā rezultātā Rietumos pakāpeniski nostiprinājās sabiedrības atbalsts Baltijas valstu neatkarības centieniem. Atmosferas laika aktīviste un vēlākā diplomāte Sandra Kalniete atminas, ka “Baltijas ceļu” pēc neatkarības atgūšanas sevišķi pozitīvi vērtēja Rietumvalstu diplomāti, kas to uzteica kā vienu no galvenajiem Baltijas valstu ārpolitiskajiem panākumiem Atmosferas posmā.⁹⁹

Līdz ar “Baltijas ceļu” par vienu no Latvijas ārpolitikas pamatvirzieniem bija kļuvusi arī tuvināšanās ar Baltijas valstīm. Politologs E.Bošs min, ka Atmosferas laikā pastāvēja pat ideja par triju Baltijas valstu konfederācijas izveidošanu.¹⁰⁰ Baltijas virzienu atbalstīja arī daļa tā laika politiķu, piemēram, Latvijas pirmais ārlietu ministrs Jānis Jurkāns, kurš 1990.gadā veidojot jauno valdību, izteicās, ka cieša sadarbība ar Baltijas valstīm ir “Latvijas ārpolitikas pamatu pamats”.¹⁰¹ Jānorāda, ka J.Jurkāna vēlākā darbība un pēc neatkarības atgūšanas ieņemtā ārpolitiskā pozīcija liecina, ka ideju par Baltijas valstu vienotību Latvijas pirmais ārlietu ministrs, visticamāk, skatīja neitralitātes kontekstā, paredzot tuvu attiecību uzturēšanu arī ar Maskavu.

Tuvināšanās ar Baltijas valstīm bija pašsaprotama un Latvijas toreizējam stāvoklim atbilstoša pozīcija, tā kā visas trīs valstis vienoja kopīgs mērķis – neatkarības atjaunošana un tās dalīja vienotu ārējo ienaidnieku – PSRS. Baltijas virziens Latvijas ārpolitikā turpināja spēlēt nozīmīgu lomu līdz pat 1997.gada vasarai, kad Igaunija kā pirmā no Baltijas valstīm tika uzaicināta uzsākt pārrunas par iestāšanos ES.

⁹⁸ Ozoliņa, Ž. *Latvijas drošības politikas reģionālie aspekti*. Izglītība, 2000. 84-85.lpp.

⁹⁹ Kalniete, S. *Es lauzu, tu lauzi, mēs lauzām, viņi lūza*. Jumava, 2000. 189.lpp.

¹⁰⁰ Bošs, E. Ārpolitikas konceptualizācija Atmosferas laikā. Grām.: Potjomkina, D., Sprūds, A. u.c. (sast.). *Latvijas ārlietu simtgade. I sējums: Idejas un Personības*. Latvijas Ārpolitikas institūts, 2016. 129. -130. lpp.

¹⁰¹ Turpat.

Papildus Baltijas virzienam Latvijas ārpolitikā aktuāla bija arī jau iepriekš pieminētā neitralitātes ideja, kas nereti tika balstīta uz Somijas piemēru aukstā kara laikā. Politologs E.Bošs norāda, ka t.s. finlandizācijas modelis bija aktuāls līdz 1991.gadam, pēc kā tika izklidētas visas šaubas par PSRS turpmāko likteni.¹⁰² Līdz tam finlandizāciju kā reālu ārpolitiskās attīstības ceļu akceptēja virkne Latvijas politiķu, ieskaitot vienu no LNNK līderiem Einaru Repši, kurš 1989.gada vasarā sarunās ar Zviedrijas diplomātiem izvirzīja “trīs mazo Somiju” konceptu Latvijas republikas atjaunošanai.¹⁰³ Pēc PSRS sabrukuma finlandizācijas modelis zaudēja savu lomu Latvijas ārpolitiskajos uzskatos, tā kā Maskava vairs nevarēja tikt uzskatīt par pietiekami spēcīgu varas centru Austrumeiropā. Pēc neatkarības atgūšanas neitralitātes politika kļuva par aizsegu opozīcijā esošajiem prokremliskajiem politiskajiem spēkiem, kas nespēja samierināties ar Maskavas ietekmes izzušanu Latvijā.

Neskatoties uz Latvijas pieaugošajiem neatkarības centieniem un Maskavas ietekmes mazināšanos, Rietumvalstis nebija gatavas uzreiz pieņemt eventuālu PSRS sabrukumu un Baltijas valstu neatkarības pasludināšanu. Bijušais Latvijas Ārpolitikas institūta vadītājs un politiķis Atis Lejiņš to raksturo ar Rietumos valdošo priekšstatu, ka Baltijas valstis vēsturiski bija daļa no PSRS. Šī iemesla dēļ Rietumvalstu attieksme pret PSRS satelītvalstīm Centrāleiropā bija daudz atvērtāka, nekā, piemēram, pret Baltijas valstīm, attiecībās, ar kurām Rietumi bija uzmanīgi un ieturēti.¹⁰⁴ Arī Zviedrijas diplomāts Larss Pēters Frēdens norāda, ka pat pret Baltijas valstīm tradicionāli pozitīvi noskaņoto skandināvu attieksme sākotnēji esot bijusi nogaidoša. Zviedrijas diplomāts atminas, ka Stokholma Atmosas posmā nevēlējās cilāt Baltijas jautājumu un provocēt PSRS. Attieksme pret Baltijas valstu neatkarības centieniem izmainījās tikai pēc 1991.gada janvāra notikumiem, kuru rezultātā Zviedrijas elite vīlās PSRS un *perestroikas* idejās.¹⁰⁵ Arī Pasaules Brīvo latviešu apvienības valdes loceklis Jānis Ritenis savās atmiņās atzīst, ka Rietumvalstis sākotnēji ļoti skeptiski skatījās uz Baltijas valstu neatkarības atjaunošanu. Piemēram, ASV izdevums “The New York Times” 1989.gada 21.oktobrī bija publicējis rakstu, kurā pauda bažas, ka ASV un PSRS attiecību uzlabošanu varētu negatīvi ietekmēt Baltijas valstu “eksplozīvais nacionālisms”. Savukārt Austrālijas izdevums “The Age” 1989.gada 30.oktobrī secināja, ka brūkoša PSRS būtu bīstama priekš

¹⁰² Bošs, E. Ārpolitikas conceptualizācija Atmosas laikā. Grām.: Potjomkina, D., Sprūds, A. u.c. (sast.). *Latvijas ārlietu simtgade. I sējums: Idejas un Personības*. Latvijas Ārpolitikas institūts, 2016. 137. lpp.

¹⁰³ Turpat, 131.-132.lpp.

¹⁰⁴ Lejiņš, A. Joining the EU and NATO: Baltic Security Prospects at the Turn of the 21st Century. In: Lejiņš, A. (ed.). *Baltic Security Prospects at the Turn of the 21st Century*. Kikimora publications, 1999. P. 15.

¹⁰⁵ Frēdens, L. *Baltijas brīvības ceļš un Zviedrijas diplomātija 1989.-1991.* Atēna, 2007. 162-163.lpp.

Rietumiem.¹⁰⁶ Rietumvalstu ieturētā attieksme bija viens no iemesliem, kādēļ vietējās elites bažījās par viendimensionāla prietumnieciska ārpolitiskā virziena pienesumu Baltijas valstu neatkarības atjaunošanas centienos.

2.2 Latvijas ārpolitiskie uzskati no 1990.-1991.gadam

Pēc 1990.gada 4.maijā pieņemtās deklarācijas “Par Latvijas Republikas atjaunošanu” sākās Latvijas ārpolitikas pakāpeniska institucionalizēšana.¹⁰⁷ Latvijas ārpolitikā centrālo lomu vairs nespēlēja tikai atsevišķas personas. Tā vietā valstij bija nepieciešams izveidot vienotu ārpolitikas stratēģiju un politisko uzskatu kopumu. Šajā posmā par Latvijas galveno mērķi tika izvirzīta pakāpeniska PSRS ietekmes mazināšana un eventuāla izstāšanās no PSRS. Ārpolitika tika īstenota divos līmeņos, taktiskajā, kas paredzēja izstāšanos no PSRS un stratēģiskajā, kas paredzēja ilgtermiņa tuvināšanos ar Rietumiem.¹⁰⁸

Tā kā Maskavai joprojām bija pieejami militāri un ekonomiski līdzekļi, lai apturētu Latvijas neatkarības atjaunošanas procesu, par pragmatiskāko ārpolitisko virzienu tika izvēlēta neitralitāte. Tuvināšanās ar Rietumiem, lai gan bija Latvijas interesēs, praksē nebija iespējama, tā kā pastāvēja bažas par PSRS pretreakciju un iespējamām provokācijām no Maskavas puses. Zviedru diplomāts L.P.Frēdens atminas, ka I.Godmaņa veidotās valdības galvenie ārpolitiskie uzstādījumi bija salīdzinoši pieņemti. I.Godmanis esot uzsvēris, ka, lai gan Latvijas ārpolitika būs neatkarīga, tai ir svarīgi ņemt vērā PSRS intereses. Latvijai ir nepieciešams izveidot savu lobiju Rietumos, taču “akcents ir jāliek uz Austrumiem”.¹⁰⁹

Jānorāda, ka arī no pašu Rietumvalstu puses atbalsts Baltijas valstīm bija pasīvs un attieksme drīzāk nogaidoša nekā atbalstoša. Līdzīgi kā Atmodas posmā arī pēc neatkarības pasludināšanas Rietumvalstis nebija gatavas upurēt savas attiecības ar PSRS par labu Baltijas valstu neatkarības centieniem. Politologs E.Bošs norāda, ka Rietumvalstis šajā laikā saglabāja nostāju, ka Baltijas valstu brīvīšana Maskavai nevar tikt uzspiesta.¹¹⁰ Sevišķi pasīva attieksme bija vērojama lielajās Rietumeiropas valstīs, Francijā un Vācijā. Abos gadījumos Rietumvalstis nevēlējās provocēt uz demokratizācijas ceļa it kā nonākušo PSRS. Papildus tam salīdzinoši pasīva attieksme bija vērojama arī no Latvijas ilggadīgajiem partneriem ASV, kas

¹⁰⁶ Ritenis, J. *Diplomātiskā cīņa par Latvijas Republikas suverenitātes atjaunošanu*. Fonds Latvijas vēsture, 1999. 87.lpp.

¹⁰⁷ Bošs, E. Ārpolitikas conceptualizācija Atmodas laikā. Grām.: Potjomkina, D., Sprūds, A. u.c. (sast.). *Latvijas ārlietu simtgade. I sējums: Idejas un Personības*. Latvijas Ārpolitikas institūts, 2016. 132.lpp

¹⁰⁸ Turpat.

¹⁰⁹ Frēdens, L. *Baltijas brīvības ceļš un Zviedrijas diplomātija 1989.-1991*. Atēna, 2007. 97.lpp.

¹¹⁰ Bošs, E. Ārpolitikas conceptualizācija Atmodas laikā. Grām.: Potjomkina, D., Sprūds, A. u.c. (sast.). *Latvijas ārlietu simtgade. I sējums: Idejas un Personības*. Latvijas Ārpolitikas institūts, 2016. 136.lpp

neskatoties uz okupācijas laikā piekopto neatzīšanas politiku, nesteidzās ar Latvijas neatkarības atzīšanu.

ASV prezidentam Dž.Bušam bija labas personīgās attiecības ar Mihailu Gorbačovu un ASV daudz svarīgāka par Baltijas jautājumu bija konstruktīva sadarbība ar PSRS Tuvajos Austrumos. Pētniece Ž.Ozoliņa secina, ka Rietumvalstis nebija īpaši naskas atbalstīt Latvijas neatkarību, tā kā uzskatīja, ka Baltijas valstis joprojām atrodas zināmā pašidentifikācijas procesā un nedod nekādas garantijas nākotnē.¹¹¹ Savukārt diplomāte S.Kalniete vērtē, ka 1990.gadā Rietumvalstu līderu nostāja pret Latvijas neatkarības centieniem bijusi nomācoša.¹¹² S.Kalniete secina, ka Rietumvalstis 1990.gadā nebija psiholoģiski un konceptuāli gatavas sniegt atbalstu Baltijas valstu neatkarībai.¹¹³ Arī diplomāte Kristīne Kozlova norāda, ka Rietumvalstis 1990.gadā savā ārpolitikā pret Baltijas valstīm piekopa nogaidīšanas taktiku.¹¹⁴ Piemēram, pēc tam, kad Lietuva kā pirmā no Baltijas valstīm pasludināja savu neatkarību, Rietumvalstis to mudināja saglabāt mērenību attiecības ar Maskavu un meklēt abpusēji pieņemamu krīzes risinājumu.¹¹⁵

Jānorāda, ka neskatoties uz vadošo Rietumvalstu ieņemto pozīciju, zināmu atbalstu Baltijas valstīm tomēr pauda to tuvākie ģeogrāfiskie kaimiņi Skandināvijas valstis. Pēc PSRS sabrukuma Skandināvijas virziens ieņēma stabilu lomu Latvijas ārpolitikā un kalpoja par platformu eiroatlantiskās integrācijas procesā.

Rietumu nevēlēšanās uzreiz atzīt Latvijas neatkarību radīja negatīvu pretreakciju Latvijas politiskās elites vidū. Politologs E.Bošs raksta, ka šajā posmā Latvijas politiskajā elitē nostiprinājās “jalto-fobija” – bažas, ka Latvijas valstiskums, līdzīgi kā 1945.gadā, varētu kļūt par maiņas monētu starp Maskavu un Rietumu lielvalstīm.¹¹⁶ No tā izrietēja pārliecība, ka Latvija savā ārpolitikā nevar koncentrēties tikai uz sadarbību ar Rietumiem. Prorietumnieciskā virziena vietā daļa politiskās elites turpināja atbalstīt jau Atmodas periodā pausto Latvijas ārpolitikas finlandizācijas modeli. Turklāt, kā norāda E.Bošs, prorietumniecisko ārpolitikas virzienu ar aizdomām uzlūkoja ne tikai prokremliskie, bet arī latviešu konservatīvie politiķi, piemēram, Aleksandrs Kiršteins, Jānis Freimanis un Ints

¹¹¹ Ozoliņa, Ž. *Latvijas drošības politikas reģionālie aspekti*. Izglītība, 2000. 85.lpp.

¹¹² Kalniete, S. Kā trāpīt desmitniekā. Grām.: Kozlova, K. (red.). *Atgriešanās Eiropā*. Apgāds Zinātne, 2016. 165.lpp.

¹¹³ Turpat, 167.lpp.

¹¹⁴ Kozlova, K. Latvija Eiropas valstu ārpolitikas kontekstā. Grām.: Kozlova, K. (red.). *Atgriešanās Eiropā*. Apgāds Zinātne, 2016. 86.lpp.

¹¹⁵ Turpat, 87.lpp.

¹¹⁶ Bošs, E. Ārpolitikas conceptualizācija Atmodas laikā. Grām.: Potjomkina, D., Sprūds, A. u.c. (sast.). *Latvijas ārlietu simtgade. I sējums: Idejas un Personības*. Latvijas Ārpolitikas institūts, 2016. 137.lpp

Cālītis.¹¹⁷ Viņu izpratnē Latvijas pārāk strauja pārorientēšanās uz Rietumiem apdraudēja Latvijas nacionālās intereses. Neskatoties uz to, diskusija par Latvijas piederību Rietumiem izpalika. Latvijas politiskā elite un sabiedrība bija vienisprātis, ka Latvija ir daļa no Rietumu civilizācijas.

Latvijas ārpolitisko uzskatu lūzuma punkts bija 1991.gada janvāra notikumi un PSRS izrādītā agresija pret Latviju un Lietuvu, kas pilnībā pārlicināja vietējo politisko eliti un Rietumvalstis, ka Maskava nav draudzīgi noskaņota pret Latviju un vienīgais reālais ārpolitiskās attīstības virziens priekš Latvijas ir integrācija Rietumos.

1991.gada notikumi spēlēja nozīmīgu lomu Rietumvalstu attieksmē pret PSRS un Baltijas valstīm. Kā norāda diplomāte K.Kozlova, Maskavas agresija pret Baltijas valstīm 1991.gada janvārī lika Rietumvalstīm atskārst, ka PSRS joprojām ir totalitāra valsts un tās nav ieinteresētas padomju režīma saglabāšanā.¹¹⁸ Kā Rietumvalstu nostājas lūzuma punktu var atzīmēt 1991.gada janvāra beigās, kad Baltais nams beidzot iesaistījās Baltijas jautājuma risināšanā un panāca, ka Maskava apsola samazināt spriedzi Baltijā.¹¹⁹

Pēdējais pagrieziena punkts bija 1991.gada neveiksmīgais augusta pučs, kas iezīmēja neizbēgamu PSRS sabrukumu. 1991.gada 22.augustā Latvijas neatkarību beidzot atzina Islande, 24.augustā Dānija, 27.augustā Eiropas Kopienas dalībvalstis, savukārt 1991.gada 2.septembrī Latviju ar zināmu kavēšanos atzina arī ASV, tiesa joprojām paužot zināmu atbalstu M.Gorbačovam un cerot uz PSRS iespējamu saglabāšanu.¹²⁰

2.3. Latvijas ārpolitiskie uzskati no 1991.-1994.gadam

Pēc PSRS sabrukuma Latvija beidzot varēja sākt atklāti runāt savu ārpolitisko orientāciju. 90.gadu sākumā par atjaunotās Latvijas oficiālo ārpolitikas nostāju kļuva prietumnieciskais virziens, kuru atbalstīja vairums vadošās elites politiķu. Papildus tam aktīva darbība tika īstenota arī Baltijas virziena ietvaros, veidojot ciešu sadarbību ar Lietuvu un Igauniju, kā arī veidojot divpusējās attiecības ar Skandināvijas valstīm. Ideoloģiski

¹¹⁷ Bošs, E. Ārpolitikas conceptualizācija Atmodas laikā. Grām.: Potjomkina, D., Sprūds, A. u.c. (sast.). *Latvijas ārlietu simtgade. I sējums: Idejas un Personības*. Latvijas Ārpolitikas institūts, 2016. 138.lpp

¹¹⁸ Kozlova, K. Latvija Eiropas valstu ārpolitikas kontekstā. Grām.: Kozlova, K. (red.). *Atgriešanās Eiropā*. Apgāds Zinātne, 2016. 88.lpp.

¹¹⁹ Rosenthal, A. Moscow Assures Bush on Baltics. *The New York Times*. 1991, January 30. Pieejams: <https://www.nytimes.com/1991/01/30/world/moscow-assures-bush-on-baltics.html> [aplūkots 02.05.2018]

¹²⁰ Devroy, A. Bush, After Delay, Grants Baltic States Formal Recognition. *The Washington Post*. 1991, September 3. Pieejams: https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1991/09/03/bush-after-delay-grants-baltic-states-formal-recognition/e3a188f8-3d43-4da2-80a0-6311995210cd/?utm_term=.45f51dfbd99f [aplūkots 02.05.2018]

pārstāvēts joprojām bija arī neitralitātes virziens, taču tam bija maza piekrišana gan no vadošās elites, gan sabiedrības puses.

Vēsturnieks J.Taurēns norāda, ka proriētumnieciskais ārpolitikas virziens bija pamatojams ar Latvijas vēsturisko pieredzi. Starpkaru perioda ārlietu ministra Vilhelma Muntera īstenotajai ārpolitikai nereti tika pārņemts konceptu trūkums, savukārt sāpīgā vēsturiskā pieredze Otrā pasaules kara laikā radīja neuzticības atmosfēru attiecībās ar Maskavu.¹²¹ Vēsturiskā pieredze lika vadošajai elitei meklēt jaunus ārpolitikas risinājumus, lai neatkārtotu starpkaru periodā pieļautās kļūdas.

J.Taurēns norāda, ka arī vēlākais Latvijas ārlietu ministrs Edgars Rinkēvičs ir pamatoti secinājis, ka Latvijas starpkaru periodā īstenotā ārpolitika tika uzskatīta par negatīvu piemēru, kas saistījās ar neitralitāti, izolāciju un beidzās ar valstiskuma zaudēšanu.¹²² Tā rezultātā Latvijas politiskā elite atmeta neitralitātes ideju un nolēma turpmāk pieturēties vienīgi pie proriētumnieciskā ārpolitikas virziena, aktīvi veidojot divpusējās attiecības ar Rietumvalstīm un iestājoties Rietumvalstu vadītajās starptautiskajās organizācijās. Arī pētniece Ž.Ozoliņa norāda, ka viens no atjaunotās Latvijas galvenajiem mērķiem bija pēc iespējas ātrāka iekļaušanās Rietumu kontrolētajā starptautiskajā vidē.¹²³ Galvenie atbalsta punkti šī mērķa sasniegšanai bija tuvināšanās ar Baltijas valstīm, īstenojot kopīgu ārpolitiku attiecībās ar Rietumiem, kā arī veidojot divpusējās attiecības ar Skandināvijas valstīm, kas bija paudušas atbalstu Baltijas valstu neatkarības centieniem vēl Atmodas laikā.

Politoloģe G.Reire vērtē, ka 90.gadu pirmajā pusē Latvijas ārpolitika bija izteikti partejiska un proriētumniecisko virzienu visaktīvāk atbalstīja vadošā partija "Latvijas Ceļš", kas konsekventi pieturējās pie idejas par Latvijas integrāciju Rietumos.¹²⁴

Proriētumnieciskā ārpolitikas virziena ietvaros sākotnēji daudz nopietnāk tika spriests par Latvijas pievienošanos ES, nevis NATO. Tam bija vairāki iemesli, piemēram, neziņa par jauno drošības sistēmu Eiropā un NATO lomu tajā, Latvijā joprojām esošais Krievijas karaspēks un salīdzinoši nestabilā iekšpolitiskā situācija, sarežģītās attiecības ar Krieviju, kā arī Maskavas iebildumi pret potenciālu NATO paplašināšanos uz austrumiem.¹²⁵ Jānorāda, ka arī NATO sākotnēji nebija vienotas nostājas attiecībās ar Baltijas valstīm un to uzņemšana aliansē netika publiski apspriesta. Tā rezultātā Latvijas vadošā elite sākotnēji atturējās no

¹²¹ Feldmanis, I., Taurēns, J. *Latvijas ārpolitika un diplomātija 20.gadsimtā. 3.sējums*. Jumava, 2016. 71.lpp.

¹²² Turpat, 72.lpp.

¹²³ Ozoliņa, Ž. *Latvijas drošības politikas reģionālie aspekti*. Izglītība, 2000. 88.lpp.

¹²⁴ Reire, G. *Latvija un eiroatlantiskā identitāte*. Grām.: Potjomkina, D., Sprūds, A. u.c. (sast.). *Latvijas ārlietu simtgade. I sējums: Idejas un Personības*. Latvijas Ārpolitikas institūts, 2016. 149.lpp.

¹²⁵ Turpat, 150.lpp.

idejas par Latvijas iestāšanos NATO, priekšplānā izvirzot tikai ekonomisku un politisko tuvināšanos ar ES.

Viens no tā laika vadošajiem politiķiem, bijušais Ministru prezidents Valdis Birkavs atminas, ka gan sabiedrības, gan politiskās elites nostāja pret Rietumiem sākotnēji esot bijusi pat pārspilēti optimistiska. Latvijas priekšstati par ES atgādinājuši priekšstatus par paradīzi un esot kļuvuši reālistiskāki tikai 90.gadu vidū, kad politiķi beidzot atskārtuši, cik patiesībā tālu Latvija savā attīstībā atrodas no Rietumvalstīm.¹²⁶

Papildus prorietumnieciskajam ārpolitikas virzienam Latvija īstenoja arī īstermiņā daudz pragmatiskāko tuvināšanos ar pārējām Baltijas un Skandināvijas valstīm. Politologs Didzis Kļaviņš norāda, ka viens no pirmajiem projektiem reģionālās sadarbības veicināšanā bija Baltijas Asamblejas izveidošana 1991.novembrī.¹²⁷ Baltijas valstis uz to brīdi vienoja vairāki faktori – vienāda vēsturiskā pieredze, kas balstījās PSRS okupācijā un līdz galam neīstenotajā Baltijas Antantes projektā, vienlīdzīga starptautiskā un ekonomiskā situācija, kā arī kopīgs ārējais apdraudējums – Krievija. Tas bija priekšnoteikums tam, lai Baltijas ārpolitikas virziena attīstīšana gūtu ievērojamu politisku atbalstu un izvirzītos priekšā citiem ārpolitikas virzieniem.

1992.gada jūnijā Baltijas valstu aizsardzības ministri parakstīja vienošanos par sadarbību drošības jomā, savukārt 1994.gada jūnijā tika izveidota Baltijas ministru padome. Neskatoties uz to, kā norāda D.Kļaviņš starp Baltijas valstīm netrūka arī domstarpību, piemēram, nevēlēšanos sadarboties sākotnēji bija paudusi Igaunija¹²⁸, tāpat netrūka arī dažādu saimniecisku konfliktu, piemēram, t.s. reņģu kara starp Latviju un Igauniju vai teritoriāliem strīdiem ar Lietuvu par potenciālām naftas ieguves vietām Baltijas jūrā.¹²⁹

Papildus prorietumnieciskajam un Baltijas virzienam, 90.gadu sākumā atsevišķās aprindās turpināja pastāvēt arī neitralitātes virziens, kas paredzēja, veidot vienlīdz tuvas attiecības gan ar Rietumiem, gan ar Krieviju. Šo ārpolitisko virzienu pamatā atbalstīja tie politiskie spēki, kas bija orientēti uz ekonomiska labuma gūšanu, nevis ideoloģisku pārliecību par Latviju kā daļu no Rietumiem. Papildus tam neitralitātes virzienu nereti atbalstīja arī prokremliski orientēti politiskie spēki.

¹²⁶ Birkavs, V. Pirmie izšķirošie gadi: Krievijas armijas izvešana un Latvijas nonākšana Eiropas Savienības priekšvērtībā. Grām.: Kozlova, K. (red.). *Atgriešanās Eiropā*. Apgāds Zinātne, 2016. 44.lpp.

¹²⁷ Kļaviņš, D. Baltijas jūras reģiona strāvojums Latvijas ārpolitikā. Grām.: Potjomkina, D., Sprūds, A. u.c. (sast.). *Latvijas ārlietu simtgade. I sējums: Idejas un Personības*. Latvijas Ārpolitikas institūts, 2016, 193.lpp.

¹²⁸ Turpat, 194.lpp.

¹²⁹ Turpat, 201.lpp.

Arī diplomāts Māris Riekstiņš savās atmiņās vērtē, ka prorietumniecisko virzienu atbalstīja tie politiķi, kas bija ideoloģiski pārliecināti, ka Latvija ir Rietumu civilizācijas sastāvdaļa, savukārt neitralitātes koncepts bija izplatīts prokremlisko politisko aprindu vidū un tika pamatos ar saimnieciskiem ieguvumiem.¹³⁰ Tikmēr politoloģe G.Reire uzskata, ka sākotnēji neitralitātes konceptu virzīja ne tik daudz potenciāli ekonomiskie ieguvumi, cik vadošās elites un sabiedrības bažas, par iestāšanos jaunā “savienībā”, kas bija raksturojams ar PSRS laikos gūto negatīvo vēsturisko pieredzi.¹³¹

90.gadu vidū par galveno neitralitātes koncepta atbalstītāju kļuva atklāti prokremliski orientēti politiskie spēki – 1993.gadā dibinātā “Kustība par taisnīgumu un līdztiesību” (vēlākā partija “Līdztiesība”), kā arī 1994.gadā izveidotā “Tautas Saskaņas” partija.¹³² Neitralitātes ideju priekšplānā izvirzījās labu attiecību uzturēšana ar Krieviju, bet par tās redzamāko pārstāvji kļuva Latvijas pirmais ārlietu ministrs J.Jurkāns, kura interpretācijā attiecības ar Maskavu varēja uzlabot tikai uzlabojot krievvalodīgās minoritātes stāvokli Latvijā.¹³³ Ekspremjers V.Birkavs atminas, ka 1995.gada 7.aprīlī, Saeimā spriežot par jauno ārpolitikas koncepciju, viņa galvenais oponents bija tieši J.Jurkāns, kurš gan sēdes debatēs nepiedalījās.¹³⁴ Ar laiku neitralitātes konceptu un labu attiecību ar Maskavu atbalstošie politiskie spēki konsolidējās un 1998.gadā nodibināja jauna partiju “Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā” (PCTVL)¹³⁵, kas turpmāk neitralitātes virzienu nomainīja ar atklāti prokremlisku ārpolitisko orientāciju.

Par 90.gadu sākuma galvenajām problēmām Latvijas ārpolitikā kļuva nepieciešamība pēc jauna un profesionāla diplomātiskā dienesta izveides. Latvijas PSR netika īstenota patstāvīga diplomātija, līdz ar to Latvijai pēc neatkarības atgūšanas nebija pārmantojama diplomātiskā resora. Pētniece Ž.Ozoliņa secina, ka uzreiz pēc neatkarības atjaunošanas, Latvijas ārpolitikas problēmas nereti bija praktiskas, nevis konceptuālas, piemēram, jaunajam ārlietu resoram trūka pieredzes, finansējuma un cilvēku.¹³⁶ Rezultātā par atjaunotās Latvijas diplomātisko kodolu kļuva cilvēki, kas bija iesaistījušies pirmajos ārpolitikas veidošanas

¹³⁰ Riekstiņš, M. Atjaunotās Latvijas ārpolitikas pirmsākumi un stratēģiskās prioritātes. Grām.: Kozlova, K. (red.). *Atgriešanās Eiropā*. Apgāds Zinātne, 2016. 14.lpp.

¹³¹ Reire, G. Latvija un eiroatlantiskā identitāte. Grām.: Potjomkina, D., Sprūds, A. u.c. (sast.). *Latvijas ārlietu simtgade. I sējums: Idejas un Personības*. Latvijas Ārpolitikas institūts, 2016. 155.lpp.

¹³² Kudors, A. Austrumu virziens Latvijas politikā. Grām.: Potjomkina, D., Sprūds, A. u.c. (sast.). *Latvijas ārlietu simtgade. I sējums: Idejas un Personības*. Latvijas Ārpolitikas institūts, 2016. 175.lpp.

¹³³ Turpat.

¹³⁴ Birkavs, V. Pirmie izšķirošie gadi: Krievijas armijas izvešana un Latvijas nonākšana Eiropas Savienības priekšstelpā. Grām.: Kozlova, K. (red.). *Atgriešanās Eiropā*. Apgāds Zinātne, 2016. 65.lpp.

¹³⁵ Kudors, A. Austrumu virziens Latvijas politikā. Grām.: Potjomkina, D., Sprūds, A. u.c. (sast.). *Latvijas ārlietu simtgade. I sējums: Idejas un Personības*. Latvijas Ārpolitikas institūts, 2016, 175.lpp.

¹³⁶ Ozoliņa, Ž. *Latvijas drošības politikas reģionālie aspekti*. Izglītība, 2000. 89.lpp.

mēģinājumos Atmodas laikā vai trimdas latvieši. Daļa Rietumvalstu nekad nebija oficiāli atzinušas Latvijas okupāciju un pievienošanu PSRS, kā rezultātā Rietumos visu aukstā kara periodu bija darbojušās vairākas Latvijas diplomātiskās pārstāvniecības. Tā iespaidā trimdas latvieši spēlēja centrālu lomu Latvijas diplomātisko sakaru atjaunošanā. Kā uzskatāmu piemēru var minēt pirmo atjaunotās Latvijas vēstnieku ASV Anatolu Dinbergu, kurš trimdas laikā bija vadījis Latvijas sūtniecību ASV.¹³⁷

Papildus tam Latvijas ārpolitisko uzskatu veidošanos tieši ietekmēja arī nepilsoņu jautājums, kuru pēc 1993.gada pret Latviju īpaši centīgi izmantoja Maskava. Krievijā pieaugošais nacionāli konservatīvais sentiments lika mainīt 90.gadu sākumā pieņemto liberālo ārpolitiku un par vienu no galvenajiem Maskavas ietekmes instrumentiem Latvijā kļuva nepilsoņi – padomju okupācijas gados iebraukušas personas, kurām pēc neatkarības atjaunošanas netika piešķirta automātiska Latvijas pilsonība. Diplomāte S.Kalniete atminas, ka Krievija mērķtiecīgi apvainoja Latviju nepilsoņu cilvēktiesību pārkāpumos ar mērķi kavēt Latvijas tuvināšanos ar Rietumiem, kā arī novērst starptautiskās sabiedrības uzmanību no cilvēktiesību pārkāpumiem pašā Krievijā, piemēram, Pirmā Čečenijas kara laikā.¹³⁸

Nepilsoņu jautājums Latvijai sagādāja vērā ņemamas galvassāpes arī Rietumos. ES nereti nebija izpratnes par nepilsoņa statusu un Krievijas īstenotā Latviju nomelnojošā retorika radīja bažas par cilvēktiesību ievērošanu Latvijā. Latvijas diplomātiem bija pastāvīga nepieciešamība saviem Rietumu kolēģiem skaidrot Latvijas vēsturi un sarežģīto stāvokli sabiedrībā, kas bija radies pēc PSRS okupācijas. 1993.gadā nepilsoņu stāvokļa dēļ Latvija netika uzņemta Eiropas Padomē. Bažas par iespējamiem cilvēktiesību pārkāpumiem Latvijā mudināja Rietumvalstis 1993.gadā nosūtīt uz Latviju Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas (EDSO) novērotāju misiju. Lai gan sākotnēji tā tika uztverta kā drauds Latvijas centieniem tuvināties ar Rietumiem, diplomāte K.Kozlova secina, ka EDSO novērotāju atrašanās Latvijā mudināja vietējo eliti pēc iespējas ātrāk atrisināt nepilsoņu jautājuma juridisko pusi.¹³⁹

Papildus nepilsoņu jautājumam par 90.gadu centrālo Latvijas ārpolitikas problēmu kļuva Krievijas karaspēka izvešana. 1992.gada 10.jūlijā Baltijas valstis panāca, ka EDSO, neskatoties uz kritisko attieksmi cilvēktiesību jomā, pieņēma deklarāciju “Par ātru pilnīgu Krievijas karaspēka izvešanu no Baltijas valstīm”. Savukārt 1992.gada 25.novembrī ar līdzīgu

¹³⁷ Bleiere, D., Butulis, I. u.c. *Latvijas vēsture – 20.gs.* Jumava, 2005. 432.lpp.

¹³⁸ Kalniete, S. *Cinītis.* Jāņa Rozes apgāds, 2017. 62.lpp.

¹³⁹ Kozlova, K. Latvija Eiropas valstu ārpolitikas kontekstā. Grām.: Kozlova, K. (red.). *Atgriešanās Eiropā.* Apgāds Zinātne, 2016. 96.lpp.

dokumentu "Par pilnīgu ārzemju karaspēka izvešanu no Baltijas valstu teritorijas" klajā nāca arī Apvienoto Nāciju Organizācija (ANO).¹⁴⁰ Jānorāda, ka oficiālu prasību Krievijai izvest savu karaspēku Latvija bija iesniegusi jau 1991.gada 29.augustā.¹⁴¹

Neskatoties uz to, ka Latvija bija spēju Krievijas karaspēka izvešanas problēmu pacelt gan starptautiskā (ANO), gan reģionālā (EDSO) līmenī, Maskava nevēlējās uzreiz atteikties no militārās ietekmes Latvijā. Tā vietā Krievija izvēlējās kavēt karaspēka izvešanu un uzstāja uz Skrundas radio lokācijas stacijas (RLS) saglabāšanu. Ekspremjers V.Birkavs norāda, ka sākotnēji arī Rietumvalstis nebija ieinteresētas Krievijas karaspēka tūlītējā izvešanā, tā kā bijušas pārāk aizrautas ar Krievijas demokratizācijas ideju.¹⁴² Karaspēka izvešana tika panākta tikai pēc ASV prezidenta Bila Klintona administrācijas un Zviedrijas premjerministra K.Bilta tiešas iejaukšanās Latvijas un Krievijas pārrunu procesā. Krievijas karaspēks no Latvijas tika pilnībā izvests 1994.gada 31.augustā, savukārt Skrundas RLS tika nojaukts 1995.gada 4.maijā un pilnībā demontēts 1999.gadā. Līguma ietvaros Latvijā palika PSRS militārpersonas, kas bija atvaļinājušās līdz 1992.gada 29.janvārim.

Krievijas armijas izvešana Latvijas ārpolitikā nostiprināja apziņu, ka Latvijai ir, jāturpina tuvināties ar Rietumvalstīm, tā kā Krievija bija pārāk neprognozējama un acīmredzami nebija gatava atteikties no savas ietekmes postpadomju telpā. Pētniece Ž.Ozoliņa secina, ka Krievijas armijas izvešana Latvijas ārpolitikā radīja ilgi gaidīto viendimensionalitāti un radīja pārliecību par nepieciešamību integrēties Rietumu drošības struktūrās.¹⁴³

2.4. Latvijas ārpolitiskie uzskati no 1994.-1997.gadam

Pēc Krievijas karaspēka izvešanas Latvija bija atbrīvojusies no galvenā faktora, kas traucēja tās eiroatlantiskajai integrācijai. Valdība beidzot varēja sākt darbu pie ilgtermiņa ārpolitiskās stratēģijas veidošanas. 1995.gadā tika izstrādāti un pieņemti divi svarīgi ārpolitikas dokumenti – "Latvijas Republikas ārpolitikas koncepcija"¹⁴⁴ un "Latvijas

¹⁴⁰ Ozoliņa, Ž. *Latvijas drošības politikas reģionālie aspekti*. Izglītība, 2000. 89.lpp.

¹⁴¹ Kudors, A. Austrumu virziens Latvijas politikā. Grām.: Potjomkina, D., Sprūds, A. u.c. (sast.). *Latvijas ārlietu simtgade. I sējums: Idejas un Personības*. Latvijas Ārpolitikas institūts, 2016, 173.lpp.

¹⁴² Birkavs, V. Pirmie izšķirošie gadi: Krievijas armijas izvešana un Latvijas nonākšana Eiropas Savienības priekšvērtībā. Grām.: Kozlova, K. (red.). *Atgriešanās Eiropā*. Apgāds Zinātne, 2016. 45.lpp.

¹⁴³ Ozoliņa, Ž. *Latvijas drošības politikas reģionālie aspekti*. Izglītība, 2000. 91.lpp.

¹⁴⁴ Latvijas Republikas ārpolitikas koncepcija, 1995. Pieejams: <http://www.mfa.gov.lv/arpolitika/latvijas-republikas-arpolitikas-koncepcija> [aplūkots 05.05.2018]

nacionālās drošības koncepcija”¹⁴⁵, kas par Latvijas ārpolitikas galveno mērķi noteica integrēšanos Rietumu ekonomiskajās, politiskajās un drošības sistēmās.

Neskatoties uz, V.Birkava valdības apņēmību tuvināties ar Rietumiem, Latvijas politisko spēku vidū trūka vienprātības par valsts tālāko attīstību. Vēsturnieks J.Taurēns norāda, ka, piemēram, “Latvijas Republikas ārpolitikas koncepcija” izraisīja labējo un kreiso politisko spēku kritiku, taču to atbalstīja valsts institūcijas.¹⁴⁶ Lielākā daļa politiskās elites tomēr apzinājās, ka tuvināšanās ar Krieviju vai neitralitātes politika Latvijas situācijā nav iespējama un integrēšanās Rietumu struktūrās ir labākais garants Latvijas ekonomiskajai un politiskajai stabilitātei.

Ekspremjers V.Birkavs norāda, ka 1995.gadā ekonomisko reformu rezultātā Latvijas sabiedrībā bija pieaudzis eiroskepticisms.¹⁴⁷ Pastāvēja bažas, ka 6.Saeimā varētu netikt ievēlēta proriemnieciskā ārpolitikas virziena galvenie lobētāji partija “Latvijas Ceļš” un viņu vietā varētu stāties eiroskeptiskie politiskie spēki. Diplomāts M.Riekstiņš norāda, ka tas bija viens no iemesliem, kādēļ Latvija kā pirmā no Baltijas valstīm 1995.gada 13.oktobrī steigā iesniedza pieprasījumu par iestāšanos ES.¹⁴⁸

Proriemnieciskās elites bažas piepildījās un “Latvijas Ceļš” pēc 6.Saeimas vēlēšanām bija zaudējis 19 deputāta mandātus.¹⁴⁹ Rezultātā 6.Saeimā tika ievēlētas 9 partijas, no kurām vēlāk tika izveidotas 11 Saeimas frakcijas. Par vēlēšanu līderi kļuva neitralitātes politiku atbalstošā partija “Saimnieks”. Diplomāte K.Kozlova norāda, ka galvenais drauds Latvijas proriemnieciskā kursa turpināšanai bija tieši 6.Saeimas fragmentārais raksturs.¹⁵⁰

Lai labotu radušos situāciju, jau nākamajā dienā pēc ES pieprasījuma apstiprināšanas prezidents G.Ulmanis savā rezidencē Jūrmalā saaicināja visu jaunievēlētās Saeimas partiju pārstāvjus, lai pieņemtu t.s. Jūrmalas deklarāciju, kuras mērķis bija panākt jaunievēlētās Saeimas atbalstu iepriekš pieņemtajiem ārpolitikas stratēģiskajiem mērķiem. G.Ulmanis atminas, ka, lai gan partiju domas par deklarāciju dalījās, beigās visi 11 politiskie spēki

¹⁴⁵ Latvijas nacionālās drošības koncepcija, 1995. Pieejams:

http://www.mod.gov.lv/~media/AM/Par_aizsardzibas_nozari/Plani,%20konceptijas/1995_nd.ashx [aplūkots 05.05.2018]

¹⁴⁶ Feldmanis, I., Taurēns, J. *Latvijas ārpolitika un diplomātija 20.gadsimtā. 3.sējums*. Jumava, 2016. 108.lpp.

¹⁴⁷ Birkavs, V. Pirmie izšķirošie gadi: Krievijas armijas izvešana un Latvijas nonākšana Eiropas Savienības priekšvēlēšanās. Grām.: Kozlova, K. (red.). *Atgriešanās Eiropā*. Apgāds Zinātne, 2016. 66.lpp.

¹⁴⁸ Riekstiņš, M. Atjaunotās Latvijas ārpolitikas pirmsākumi un stratēģiskās prioritātes. Grām.: Kozlova, K. (red.). *Atgriešanās Eiropā*. Apgāds Zinātne, 2016.19.lpp.

¹⁴⁹ 6.Saeimas vēlēšanu rezultāti. Centrālā vēlēšanu komisija, 1995. Pieejams:

<https://www.cvk.lv/pub/public/29476.html> [aplūkots 05.05.2018]

¹⁵⁰ Kozlova, K. Latvija Eiropas valstu ārpolitikas kontekstā. Grām.: Kozlova, K. (red.). *Atgriešanās Eiropā*. Apgāds Zinātne, 2016. 92.lpp.

noņēma to parakstīt.¹⁵¹ Tas liecināja par Latvijas politiskās elites vismaz virspusīgu vienprātību valsts ārpolitiskajos uzskatos. Turklāt, kā norāda bijušais Latvijas aizsardzības ministrs Tālav Jundzis, Latvijas politiskā elite pakāpeniski bija nonākusi pie secinājuma, ka drošību Latvijai var garantēt tikai NATO, nevis ES.¹⁵² Līdz ar to Latvijas ārpolitika bija vērsta gan uz tuvināšanos ES, gan NATO.

Par satricinājumu Latvijas īstenotajai prietumnieciskajai ārpolitikai kļuva Latvijas neuzaicināšana uz iestāšanās sarunām ar ES 1997.gadā. Tas, kā norāda, diplomāte S.Kalniete bija liels trieciens Latvijas pašcieņai.¹⁵³ Lai gan Latvijas neuzaicināšanas oficiālais iemesls bija zemie ekonomiskās attīstības tempi, to, visticamāk, ietekmēja arī vietējās politiskās elites salīdzinoši pasīvā attieksme attiecību veidošanā ar ES.

Andra Šķēles vadītā valdība bija koncentrējusies pamatā uz iekšpolitiskiem un saimnieciskiem jautājumiem (privatizāciju) un ārējo sakaru veidošana ar ES bija atstāta Ārlietu ministrijas pārziņā. Tas radīja priekšstatu par politiskās gribas trūkumu Latvijas elites vidū un rezultējās Latvijas eiointegrācijas procesa atpauzēšanā no kaimiņos esošās Igaunijas, kura kā vienīgā no Baltijas valstīm tika uzaicināta uz iestāšanās sarunām. Igaunijas uzaicināšana uz iestāšanās sarunām pirms Latvijas un Lietuvas pārtrauca līdz šim kopīgi īstenoto Baltijas valstu tuvināšanos ar Rietumiem. Papildus tam, kā norāda ārpolitikas eksperts A.Lejiņš, likstas eiointegrācijas procesā bija mājiens Krievijai, ka tai joprojām ir iespējas atgūt 90.gadu sākumā zaudēto ietekmi Latvijā.¹⁵⁴

Zināmas problēmas šajā posmā piedzīvoja arī Latvijas centieni tuvināties NATO. Vēsturnieks J.Taurēns min, ka ilggadējais ASV ārpolitikas padomdevējs Zbigņevs Bžezinskis 1995.gadā bija pārliecināts, ka NATO paplašināšanās gadījumā tai ir obligāti jārespektē Krievijas intereses reģionā.¹⁵⁵ Savukārt ASV ārpolitikas domnīca "RAND Corporation" 1996.gadā izdotajā Baltijas valstu drošības plānā Baltijas valstu aizsardzību mudināja nodot Zviedrijai un Somijai pārziņā.¹⁵⁶

¹⁵¹ Ulmanis, G. Atjaunotās valsts prezidenta institūcijas loma Latvijas ārējās un iekšējās drošības nostiprināšanā. Grām.: Kozlova, K. (red.). *Atgriešanās Eiropā*. Apgāds Zinātne, 2016. 137.lpp

¹⁵² Jundzis, T. The Baltic States, NATO, and the European Security and Defence Identity. In: Jundzis, T. (ed.). *The Baltic States at Historical Crossroads*. Latvian Academy of Sciences, 2001. P.132.

¹⁵³ Kalniete, S. Kā trāpīt desmitniekā. Grām.: Kozlova, K. (red.). *Atgriešanās Eiropā*. Apgāds Zinātne, 2016. 177.lpp.

¹⁵⁴ Lejiņš, A. Joining the EU and NATO: Baltic Security Prospects at the Turn of the 21st Century. In: Lejiņš, A. (ed.). *Baltic Security Prospects at the Turn of the 21st Century*. Kikimora publications, 1999. P.19.

¹⁵⁵ Feldmanis, I., Taurēns, J. *Latvijas ārpolitika un diplomātija 20.gadsimtā. 3.sējums*. Jumava, 2016. 71.lpp.

¹⁵⁶ Turpat, 114.lpp.

Neskatoties uz to Rietumvalstu nostāja nebija jāinterpretē kā konsekvents “nē” Baltijas valstu uzņemšanai aliansē. Lai gan Vašingtonā nebija vienbalsīga atbalsta Latvijas uzņemšanai NATO, Baltijas valstīm bija vērā ņemams lobījs Baltajā namā.

1996.gada 29.augustā ASV valsts sekretāra vietnieks Strods Talbots nāca klajā ar Baltijas valstu un ASV sadarbības plānu, kas kalpoja kā kompensācija par Latvijas neuzņemšanu NATO pirmajā paplašināšanās vilnī.¹⁵⁷ Latvijas puse apzinājās, ka sarunās ar NATO tā nevar sevi pozicionēt tikai kā drošības patērētāju. Šī iemesla dēļ 1995.gadā tika apstiprināta Latvijas dalība NATO misijā Bosnijā.¹⁵⁸ Latvijas pienesums praksē bija minimāls, taču tas nodeva nepieciešamo vēstījumu NATO un ASV lēmumu pieņēmumiem, ka Latvijas var sevi pozicionēt arī kā drošības devējs, nevis tikai patērētājs. Piedalīšanās starptautiskās misijās vēlāk kļuva par galveno garantu Latvijas integrācijai NATO.

Politologs A.Kudors norāda, ka pakāpeniski uzlabojoties Latvijas un NATO attiecībām Maskavā tika pieņemts lēmums šo procesu apturēt un mēģināt atjaunot KF ietekmi Latvijā.¹⁵⁹ 1997.gada 27.maijā tika noslēgts NATO un KF Divpusējo attiecību, sadarbības un drošības dibināšanas akts¹⁶⁰, kurā NATO solīja jaunajās dalībvalstīs neizvietot kodolieročus, kā arī nodrošināt to drošību neizvietojot tajās būtiskus kaujas spēkus.¹⁶¹ Savukārt jau 1997.gada jūlijā NATO Madrides samitā tika paziņots, ka alianse neatteiksies dalību nevienai kandidātvalstij tās ģeogrāfiskā novietojuma dēļ.¹⁶² Neskatoties uz maijā parakstīto attiecību dibināšanas aktu, tas bija skaidrs mājieni Austrumeiropas valstīm, ka Krievijas pretenzijas uz ietekmi reģionā nav leģitīmas un netiks ievērotas.

1997.gada notikumi bija priekšvēstnesis Latvija – Krievijas 1998.gada attiecību krīzei. Latvijas pakāpeniskā tuvināšanās NATO un Krievijā valdošās iekšpolitiskās problēmas bija katalizators Maskavas ārpolitikas intensifikācijai attiecībās ar Baltijas valstīm.

2.5. Secinājumi

Mūsdienu Latvijas ārpolitiskie uzskati sāka veidoties jau Atmodas laikā. Latvijas ārpolitiskos uzskatos var iedalīt četrus pamatvirzienos – 1) Rietumu, 2) Baltijas, 3) neitralitātes, 4) Austrumu. Kopš Atmodas laika Latvijas ārpolitikā ir dominējis Rietumu

¹⁵⁷ Feldmanis, I., Taurēns, J. *Latvijas ārpolitika un diplomātija 20.gadsimtā. 3.sējums*. Jumava, 2016. 116.lpp.

¹⁵⁸ Turpat.

¹⁵⁹ Kudors, A. Austrumu virziens Latvijas politikā. Grām.: Potjomkina, D., Sprūds, A. u.c. (sast.). *Latvijas ārlietu simtgade. I sējums: Idejas un Personības*. Latvijas Ārpolitikas institūts, 2016, 175.lpp.

¹⁶⁰ Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation, 1997. Pieejams: https://www.nato.int/cps/su/natohq/official_texts_25468.htm [aplūkots 15.05.2018]

¹⁶¹ Feldmanis, I., Taurēns, J. *Latvijas ārpolitika un diplomātija 20.gadsimtā. 3.sējums*. Jumava, 2016. 118.lpp.

¹⁶² Turpat, 118.lpp.

virziens. Neskatoties uz to, Latvijas politiskajā elitē Atmodas periodā un 90.gadu sākumā pastāvēja diskusijas par valsts ārpolitisko orientāciju.

Atmodas laikā Latvijas politiskā elite izvairījās no atklātas prorietumnieciskā ārpolitikas kursa atbalstīšanas. Tas bija pamatojams ar tā brīža ģeopolitisko situāciju. Arī Rietumvalstu attieksme pret Latviju līdz PSRS sabrukumam bija salīdzinoši ieturēta. Maskavas loma Latvijas ārpolitikā mazinājās tikai pēc PSRS sabrukuma.

Tā rezultātā par Latvijas ārpolitikas galveno mērķi kļuva tuvināšanās ar Rietumvalstīm. Lai to panāktu, tika izmantoti reģionālās sadarbības modeļi, veidojot kopīgu ārpolitiku ar Baltijas valstīm vai tuvinoties ar Skandināviju. Latvijas sākotnējais mērķis bija integrācija ar ES, jautājums par pievienošanos NATO aktualizējās tikai pēc Krievijas karaspēka izvešanas no Latvijas 1994.gadā. Pēc Krievijas militārās ietekmes izzušanas par Latvijas ārpolitikas galveno mērķi kļuva eiroatlantiskā integrācija.

Latvijas ārpolitikas centieni pēc iespējas ātrāk integrēties Rietumos un izvairīties no neitralitātes bija pamatojami ar starpkaru periodā gūto negatīvo pieredzi. Papildus tam Latvijas tuvināšanos ar Rietumiem ietekmēja arī – 1) latviešu trimdas faktors, 2) ideoloģiskais faktors (sabiedrības piederība Rietumu civilizācijai), 3) ekonomiskais faktors (tirgus liberalizācija un jaunu tirdzniecības partneru meklējumi).

Par Latvijas ārpolitikas centrālo problēmu 90.gados pamatoti var uzskatīt komplicētās attiecības ar Krieviju. Latvijas – Krievijas attiecības primāri ietekmēja 3 aspekti – 1) Krievijas karaspēka atrašanās Latvijas teritorijā, 2) krievu minoritātes un nepilsoņu īpatsvars Latvijā, 3) Latvijas tuvināšanās NATO. Papildus tam Latvijas ārpolitiku 90.gados negatīvi ietekmēja arī praktiski aspekti, piemēram, diplomātu pieredzes trūkums un nepietiekams finansējums.

3. LATVIJAS – KRIEVIJAS ATTIECĪBAS NO 1997.GADA – 1998.GADA SĀKUMAM

3.1. Latvijas – Krievijas attiecības no 1997.gada februāra - maijam

1997.gads spēlēja izšķirošu lomu Krievijas tālāko attiecību veidošanā ar Rietumvalstīm un Latviju. J.Primakova īstenotajai ārpolitikai bija vairāki svarīgi, savā starpā konfliktējoši mērķi. No vienas puses, Maskavai bija nepieciešams nodrošināt sekmīgu un abpusēji izdevīgu līdzāspastāvēšanu ar NATO un ES. No otras puses, Krievijas politiskajās aprindās pieaugošais konservatīvisms antirietumnieciskais sentiments, kā arī ārlietu ministra J.Primakova personīgās ambīcijas, prasīja Krievijas ietekmes saglabāšanu Austrumeiropā, tostarp arī Baltijas valstīs.

Politoloģe Ž.Ozoliņa norāda, ka no 1995. - 1996.gadam Latvijas – Krievijas attiecībās bija iestājies ekonomisko interešu periods.¹⁶³ Līdz ar to par abu valstu divpusējās sadarbības prioritāti tika noteikta ekonomiska sadarbība un abpusēja finansiāla labuma gūšana. Latvija bija tieši atkarīga no eksporta uz Krievijas tirgu, savukārt Krievija – no energoresursu tranzīta cauri Latvijas ostām. Papildus tam pirms 1997.gada Latvija bija aizņemta ar virkni iekšpolitisku problēmu - Latvijas eiroatlantiskās integrācijas procesi nevirzījās uz priekšu tik ātri, cik to vēlētos Rīga, un Maskava īstermiņa perspektīvā nejuta potenciālus draudus no Latvijas tuvināšanās Rietumiem.

Vēsturnieks J.Taurēns secina, ka arī abu valstu diplomātiskajos dokumentos vēl 1997.gadā nekas vēl neliecināja par iespējamu divpusējo attiecību pasliktināšanos.¹⁶⁴ Abas valstis oficiālā līmenī pieturējās pie ierastās retorikas – mudināja viena otru uz pragmatisku attiecību veidošanu un ekonomiskās sadarbības veicināšanu.

Neskatoties uz to, Maskava 1997.gadā bija sākusi darbu pie jaunas Baltijas valstu ārpolitikas stratēģijas, atklāti nenorādot, ka tās mērķis ir atgriezt Baltijas valstis savā ietekmes sfērā un apturēt to tuvināšanos NATO. Maskavas ārpolitikas maiņa attiecībās ar Baltijas valstīm bija jaušama tikai no atsevišķiem mājieniem un netika publiski afišēta.

Vēsturnieks Aivars Stranga min, ka 1997.gada februārī Maskava deva pirmos mājienus, ka ir sākusi strādāt pie jaunas ārpolitikas stratēģijas attiecībā pret Baltijas

¹⁶³ Ozoliņa, Ž. Crisis Prevention or Intervention: Latvia's Response to the Proposed Russian Security Guarantees. In: Stern E, K., Hansen, D. (eds.). *Crisis Management in a Transitional Society*. National Defence College, 1999. P. 199.

¹⁶⁴ Feldmanis, I., Taurēns, J. *Latvijas ārpolitika un diplomātija 20.gadsimtā. 3.sējums*. Jumava, 2016. 138.lpp.

valstīm.¹⁶⁵ Maskava savus centienus tuvināties Baltijas valstīm centās prezentēt kā pozitīvu ārpolitisko praksi, taču realitātē tie kārtējo reizi apstiprināja to, ka Krievijas ārpolitikas *modus operandi* nebija, mainījies kopš aukstā kara laikiem. Maskavas tuvināšanās patiesais mērķis bija novērst Baltijas valstu integrēšanos Rietumu starptautiskajās organizācijās un padarīt tās atkal atkarīgas no Maskavas ietekmes.

Krievija, visticamāk, jūta, ka Vašingtonas nogaidošā attieksme pret Baltijas valstu uzņemšanu NATO nebūs ilglaicīga un Maskavai bija jārīkojas, lai tā nezaudētu sev stratēģiski svarīgās pozīcijas Baltijas jūras reģionā.

Uz to brīdi Baltijas un ASV attiecības bija sākušas „uzsilt” – Baltijas valstis aktīvi iesaistījās NATO programmā Partnerattiecības mieram¹⁶⁶, Latvijas Bruņotie spēki bija piedalījušies NATO vadītā militārajā operācijā Bosnijā. Arī Latvijas politiskā un militārā vadība aizvien vairāk sāka apzināties, ka Latvijas drošības garants ir proaktīva tuvināšanās NATO. Zināma uzvedības maiņa ar laiku bija novērojama arī Baltajā namā, kas pirms tam bija tradicionāli atturīgs jautājumā par Latvijas uzņemšanu NATO. Šīs aktivitātes nepalika nepamanītas Maskavā.

Baltijas valstu mērķtiecīga tuvināšanās ar Vašingtonu liecināja, ka Maskavai neizdosies atjaunot ietekmi Latvijā tikai divpusēju attiecību ietvaros. 1997.gada martā Helsinkos tika aizvadīts ASV – Krievijas samits. Tā laikā Maskava bija nolēmusi Baltijas jautājumu pacelt augstākā līmenī un pārliecināt ASV par Baltijas valstu ģeopolitisko piederību Krievijai. Tieši šī samita laikā Krievijas prezidents B.Jeļcins pirmo reizi publiski ierunājās par sava veida drošības garantiju piedāvāšanu Baltijai.

Vēsturnieks A.Stranga norāda, ka sākotnēji, Maskavas pieminētās drošības garantijas paredzēja reģiona “pozitīvu” kontroli.¹⁶⁷ Tas nozīmētu, ka Maskava mazinātu savu militāro klātbūtni reģionā apmaiņā pret garantijām, ka NATO apturēs savu izplešanos austrumu virzienā. Rezultātā Baltijas jūras reģions kļūtu par vāji militarizētu buferzonu starp Krieviju un NATO.

Samita ietvaros B.Jeļcins atļāvās piekāpties ASV vairākos jautājumos, piemēram, piekrītot iznīcināt Krievijas taktiskos atomieročus un atzīstot, ka Krievija vairs nevar apturēt

¹⁶⁵ Stranga, A. Baltic – Russian Relations 1998. In: Lejiņš, A (ed.). *Baltic Security Prospects at the Turn of 21st Century*. Kikimora publications, 1999. P. 138.

¹⁶⁶ Partnership for Peace

¹⁶⁷ Stranga, A. The Relations Between Russia And The Baltic States: 1997-1998. *Jahrbuch für internationale Sicherheitspolitik*, 1999, P. 138.

NATO paplašināšanos uz austrumiem.¹⁶⁸ Lai gan Maskavas piedāvājums neparedzēja tiešu reģiona atkarību no Krievijas drošības eksporta un bija izdevīgs ASV, tas neguva atsaucību nedz Vašingtonā, nedz Baltijas valstīs.

Sevišķi asi uz Krievijas centieniem tuvināties ar ASV 1997.gada martā reaģēja Latvija. Toreizējais ārlietu ministrs V.Birkavs vēl pirms samita sākšanās, norādīja, ka Latviju joprojām vajā “Jaltas rēgs” un Latvija jebkurā gadījumā eventuāli pievienosies NATO.¹⁶⁹ Baltijas valstis bija satrauktas par iespējamu ietekmes pārdali Helsinku samita laikā.

Turklāt kā norāda vēsturnieks J.Taurēns, neskatoties uz Maskavas pozitīvo publisko retoriku samita laikā, B.Jeļcins aizkulisēs bija piedāvājis ASV prezidentam B.Klintonam noslēgt nerakstītu vienošanos, ka Baltijas valstis netiks uzņemtas NATO. ASV prezidents piedāvājumu noraidīja, taču apsoltīja nesteigties ar Baltijas valstu uzņemšanu aliansē¹⁷⁰. Baltijas valstu bažas par Maskavas centieniem tuvināties ar Vašingtonu bija vairāk vai mazāk pamatotas.

3.2. Latvijas – Krievijas attiecības no 1997.gada maija - septembrim

Maskava pēc Helsinku samita bija palikusi sarežģītā situācijā. B.Jeļcina un J.Primakova ārpolitikas pamatnostādnes joprojām paredzēja labu attiecību veidošanu ar NATO, neprovocējot ASV, taču tādā gadījumā Maskava pilnībā zaudētu ietekmi Baltijas valstīs. Vēsturnieks A.Stranga secina, ka pēc 1997.gada Helsinku samita Maskava saprata, ka ir strupceļā un tai nav, ko atbildēt Vašingtonai.¹⁷¹ Neskatoties uz teorētisku abu pušu tuvināšanos, Krievijai neatlika nekas cits kā aizvien skaļāk kritizēt iespējamu NATO paplašināšanos uz austrumiem, tajā pašā laikā turpinot strādāt pie kopīga sadarbības modeļa izveides.

Tā rezultātā 1997.gada 27. maijā tika parakstīts Krievijas – NATO Divpusējo attiecību, sadarbības un drošības dibināšanas akts. Tā ietvaros NATO solīja jaunajās dalībvalstīs neizvietot kodolieročus un būtiskus kaujas spēkus. Praksē tas nozīmēja, ka NATO joprojām bija gatava dialoga veidošanai ar Krieviju, taču paturēja tiesības paplašināties uz Austrumiem.

¹⁶⁸ Lippman W.T. Clinton, Yeltsin Agree on Arms Cuts and NATO. *The Washington Post*, 1997, March 22. Pieejams: <https://www.washingtonpost.com/wp-srv/inat/longterm/summit/summit.htm??noredirect=on> [aplūkots 24.05.2018]

¹⁶⁹ Feldmanis, I., Taurēns, J. *Latvijas ārpolitika un diplomātija 20.gadsimtā. 3.sējums*. Jumava, 2016. 116.lpp.

¹⁷⁰ Turpat, 118.lpp.

¹⁷¹ Stranga, A. The Relations Between Russia And The Baltic States: 1997-1998. *Jahrbuch für internationale Sicherheitspolitik*, 1999, P. 138-139.

Krievijas polittehnologs S.Karaganovs un viņa vadītā Krievijas Ārpolitikas un drošības padome¹⁷² pirms līguma parakstīšanas uzstāja, ka Kremlim vajadzētu novilcināt sadarbības sarunas ar NATO līdz Madrides samita beigām 1997.gada jūlijā. S.Karaganovs un viņam līdzīgi domājošās konservatīvi noskaņotas Krievijas politiskās aprindas uzstāja, ka Maskavas primārais uzdevums ir panākt, lai NATO pēc Madrides samita aptur savus paplašināšanās plānus un aprobežojas tikai ar Centrāleiropas valstu uzņemšanu aliansē.¹⁷³ Neskatoties uz pieaugošo kritiku, B.Jeļcins tomēr piekrita parakstīt ilgtermiņā neizdevīgo Krievijas – NATO dibināšanas aktu.

Vēsturnieks A.Stranga, atsaucoties uz tā laika Krievijas politikas analītiķiem, norāda, ka līguma ātrā parakstīšana un neviennozīmīgie punkti Krievijas sabiedrībā radīja priekšstatu, ka NATO ir piekritusi nākotnē nepaplašināties Krievijas virzienā un ir apņēmusies kļūt par politisku, nevis militāru organizāciju. Lai novērstu sabiedrības uzmanību no tā, ka līgums ilgtermiņā Krievijai bija neizdevīgs, Krievijas mediji un politiskā elite nepamatoti centās interpretēt dokumentu kā B.Jeļcina administrācijas uzvaru.¹⁷⁴ Realitātē līguma izvairīgais saturs ļāva NATO turpināt paplašināšanās procesu, reizē pieklusinot Krievijas pretenzijas pret to.

Līgumu asi kritizēja Krievijas konservatīvāk noskaņotie politiķi un akadēmiķi. Piemēram, politologs un Krievijas Valsts Domes deputāts Vjačeslavs Ņikonovs, īsi pēc dokumenta parakstīšanas salīdzināja to ar 1919.gadā parakstīto Versaļas līgumu. Pēc V.Ņikonova domām līgums bija atklāti neizdevīgs Krievijai un tika parakstīts tikai tādēļ, ka Krievija uz tā parakstīšanas brīdī bija ļoti vāja. Politikis uzstāja, ka, tiklīdz Krievija atkal „nostāsies uz kājām”, tā centīsies mainīt Eiropas drošības sistēmu.¹⁷⁵ Jānorāda, ka V.Ņikonovs ir PSRS ārlietu ministra Vjačeslava Molotova mazdēls, viens no galvenajiem pašreizējā Krievijas prezidenta V.Putina režīma ideologiem un pašlaik vada vienu no galvenajiem Krievijas maigās varas instrumentiem – fondu “Russkij Mir”.¹⁷⁶

Krievijas pēdējā cerība aizkavēt Baltijas valstu eiroatlantiskās integrācijas procesu tika saistīta ar alianses pieņemtajiem lēmumiem Madrides samitā. 1997.gada 8.-9.jūlijā NATO pieņēma lēmumu dalībai aliansē uzaicināt Poliju, Čehiju un Ungāriju. Baltijas valstu pievienošanās jautājums oficiāli netika skatīts, taču samitā paustā retorika liecināja, ka šī

¹⁷² Совет по внешней и оборонной политике

¹⁷³ Stranga, A. The Relations Between Russia And The Baltic States: 1997-1998. *Jahrbuch für internationale Sicherheitspolitik*, 1999, P. 139.

¹⁷⁴ Turpat.

¹⁷⁵ Turpat, P. 140.

¹⁷⁶ Русский Мир

nebūs pēdējā alianses paplašināšanās kārtā. Madrides samita deklarācijā tika pasludināts, ka nevienai valstij netiks liegta pievienošanās NATO tās ģeogrāfiskās atrašanās dēļ.¹⁷⁷ Tas bija skaidrs mājieni Krievijai, ka Baltijas valstis ilgtermiņā tiks uzņemtas aliansē.

Krievijas puse, visticamāk, apzinājās, ka NATO lēmums par Baltijas valstu uzņemšanu, lai gan publiski neapstiprināts, tomēr varas kuluāros jau ir pieņemts. Tā rezultātā B.Jeļcins uz samitu neieradās, un viņa vietā Krieviju Madridē pārstāvēja valdības vadītāja Viktora Černomirdina vietnieks Valērijs Serovs. Krievija Madrides samitu uztvēra kā viennozīmīgu diplomātisku neveiksmi. Tikmēr priekš Latvijas samita iznākums bija, lai gan ne tūlītējs, tomēr ieguvums. Samitā Baltijas valstis guva nepieciešamo pārliecību par savu ģeopolitisko piederību Rietumiem un cerību par drošu uzņemšanu NATO pārredzamā nākotnē.

Tiesa, juridiskā izteiksmē Baltijas valstu statuss attiecībā ar NATO joprojām nebija mainījies. Neviens oficiāls dokuments neapstiprināja to eventuālu uzņemšanu aliansē. Priekš Maskavas tas nozīmēja pēdējo iespēju, lai riskētu un censtos atjaunot savu ietekmi Baltijas valstīs.

3.3. Latvijas – Krievijas attiecības no 1997.gada septembra – 1998.gada martam

1997.gada 5.-6.septembrī Viļņā konferencē “Nāciju līdzāspastāvēšana un labas kaimiņattiecības” Krievijas premjerministrs Viktors Černomirdins publiski izteica vairākus piedāvājumus uzlabot Baltijas valstu – Krievijas daudzpusējās attiecības, ieskaitot arī iespējamās drošības garantijas no Krievijas puses.¹⁷⁸ Maskava bija apņēmusies izaicināt Rietumus Baltijas valstu jautājumā, destabilizēt Baltijas valstu eiroatlantiskās integrācijas procesu un ideālā variantā atjaunot pēc PSRS sabrukuma zaudēto ietekmi Baltijā. Lai to panāktu, Krievijai bija jāaktualizē reģiona drošības problemātika un kārtējo reizi jāpaceļ jautājums par NATO paplašināšanos austrumu virzienā.

Drošības politikas eksperte Ž.Ozoliņa norāda, ka papildus V.Černomirdina publiskajiem izteikumiem Viļņas konferences laikā, Krievijas Aizsardzības ministrs Igors Sergejevs paziņoja, ka Krievija ir gatava palielināt savu militāro klātbūtni Kaļiņingradas apgabalā, saistībā ar pieaugošo NATO aktivitāti reģionā.¹⁷⁹ Papildus tam V.Černomirdins

¹⁷⁷ Madrid Declaration on Euro-Atlantic Security and Cooperation, 1997. Pieejams: <https://www.nato.int/docu/pr/1997/p97-081e.htm> [aplūkots 25.05.2018]

¹⁷⁸ Ūdris, J. Šodien Viļņā — Austrumeiropas valstu samits. *Latvijas Vēstnesis*, 1997, 5.septembris. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/44771> [aplūkots 24.05.2018]

¹⁷⁹ Ozoliņa, Ž. Crisis Prevention or Intervention: Latvia's Response to the Proposed Russian Security Guarantees. In: Stern E, K., Hansen, D. (eds.). *Crisis Management in a Transitional Societ*. National Defence College, 1999. P. 194.

pirms došanās uz Viļņu bija publiski norādījis, ka Krievija viennozīmīgi iebilst pret Baltijas valsti uzņemšanu NATO.¹⁸⁰ Krievijas puse bija sagatavojusi labvēlīgu augsni tam, lai turpmākajos mēnešos varētu mērķtiecīgi izaicināt NATO lomu Baltijas reģionā, piedāvājot Baltijas valstīm alternatīvas drošības garantijas.

Baltijas valstu politiskā elite uz to brīdi V.Černomirdina un I.Sergejeva izteikumus uztvēra salīdzinoši pavirši. Pēc Viļņas konferences no Baltijas valstīm nesevoja nekāda pretreakcija, tā kā vietējā politiskā elite, visticamāk, bija pārliecināta par sava ģeopolitiskā kursa stabilitāti un Krievijas amatpersonu paziņojumus uztvēra tikai kā publisko retoriku ar mērķi radīt priekšstatu par Krievijas ietekmes klātbūtni reģionā.

1997.gada 7.augustā Latvijā tika izveidota jauna valdība Ministru prezidenta Guntara Krasta vadībā. Valdības groži pirmo reizi pēc neatkarības atjaunošanas bija nonākuši labēji orientētās un Krievijai tradicionāli nedraudzīgas partijas “Tēvzemei un Brīvībai/LNNK” (TB/LNNK) rokās. G.Krasta atrašanās pie varas netieši ietekmēja Latvijas un Krievijas divpusējo attiecību attīstību. Maskavā jau kopš 90.gadu sākuma valdīja neapmierinātība ar Latvijas it kā pārāk nacionālistisko politiku un G.Krasta nākšana pie varas situāciju tikai pasliktināja.

Neskatoties uz to, G.Krasta valdība acīmredzamās ideoloģiskās domstarpības ar Maskavu sākotnēji izlikās nemanām. Piemēram, jaunās valdības deklarācijā par Ministru kabineta (MK) iecerēto darbību, Krievija tika pieminēta tikai divas reizes, uzsverot nepieciešamību veidot “labas kaimiņattiecības”.¹⁸¹ Identisks Latvijas un Krievijas attiecību formulējums tika iekļauts arī 1997.gada 18.martā akceptētajā Latvijas Republikas Nacionālajā drošības koncepcijā.¹⁸² Turklāt arī pēc V.Černomirdina un I.Sergejeva publiskajiem izteikumiem Viļņas konferences laikā, G.Krasts 1997.gada 17.septembrī intervijā Latvijas krievvalodīgajam laikrakstam “SM” turpināja līdz šim ierasto retoriku, norādot, ka B.Jeļcina īstenotā “atvērto durvju” politika ir pierādījums tam, ka Krievijas ārpolitikā dominējošu lomu ir ieņēmusi reālistiska, nevis ideoloģiska attieksme pret Baltijas valstīm.¹⁸³ G.Krasta valdības nevēlēšanās 1997.gada septembrī iesaistīties atklātā diskusijā ar Krieviju par reģiona drošību radīja stratēģiskās komunikācijas vakuumu, kuru turpmākajos mēnešos savām vajadzībām sekmīgi izmantoja Krievija.

¹⁸⁰ Against the Baltic's NATO bid. *The Baltic Times*, 1997, September 11-17, P. 2.

¹⁸¹ Deklarācija par Ministru kabineta iecerēto darbību, 1997. Pieejams: https://mk.gov.lv/sites/default/files/editor/krasts_deklaracija.pdf [aplūkots 25.05.2018]

¹⁸² LR Nacionālā drošības koncepcija, 1997. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/28> [aplūkots 25.05.2018]

¹⁸³ Петропавловская, А. Гунтарс Крастс: Я верю в себя. *СМ*, 1997, 17 сентября, С 2.

No G.Krasta valdības deklarācijas un premjera publiskās retorikas, var secināt, ka Latvijas politiskajai elitei bija vāja izpratne par Krievijā notiekošo un Maskavai ārpolitisko prioritāšu vidū nepamatoti tika iedalīta sekundāra loma. Pēc NATO Madrides samitā saņemtajiem mājieniem par eventuālu uzņemšanu NATO, Latvijas politiskā elite, visticamāk, bija pārliecināta, ka valsts ģeopolitiskā orientācija ir beidzot nostabilizējusies Rietumu virzienā un Latvijai vairs nepieciešamības attīstīt austrumu ārpolitisko virzienu.

To, ka Krievijai G.Krasta valdības deklarācijā tika atvēlēta sekundāra loma, īsi pēc dokumenta pieņemšanas norādīja arī Latvijas Ārpolitikas institūta vadītājs A.Lejiņš, pēc kura domām, deklarācijā trūka “akcenta uz iespēju veidot kopēju trīs Baltijas valstu politiku attiecībās ar Krieviju”.¹⁸⁴

Austrumu ārpolitiskā virziena nepietiekamam atspoguļojumam deklarācijā piekrita arī bijušais Latvijas ārlietu ministrs J.Jurkāns, kurš secināja, ka G.Krasta valdības laikā labas kaimiņattiecības ar Krieviju panākt neizdosies nesakārtotā pilsonības likuma dēļ.¹⁸⁵ Jānorāda, ka J.Jurkāns bija ass Latvijas prorietumnieciskā ārpolitiskā kursa kritiķis un praktiski atspoguļoja Maskavas pozīcijas vairākos jautājumos. Piemēram, 1997.gada 1.septembrī intervijā Latvijas krievvalodīgajam laikrakstam “SM” bijušais ārlietu ministrs norādīja, ka Krievija labprāt parakstītu robežlīgumu, taču procesu kavē tieši Latvijas puse.¹⁸⁶ J.Jurkāna u.c. Latvijas prokremliski noskaņoto politiķu interpretācijā vaina par abu pušu attiecību atsalumu bija jāuzņemas vienīgi Latvijai.

Situāciju līdzīgi vērtēja arī Maskavā. Kremļī pēdējā pusgada laikā bija pieaugusi pārliecība, ka Latvija slīd ārā no Maskavas ietekmes sfēras, taču šo procesu, pēc Krievijas domām, varēja un bija nepieciešams aizkavēt. Krievijas puse 1997.gada laikā vairākkārtēji bija likusi noprast, ka negrasās samierināties ar ietekmes pazaudēšanu Baltijas valstīs.

Krievijas patiesie nolūki Latvijas eiroatlantiskās integrācijas kontekstā izgaismojās jau 1996.gada beigās. Piemēram, vēsturnieks J.Taurēns norāda, ka Krievija jau 1996.gada 22.novembrī ANO bija iesniegusi pieteikumu izskatīt cilvēktiesību jautājumu Baltijas valstīs.¹⁸⁷ Lai gan ANO Krievijas pieteikumu noraidīja, bija skaidrs, ka Krievijas mērķis ir kavēt Baltijas valstu integrāciju NATO, izmantojot reģiona krievvalodīgo minoritāti. Maskava piesaistīja t.s. tautiešu jautājumu Latvijas – Krievijas robežlīguma parakstīšanai,

¹⁸⁴ Tihonovs, J. Ārpolitikas deklarācijā atspoguļojas Eiropas Komisijas vērtējums. *Diena*, 1997, 2. septembris, 3.lpp.

¹⁸⁵ Turpat.

¹⁸⁶ Элкин, А. Янис Юрканс: О какой дружбе речь? *СМ*, 1997. 1 сентября, С 2.

¹⁸⁷ Feldmanis, I., Taurēns, J. *Latvijas ārpolitika un diplomātija 20.gadsimtā. 3.sējums*. Jumava, 2016. 136.lpp.

tādā veidā cerot aizkavēt Latvijas tuvināšanos NATO. Neskatoties uz to Rietumvalstis neuzķērās uz Maskavas gājieniem un Baltijas valstīs turpinājās pakāpeniska tuvināšanas ar ES un NATO.

1997.gada 10.septembrī vairāk nekā 100 ASV politisko prominentu nāca klajā ar paziņojumu, kas izteica atbalstu NATO paplašināšanai.¹⁸⁸ Lai gan paziņojumā netika specifiski atrunāts Baltijas valstu jautājums, tajā iekļautais vēstījums norādīja uz to, ka Krievijai būs jāsamierinās ar ievērojamu ietekmes zaudēšanu Austrumeiropā. Tas kalpoja kā vēl viens iemesls, tam lai Maskava pēc iespējas ātrāk aktivizētu savu ārpolitiku Baltijas valstīs.

Radio "Brīvā Eiropa" analītiķis Pols Goubls 1997.gada septembrī pēc pirmās Krievijas un NATO padomes tikšanās secināja, ka Krievija padomi vēlas izmantot savas ietekmes palielināšanai NATO.¹⁸⁹ Padome, kuras sākotnējais uzdevums bija Krievijas un NATO domstarpību izlīdzināšana, bija kļuvusi par platformu Krievijas diplomātisko pretenziju izteikšanai. 1997.gada nogalē lielā daļā Krievijas politiskās elites bija nobriedusi pārliecība par diplomātiska konflikta ar NATO neizbēgamību.

To apliecināja arī atsevišķu Krievijas politiķu izteikti asā un negatīvā retorika attiecībā pret Baltijas valstīm. Piemēram, 1997.gada septembra beigās Eiropas Padomes Parlamentārās asamblejas tikšanās laikā Krievijas Liberāldemokrātu partijas pārstāvis V.Žirinovskis, Lietuvas eiroatlantiskās integrācijas kontekstā minēja vairākus pretrunīgus apgalvojumus, kas šokēja Rietumvalstis. Krievijas Valsts Domes deputāts apgalvoja, ka Baltijas valstis savu pašreizējo labklājību ir nodrošinājušas „zogot metāllūžņus no Krievijas”, Kaļiņingradas apgabals sniedz darbavietas Lietuvas bezdarbniekiem, pret ieslodzītajiem Lietuvas cietumos tiekot izmantotas „ūdens spīdināšanas metodes”, Viļņa vēsturiski ir piederējusi Krievijai vai Baltkrievijai, bet Klaipēda būtu jāatdod Vācijai.¹⁹⁰ V.Žirinovska agresīvā retorika, visticamāk, tikai paātrināja Baltijas valstu integrāciju NATO un pārliecināja Rietumvalstis par to, ka Krievija joprojām apdraud reģiona drošību, nevis cenšas to uzlabot.

Tajā pašā laikā B.Jeļcina administrācijā risinājās vairākas vērā ņemamas politisko kadru nomaiņas. 1997.gada septembrī no amata Prezidenta administrācijā bija spiesti šķirties ilglaicīgi B.Jeļcina līdzgaitnieki Ļevs Suhanovs un Georģijs Satarovs. Pirms tam B.Jeļcina administrācija bija šķīrusies no Aleksandra Ļivšica, Jurijs Baturina, Viktora Iljušina un

¹⁸⁸ Smoļenska, A. Prominences aģitē par NATO paplašināšanos. *Diena*, 1997, 11. septembris, 1.lpp.

¹⁸⁹ Goubls, P. Pirmais pārbaudījums NATO un Krievijas padomei. *Diena*, 1997, 17.septembris, 2.lpp.

¹⁹⁰ Leff, J. Zhirinovskiy: secret Baltic booster? *The Baltic Times*, 1997, October 2-8, P. 3.

Mihaila Krasnova. Iepriekšminētie politiķi bija nosacīti liberāli un kalpoja kā pretsvars Krievijas politiskajā elitē pieaugošajai konservatīvo spēku ietekmei. Laikraksta "Diena" apskatnieks Āris Jansons 1997.gada 23.septembrī secināja, ka "Ļivšics, Suhanovs, Satarovs, Baturins un Krasnovs Kremļa politiku gribēja padarīt daudz civilizētāku".¹⁹¹ Liberālo politiku pakāpeniska izstumšana no lēmumu pieņemšanas procesa, negatīvi ietekmēja Krievijas attiecības ar NATO un Latviju. Ņemot vērā B.Jeļcina problēmas ar veselību un sarūkošo autoritāti otrajā prezidentūras termiņā, var pamatoti uzskatīt, ka aiz liberālo politiku aiziešanas stāvēja pret Rietumiem negatīvi noskaņotā konservatīvā Krievijas politiskās elites daļa, kuras interesēs bija Krievijas ietekmes atjaunošana Austrumeiropā un konfrontācija ar NATO.

1997.gada oktobra sākumā Maskavā norisinājās starptautiskā zinātniskā konference "Krievija un Centrāleiropa jaunos ģeopolitiskos apstākļos", kurā piedalījās vairāki pretrietumnieciski noskaņoti Krievijas ārpolitikas pētnieki un politiķi. Konferencē paustās idejas daļēji atspoguļoja arī lielas daļas Krievijas politiskās elites aktuālos uzskatus par NATO paplašināšanos Austrumeiropā. Akadēmiķis Oļegs Bogomolovs konferencē secināja, ka pasaulē ir "izjaukts starptautiskais līdzsvars" un "visur notiek ASV iejaukšanās". Pēc O.Bogomolova domām Krievijas ārpolitika turpmāk bija jāveido, izrietot no šādām ģeopolitiskajām reālijām. Savukārt Krievijas Valsts Domes priekšsēdētāja vietnieks Sergejs Baburins kritizēja "NATO ekspansiju", norādot, ka tās patiesais mērķis ir pakļaut Austrumeiropas valstis un vājināt Krievijas ietekmi Eiropā.¹⁹² Konferencē paustās idejas bija labs rādītājs tam, ka Krievija īstermiņa perspektīvā varētu censties saasināt attiecības ar NATO un Baltijas valstīm.

1997.gada 24.oktobrī Lietuva kā pirmā no Baltijas valstīm parakstīja robežlīgumu ar Krieviju. Pēc līguma parakstīšanas B.Jeļcins paziņoja, ka Krievija garantēs Lietuvas drošību. Viļņa uz šādu Krievijas piedāvājumu reaģēja ieturēti un paziņoja, ka savu drošību joprojām saista ar integrāciju ES un NATO.¹⁹³ Neskatoties uz Viļņas reakciju, Maskavas plānos ietilpa līdzīgu drošības garantiju piedāvāšana arī Latvijai un Igaunijai.

Lietuvas un Krievijas noslēgtajam robežlīgumam, visticamāk, vajadzēja kalpot par pozitīvu precedentu pārējām Baltijas valstīm, lai tās mainītu savu ģeopolitisko kursu un piebremzētu eiroatlantiskās integrācijas procesu apmaiņā pret iespēju atrisināt sasāpējušos robežjautājumus ar Krieviju.

¹⁹¹ Jansons, Ā. Pārmaiņas Kremlī. *Diena*, 1997, 23.septembris, 2.lpp.

¹⁹² Jansons, Ā. Ģeopolitikas ēna Krievijas prioritāšu meklējumos. *Diena*, 1997, 3.oktobris, 2.lpp.

¹⁹³ Lietuva pirmā no Baltijas valstīm paraksta robežlīgumu ar Krieviju. *Diena*, 1997, 25.oktobris, 1.lpp.

1997.gada 28.oktobrī analogas drošības garantijas tika piedāvātas arī Latvijai. Līdzīgi kā Lietuvas gadījumā Latvijas oficiālā reakcija bija atturīga. Ārlietu ministrijas valsts sekretārs M.Riekstiņš norādīja, ka drošības garantijas tiks analizētas, taču Latvija nekad nav lūgusi nevienai valstij garantēt tās drošību divpusēju vienošanos ietvaros.¹⁹⁴ Tiesa atsevišķas Latvijas amatpersonas Krievijas piedāvājumu bija paspējušas noraidīt jau pirms tā oficiālas iesniegšanas Latvijas Ārlietu ministrijā.

Krievijas piedāvātās drošības garantijas sastāvēja no divām daļām. Pirmajā tika izklāstītas Krievijas piedāvātās garantijas Latvijas drošībai. Otrajā – virkne pasākumu, ar kuriem uzlabot Baltijas valstu un Krievijas attiecības. Krievijas puse piedāvāja kopā trīs dažādus drošības garantiju realizācijas veidus. Pirmkārt – vienpusējas drošības garantijas no Krievijas puses. Otrkārt – divpusējas drošības garantijas no Krievijas un Latvijas puses. Treškārt – reģionālas drošības garantijas, kuru izpildei tiktu piesaistītas arī citas valstis.

Krievijas drošības garantijas, lai gan ilgtermiņā paredzamas, tomēr nāca ar vērā ņemamu pārsteigumu. Drošības garantiju sasteigts raksturs, iespējams, bija saistīts ar 1997.gada 14.oktobrī aizvadīto ASV un Baltijas valstu četrpusējo tikšanos, kuras ietvaros Vašingtona apsolīja, ka drīzumā tiks parakstīta ASV un Baltijas valstu harta.¹⁹⁵ Krievijas puse to uztvēra kā kārtējo mājienu, ka ir pēdējais brīdis rīkoties un uzrunāt Baltijas valstis.

Vēsturnieks A.Stranga norāda, ka Krievijas piedāvātās drošības garantijas tika noformulētas pakta formā un nerespektēja Baltijas valstu viedokli. Papildus tam, paktam kā līguma formai Baltijas valstīs bija izteikti negatīva konotācija, jo tas atgādināja par starpkaru periodā gūto negatīvo pieredzi attiecībās ar Maskavu.¹⁹⁶ Pētniece Ž.Ozoliņa norāda, ka savu lomu Baltijas valstu negatīvajā attieksmē pret drošības garantijām nospēlēja arī Vācijas sākotnējais lēmums tās atbalstīt.¹⁹⁷ Līdz ar to Baltijas valstu politiskās elites vilka paralēles starp drošības garantijām un Molotova – Ribentropa paktu.

A.Stranga secina, ka drošības garantijām bija trīs mērķi. Pirmkārt – pārbaudīt Rietumvalstu reakciju un pārliecināties, cik tālu tās ir gatavas iet, lai atbalstītu Baltijas valstis. Otrkārt – mazināt Baltijas valstu vienotību. Krievija īpaši cerēja uz Lietuvas atbalstu, ar kuru pirms drošības garantiju piedāvāšanas tika sekmīgi noslēgts robežlīgums. Treškārt – radīt

¹⁹⁴ Tihonovs, J. Jeļcins piedāvā garantēt Latvijas drošību. *Diena*, 1997, 29.oktobris, 1.lpp.

¹⁹⁵ Smoļenska, A. Būs viena ASV un Baltijas valstu harta. *Diena*, 1997, 15.oktobris, 1.lpp.

¹⁹⁶ Stranga, A. The Relations Between Russia And The Baltic States: 1997-1998. *Jahrbuch für internationale Sicherheitspolitik*, 1999, P.141.

¹⁹⁷ Ozoliņa, Ž. Crisis Prevention or Intervention: Latvia's Response to the Proposed Russian Security Guarantees. In: Stern E, K., Hansen, D. (eds.). *Crisis Management in a Transitional Society*. National Defence College, 1999. P. 202.

iekšpolitiskās diskusijas un nemieru Baltijas valstīs, rosinot ideju par iespējamu sadarbību ar Maskavu.¹⁹⁸

Latvijas reakcija pret Krievijas piedāvājumu bija izteikti negatīva. Prezidents Guntis Ulmanis jau 1997.gada 25.oktobrī preses konferencē, taujāts par Krievijas drošības garantijām, tās publiski noraidīja vēl pirms oficiāla Maskavas piedāvājuma.¹⁹⁹ Drošības garantijas no vienpersoniski no valsts augstākās amatpersonas puses tika noraidītas arī 1997.gada 27.oktobrī. Abos gadījumos Latvijas puse nebija saņēmusi oficiālu drošības garantiju piedāvājumu. Tas nāca tikai 1997.gada 28.oktobrī, kad Krievijas vēstnieks Latvijā Aleksandrs Udaļcovs iesniedza oficiālu Krievijas piedāvājumu Latvijas Ārlietu ministrijā.

G.Ulmaņa asā retorika nebija saprotama Lietuvas prezidentam Aļģirdam Brazauskam, kurš, lai gan ieturēti, tomēr sākotnēji solīja Kremlim izskatīt drošības garantijas, ja Krievija ir gatava atbalstīt reģiona tālāku eiroatlantisko integrāciju.²⁰⁰ Arī vēsturnieks A.Stranga norāda, ka G.Ulmaņa reakcija pret Krievijas piedāvājumu bija pārāk asa, tā kā Latvijas Prezidents drošības garantijas bija nodēvējis par “papīra gabalu”.²⁰¹ Arī pētnieces Ž.Ozoliņas vērtējumā K.Ulmaņa reakcija uz drošības garantijām bija pārsteidzīga un iracionāla, kā rezultātā Krievija varēja sevi prezentēt kā iniciatoru abu valstu attiecību uzlabošanai.²⁰² Tas nebija izdevīgi Latvijai, tā kā starptautiskajā sabiedrībā radīja priekšstatu, ka Maskava vēlas uzturēt tuvas un pozitīvas attiecības ar Baltijas valstīm, kuru nediplomātiskā retorika kavē reģiona drošības uzlabošanos.

Papildus tam vērā ņemamas problēmas radīja arī Latvijas kavēšanās ar drošības garantiju oficiālu noraidīšanu. Lietuva Maskavas piedāvājumu noraidīja 1997.gada 1.novembrī, Igaunija 2.novembrī.²⁰³ Tikmēr Latvijas puse kavējās līdz 1997.gada 4.novembrim, turklāt Latvijas augstākās amatpersonas vairākkārtēji komentēja drošības garantijas, nesagaidot to analītisku vērtējumu no Ārlietu ministrijas. Tāpat negatīvi vērtējams

¹⁹⁸ Stranga, A. The Relations Between Russia And The Baltic States: 1997-1998. *Jahrbuch für internationale Sicherheitspolitik*, 1999, P.142.

¹⁹⁹ Ozoliņa, Ž. Crisis Prevention or Intervention: Latvia's Response to the Proposed Russian Security Guarantees. In: Stern E, K., Hansen, D. (eds.). *Crisis Management in a Transitional Society*. National Defence College, 1999. P. 195.

²⁰⁰ Turpat.

²⁰¹ Stranga, A. Baltic – Russian Relations 1998. In: Lejiņš, A (ed.). *Baltic Security Prospects at the Turn of 21st Century*. Kikimora publications, 1999. P. 127

²⁰² Ozoliņa, Ž. Crisis Prevention or Intervention: Latvia's Response to the Proposed Russian Security Guarantees. In: Stern E, K., Hansen, D. (eds.). *Crisis Management in a Transitional Society*. National Defence College, 1999. P. 200

²⁰³ Tracevskis, R.M. Lithuania and Estonia reject Russian security guarantees. *The Baltic Times*, 1997, November 6-12, P. 1.

bija tas, ka Baltijas valstis nespēja atrisināt savstarpējās komunikācijas problēmas un laicīgi sniegt kopīgu atbildi uz Maskavas piedāvājumu.

Neskatoties uz oficiāla noraidījuma kavēšanos, Latvijas politikās elites un sabiedrības attieksme pret garantijām bija konsekventa. Vairums ārpolitikas ekspertu piekrita, ka garantijas ir jānoraida, jo tās nevar tikt pieņemtas nemainot Latvijas ģeopolitisko orientāciju. Latvijas Ārpolitikas institūta vadītājs A.Lejiņš izcēla, ka drošības garantiju pieņemšana nozīmētu Latvijas atgriešanos Krievijas ietekmes sfērā. Arī tradicionāli Kremlim draudzīgais bijušais ārlietu ministrs J.Jurkāns nesteidzās ar atbalsta paušanu garantijām, minot, ka to pieņemšana divpusējā formātā Latvijai “būtu par maz”. Tikmēr Saeimas deputāts Aleksandrs Kiršteins minēja, ka nav skaidrs, kādu lomu spēlētu drošības garantijas, ja Latvijai uzbruktu Krievija.²⁰⁴

Rietumvalstu attieksme pret garantijām bija daudz nogaidošāka un atsevišķos gadījumos pat uztvēra tās kā pozitīvu zīmi Baltijas reģiona drošības uzlabošanai. Piemēram, 1997.gadā 27.oktobrī Vācija, neņemot vērā Baltijas valstu pretenzijas, pauda publisku atbalstu Krievijas piedāvātajām drošības garantijām.²⁰⁵ Tikmēr NATO 1997.gada 30. oktobrī paziņoja, ka neiejauksies Baltijas valstu un Krievijas attiecībās.²⁰⁶ Rietumvalstīs trūka vienprātības par drošības garantiju patieso ieguldījumu reģiona drošībā, turklāt daudzos gadījumos, tam tika piešķirta otršķirīga loma un to nopietna izvērtēšana netika uzskatīta par daļu no Rietumvalstu ārpolitikas dienaskārtības.

Neskatoties uz atsevišķu Rietumeiropas valstu pasivitāti, un nevēlēšanos iedziļināties Baltijas valstu problemātikā, drošības garantijas ar šaubām uztvēra Ziemeļvalstis. Pētniece Ž.Ozoliņa norāda, ka sadarbība drošības jomā no Krievijas puses tika piedāvāta arī Zviedrijai un Somijai, kuras Krievijas piedāvājumu noraidīja. Zviedrija uzskatīja, ka tuvināšanās ar Krieviju apdraudētu Stokholmas ietekmi un pozīcijas Baltijas jūras reģionā, savukārt Somija ar aizdomām skatījās uz Krievijas neviennozīmīgo diplomātisko praksi.²⁰⁷ Neskatoties uz to, publiskajā retorikā ziemeļvalstis turpināja uzturēt pozitīvu retoriku attiecībās ar Maskavu.

²⁰⁴ Tihonovs, J. Nesteidz ar atbildi Kremlim. *Diena*, 1997, 30.oktobris, 1.lpp.

²⁰⁵ Ozoliņa, Ž. Crisis Prevention or Intervention: Latvia's Response to the Proposed Russian Security Guarantees. In: Stern E, K., Hansen, D. (eds.). *Crisis Management in a Transitional Society*. National Defence College, 1999. P. 195.

²⁰⁶ Plamše, K., Smoļenska, A. NATO nekomentē Kremļa garantijas Baltijai. *Diena*, 1997, 31.oktobris, 1.lpp.

²⁰⁷ Ozoliņa, Ž. Crisis Prevention or Intervention: Latvia's Response to the Proposed Russian Security Guarantees. In: Stern E, K., Hansen, D. (eds.). *Crisis Management in a Transitional Society*. National Defence College, 1999. P.205.

Piemēram, Somija vēl 1997.gada novembrī norādīja, ka Krievijas iniciatīvu joprojām vērtē pozitīvi.²⁰⁸ Tiesa tālākas darbības garantiju atbalstam no Ziemeļvalstīm nesekoja.

1997.gada 8.novembrī Baltijas valstu ārlietu ministri nāca klajā ar kopīgu paziņojumu, ka noraida jebkādas Krievijas drošības garantijas.²⁰⁹ Divas dienas vēlāk – 1997.gada 10.novembrī ar kopīgu drošības garantiju noraidījumu nāca klajā arī Baltijas valstu prezidenti. Igaunijas prezidents Lenarts Meri, pieņemot lēmumu par drošības garantiju noraidīšanu, komentēja, ka “Krievijas piedāvātās bilaterālās drošības garantijas ir vecmodīgs skats uz šodienas Eiropu”.²¹⁰

Baltijas valstu kopīgā drošības garantiju noraidīšana bija vērtējama kā pozitīvs diplomātiskās prakses piemērs, taču tā nāca krietni par vēlu. No drošības garantiju pirmā piedāvājuma Lietuvai 1997.gada 28.oktobrī līdz kopīgam oficiālam Baltijas valstu prezidentu paziņojumam 1997.gada 10.novembrī bija pagājušas gandrīz 2 nedēļas, kuru laikā Baltijas valstis nebija spējušas vienoties kopīgā nostāja attiecībās ar Maskavu. Īpaši vāja šajā kontekstā izskatījās Latvija, kuras darbībās atklājās arī vērā ņemamas starpresoru problēmas - valsts augstākās amatpersonas vienpersoniski komentēja drošības garantijas pirms to oficiālā piedāvājuma Ārlietu ministrijai. Tas radīja priekšstatu par Latvijas nespēju sekmīgi pārvarēt krīzes situācijas un liecināja par valdības salīdzinoši vājajām diplomātijas spējām.

No Krievijas perspektīvas tas tika uztverts divējādi. No vienas puses, Maskava sevi varēja uzskatīt par ieguvēju, tā kā ar drošības garantiju piedāvājumu bija spējusi satricināt Baltijas valstu vienotību, kā arī diskreditējusi Latvijas valdības lēmumu pieņemšanas spējas sarežģītās situācijās. No otras puses, Krievija Latvijas kavēšanos ar oficiālas atbildes sniegšanu uztvēra kā necieņu. 1997.gada 7.novembrī Krievijas vēstnieks Latvijā A.Udaļcovs Latvijas Saeimas priekšsēdētājam Alfrēdam Čepānim paziņoja, ka Krievija pēc drošības piedāvājuma no Latvijas puses bija gaidījusi nopietnāku attieksmi. Tikmēr pats A.Čepānis laikrakstam “Diena” apstiprināja, ka pats personīgi drošības garantijas nav redzējis, turklāt ar tām nav iepazinies neviens no Latvijas Saeimas deputātiem.²¹¹

A.Čepāņa izteikumi apstiprināja komunikācijas trūkumu starp Latvijas valsts institūcijām, taču reizē norādīja uz viņa un viņa pārstāvētās “Demokrātiskās partijas Saimnieks” personīgu ieinteresētību Krievijas piedāvājumā. Laikraksta “Diena” politiskais

²⁰⁸ Somija pozitīvi vērtē Krievijas iniciatīvas. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1997, 10.novembris, 3.lpp.

²⁰⁹ Ozoliņa, Ž. Crisis Prevention or Intervention: Latvia's Response to the Proposed Russian Security Guarantees. In: Stern E, K., Hansen, D. (eds.). *Crisis Management in a Transitional Society*. National Defence College, 1999. P. 197.

²¹⁰ Puncule, I. Baltija atsakās no Krievijas garantijām. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1997, 11.novembris, 1.lpp.

²¹¹ Ločmele, N. Udaļcovs: Krievija gaidīja nopietnāku Latvijas reakciju. *Diena*, 1997, 8.novembris, 1.lpp.

apskatnieks Aivars Ozoliņš 1997.gada 12.novembrī spekulēja, ka A.Čepānis un viņa domubiedri bija nepamatoti gaidījuši “nopietnu” reakciju no Latvijas puses uz Maskavas “nenopietnajām” drošības garantijām. Pēc A.Ozoliņa domām drošības garantiju gala adresāts bija, nevis Baltijas valstis, bet Rietumi. Garantiju mērķis bija aizkavēt Baltijas valstu eiroatlantiskās integrācijas procesu no Rietumus puses.²¹²

Krievijas reakcija uz drošības garantiju noraidīšanu bija neviennozīmīga. Daļa Maskavas elites pārstāvju uzstāja, ka garantiju noraidīšana nepasliktinās abu pušu attiecības, tikmēr atsevišķi politiskie spēki nāca klajā ar asu Baltijas valstu kritiku. Piemēram, Krievijas Ārlietu un drošības padomes pārstāvis Andrejs Fjodorovs 1997.gada 10.novembrī Somijas televīzijā paziņoja, ka Krievija apzinās, ka vairs nevar apturēt Baltijas valstu iestāšanos NATO.²¹³ A.Fjodorova izteikumi gan nenozīmēja Krievijas samierināšanos ar Baltijas nokļūšanu NATO ietekmes sfērā. Īsi pēc KF pārstāvja komentāriem Somijas televīzijā, Latvijas laikraksts “SM” vērsās Krievijas Ārlietu ministrijā, kur guva apstiprinājumu tam, ka Krievija oficiāli joprojām iebilst pret Baltijas valstu uzņemšanu NATO.²¹⁴

Tikmēr KF Valsts Domes Neatkarīgo valstu sadraudzības un tautiešu sakaru komitejas vadītājs Mihails Vakuļenko no Liberāldemokrātu partijas 1997.gada novembra sākumā pēc slēgtām debatēm parlamentā norādīja, ka Krievijas un Baltijas valstu attiecības joprojām ir problemātiskas. Parlamenta debatēs drošības garantijas tika nobīdītās otrajā plānā un par galveno Latvijas – Krievijas attiecības ietekmējošo faktoru atzīts tautiešu jautājums.²¹⁵

Savukārt KF Valsts Domes deputāts un Liberāldemokrātu partijas līderis V.Žirinovskis 1997.gada 12.novembrī preses konferencē norādīja, ka “Baltijas valstu vadības uzvedas bezkaunīgi”. Noraidīto drošības garantiju iespaidā odiozais politiķis spekulēja, ka 2000.gadā Krievijas teritorija būs sarukusi līdz 15.gadsimtam izmēriem – valsts Tālie Austrumi piederēs ķīnieši un japāņiem, bet Kaukāzā būs sācies jauns karš. Pēc V.Žirinovska domām, tas bija ASV prezidenta B.Klintonas plāns Krievijas pilnīgai sagrāvei.²¹⁶ Pēc V.Žirinovska domām drošības garantiju noraidīšana no Krievijas perspektīvas nozīmēja Maskavas diplomātisku sakāvi.

Krievijas vēstnieks Latvijā A.Udaļcovs intervijā NRA minēja vairākus faktus par drošības garantijām un to lomu Krievijas ārpolitikā. A.Udaļcovs noraidīja Krievijas medijos

²¹² Ozoliņš, A. Miglainie drošības avoti. *Diena*, 1997, 12.novembris, 2.lpp.

²¹³ Plamše, K. Krievija mainot nostāju par Baltijas iestāšanos NATO. *Diena*, 1997, 11.novembris, 1.lpp.

²¹⁴ Элкин, А. Россия позиции не меняет! *СМ*, 1997, 12 ноябрь, С 3.

²¹⁵ Валерий, А. Кто там красный комиссар? *СМ*, 1997, 6 ноябрь, С 2.

²¹⁶ Lauva, J. Krievija turpinās ažiotaža ap drošības garantijām. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1997, 13.novembris, 6.lpp.

izskanējušo teoriju, ka drošības garantiju piedāvāšana bija “diplomātiska kļūda” un tās B.Jeļcinam parakstīšanai esot “pagrūdis” kāds diplomāts. Vēstnieka nostāja bija konsekventa – drošības garantijas bija daļa no Maskavas jaunā ārpolitikas kursa. Papildus tam A.Udaļcovs lika noprast, ka garantiju mērķis bija mudināt abas puses uz dialoga veidošanu un Latvijai nav jābaidās no Krievijas ambīcijām reģionā. Tāpat Krievijas vēstnieks apstiprināja, ka Krievijas galvenās intereses Latvijā joprojām ir saistītas ar sasāpējušo tautiešu jautājumu.²¹⁷

Neskatoties uz drošības garantiju noraidīšanu, Krievija līdz pat 1997.gada beigām turpināja starptautiskajā sabiedrībā aktualizēt Baltijas jūras reģiona drošības jautājumu. 1997.gada decembra sākumā Krievijas prezidents B.Jeļcins viesojās Zviedrijā. Savā uzrunā Zviedrijas parlamentam Krievijas prezidents negaidīti paziņoja, ka līdz 1999.gada 1.janvārim Krievija par 40% samazinās savu bruņoto spēku un flotes klātbūtni valsts ziemeļrietumos, kā arī mudināja līdzīgi rīkoties citas reģiona valstis. Savu priekšlikumu B.Jeļcins raksturoja kā “uzticības režīmu” gar Krievijas Rietumu robežām.²¹⁸ Īsi pēc tam B.Jeļcina izteikumus laboja ārlietu ministrs J.Primakovs, kurš norādīja, ka neskatoties uz Krievijas vēlmi sadarboties, Maskava joprojām iebilst pret Baltijas valstu pievienošanos NATO, kā arī atgādināja par krievvalodīgo minoritātes problēmām Baltijas valstīs.²¹⁹ Tikmēr Krievijas prezidenta preses sekretārs Sergejs Jastšembskis lika noprast, ka solījums samazināt bruņoto spēku īpatsvaru reģionā ir saistīts ar Krievijā notiekošo armijas reformu, kā arī to, ka Krievija nav gatava vienpersoniski samazināt savu kodolieroču arsenālu.²²⁰

B.Jeļcina paziņojumi Stokholmā, visticamāk, ir vērtējami kā Krievijas pēdējie centieni diplomātiskā ceļā panākt vai vismaz uz kādu laiku atlikt NATO ienākšanu Baltijas jūras reģionā. Apzinoties to, ka Baltijas valstīm piedāvātās drošības garantijas nav devušas cerēto rezultātu, Krievijai neatlika nekas cits, ka cerēt uz ASV atbalstu reģiona demilitarizācijai. Tiesa, kā var spriest no B.Jeļcina administrācijas un Krievijas ārlietu ministrijas vēlākajiem komentāriem, šādu scenāriju neatbalstīja liela daļa Krievijas politiskās elites. B.Jeļcina iniciatīva lika Krievijai izlikties vājai un nonākušai zaudētāja pozīcijās.

Tikmēr pašā Krievijā turpinājās iekšpolitiskas nesaskaņas, kuras papildināja valsts strauji krītošie ekonomiskās attīstības rādītāji. 1997.gada nogalē Krievijas ekonomika atradās uz sabrukuma robežas, bet politiskajā vidē atkal bija saasinājusies cīņa starp liberāli un konservatīvi noskaņotajiem elites grupējumiem. 1997.gada novembrī Krievijas publiskajā

²¹⁷ Hånbergs, Ē., Jakubāns, A. Aleksandrs Udaļcovs tikai Andrim Jakubānam un Ērikam Hånbergam. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1997, 14.novembris, 4.lpp.

²¹⁸ Ločmele, N. Jeļcins aicina veidot “uzticības režīmu” Baltijas reģionā. *Diena*, 1997, 4.decembris, 1.lpp.

²¹⁹ Ločmele, N. Jeļcins par Baltiju, *Diena*, 1997, 4.decembris, 3.lpp.

²²⁰ Нестрашная Россия, *Час*, 1997, 4 декабрь, С 4.

telpā aktīvi tika apspriesta Krievijas “pēdējā reformatora” A.Čubaisa atstādināšana no valsts pirmā vicepremjera amata.²²¹ Krievijas Valsts Dome A.Čubaisu apsūdzēja korupcijā un vainoja valsts ekonomiskajās problēmās. Neskatoties uz to A.Čubaiss palika savā amatā²²², tiesa viņa loma Krievijas lēmumu pieņemšanas procesā bija ievērojami samazinājusies. Papildus tam neskaidrības par Krievijas nākotni rādīja arī B.Jeļcina pieaugošās veselības problēmas²²³, kā arī strauji eskalējošā ekonomikas krīze, kuru valdība plānoja novērst ar rubļa denomināciju 1998.gada 1.janvārī.²²⁴ Ņemot vērā visus iepriekš minētos faktorus bija skaidrs, ka Krievija toreizējos apstākļos nebija gatava uz konsekventas ārpolitikas īstenošanu, līdz ar to arī B.Jeļcina iniciatīvas Zviedrijā no Baltijas valstu puses netika uztvertas tik nopietni kā to, iespējams, gaidīja Maskava.

Izmantojot Maskavas iekšpolitiskās problēmas, Latvija vārēja salīdzinoši netraucēti turpināt tuvināšanos ASV un ES. 1997.gada 13.decembrī Latvija beidzot saņēma uzaicinājumu no Briseles uzsākt sarunas par iestāšanos ES.²²⁵ Savukārt 1998.gada 16.janvārī Baltijas valstu prezidenti Vašingtonā parakstīja ilgi gaidīto Partnerības hartu starp Latvijas Republiku, Igaunijas Republiku, Lietuvas Republiku un ASV.²²⁶ Pēc hartas parakstīšanas Latvijas ministru prezidents G.Krasts un prezidents G.Ulmanis atzina, ka harta ir robežlīnija Latvijas eiroatlantiskajai integrācijai.²²⁷

To, ka hartas parakstīšana nozīmēja Baltijas valstu pilnīgu aiziešanu no Krievijas ietekmes sfēras, apzinājās arī Maskavā. Vēsturnieks A.Stranga secina, ka Krievija hartas parakstīšanu uztvēra īpaši saasināti. Krievijas ārlietu ministrs J.Primakovs vēl pirms hartas oficiālas parakstīšanas bija norādījis, ka Krievija to atzīs tikai tādā gadījumā, ja tā kalpos par aizstājēju Baltijas valstu dalībai *NATO*. Maskavas skatījumā Baltijas harta izjauca drošības stabilitāti Eiropā – Latvijas, Igaunijas un Lietuvas tuvināšanās ar ASV neietilpta Maskavas plānos veidot jaunu drošības sistēmu Eiropā vadoties pēc Krievijas – *NATO* ass.²²⁸

Baltijas harta netika nepamanīta arī Rietumos. Laikraksts “The Washington Post” secināja, ka dokuments ir kārtējais apliecinājums ASV pūliņiem “ievilkt” Austrumeiropas

²²¹ Širovs, P. Vai pēdējais Krievijas reformators? *Diena*, 1997, 24.novembris, 4.lpp.

²²² Širovs, P. Opozīcija nepanāk Čubaisa atlaišanu. *Diena*, 1997, 29.novembris, 7.lpp.

²²³ Kremlis noliedz Jeļcina saslimšanas saistību ar sirds problēmām, *Diena*, 1997, 12.decembris, 9.lpp.

²²⁴ Širovs, P. Jaunais gads Krievijā nāk ar rubļa denomināciju, *Diena*, 1997, 29.decembris, 5.lpp.

²²⁵ Казаков, К. Латвия получила приглашение второго сорта. *Час*, 1997, 15 декабрь, С 4.

²²⁶ Partnerības harta starp Latvijas Republiku, Igaunijas Republiku, Lietuvas Republiku un Amerikas Savienotajām Valstīm, 1998. Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=31233> [aplūkots 09.06.2018]

²²⁷ Ducmanis, M. Valsts prezidents Guntis Ulmanis: “Baltijas harta ir robežlīnija”. *Latvijas Vēstnesis*, 1998, 21.janvāris. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/31260> [aplūkots 09.06.2018]

²²⁸ Stranga, A. The Relations Between Russia And The Baltic States: 1997-1998. *Jahrbuch für internationale Sicherheitspolitik*, 1999, P.143.

valstis Rietumos, nedarbojoties tieši pret Krievijas interesēm.²²⁹ Hartā tika galvota Baltijas valstu drošība, taču nebija atrunāti tādi jautājumi kā, piemēram, iestāšanās NATO. Papildus tam dokumentā kā īpaši svarīgs tika izcelts ASV un Baltijas valstu ekonomiskās sadarbības virziens. Arī ASV medijs “CNN” vērtēja, ka hartas mērķis ir tuvināt Baltijas valstis ASV un NATO, neprovocējot Krieviju.²³⁰

Krievijas puse ignorēja ASV un Baltijas valstu centienus tuvināt abu pušu attiecības, respektējot arī Maskavas viedokli. 1998.gada 20.janvārī Krievijas ārlietu ministra vietnieks Aleksandrs Avdejevs paziņoja, ka harta izjauks drošības līdzsvaru Eiropā.²³¹ Savukārt dienu iepriekš Krievijas Ārlietu ministrija vēstulē Latvijas Saeimai bija paziņojusi, ka PSRS nebija okupējusi Latviju.²³² Maskavas asā publiskā retorika bija mājiens, ka tā negrasās samierināties ar ASV ietekmes palielināšanos reģionā.

Neskatoties uz Latvijas stratēģisko tuvināšanos tās partneriem ES un NATO, starptautiskā sabiedrība 1998.gada sākumā pievērsa pastiprinātu uzmanību Latvijā pastāvošajām cilvēktiesību problēmām – specifiski nesakārtotajam naturalizācijas likumam. 1998.gada 2.febrārī ASV Valsts departamenta ikgadējā ziņojumā par cilvēktiesību stāvokli pasaulē tika pieminēta arī Latvija.²³³ Papildus tam Latviju nacisma rehabilitēšanā apvainoja arī Izraēlā bāzētais Simona Vīzentāla centrs, kurš 1998.gada janvārī bija vērsies pie ASV prezidenta B.Klintonā ar lūgumu, izmantot ASV un Baltijas valstu parakstīto hartu, lai aktualizētu Baltijas valstīs dzīvojošu Otrā pasaules kara noziedznieku nesodīšanu.²³⁴ Simona Vīzentāla centra interpretācijā Latvijā mītošie Waffen-SS divīziju leģionāri bija nesodīti kara noziedznieki.

Krievija cilvēktiesību pārkāpumus Latvijā starptautiskā līmenī bija aktualizējusi jau kopš 90.gadu sākuma. 1998.gada sākumā šī jautājuma cilāšanā aizvien aktīvāk sāka iesaistīties arī vietējās Latvijas krievu minoritātes pārstāvji. 1998.gada 21.janvārī vairākas Latvijas krievu minoritātes organizācijas nosūtīja vēstuli Krievijas premjerministram V.Černomirdinam. Vēstulē tika uzsvērtas Latvijas krievu diasporas problēmas un Latvijas valsts tika apvainota “krievu nacionālo mazākumtautību tiesību ignorēšanā”.²³⁵

²²⁹ Smoļenska, A. ASV un Baltijas hartu slavē un peļ. *Diena*, 1998, 16.janvāris, 1.-3.lpp.

²³⁰ Aaron, B. U.S., Baltic states sign partnership pact. *CNN*, 1998, 16.janvāris. Pieejams: <http://edition.cnn.com/WORLD/9801/16/baltic.treaty.pm/> [aplūkots 02.06.2018]

²³¹ Širovs, P. Krievija: harta ir drauds Eiropas drošībai. *Diena*, 1998, 21.janvāris, 1.lpp.

²³² Tihonovs, J. Krievijas ĀM: PSRS neokupēja Baltijas valstis. *Diena*, 1998, 20.janvāris, 1.lpp.

²³³ Lase, I. ASV kritizē Baltiju par cilvēktiesību pārkāpumiem. *Diena*, 1998, 3.februāris, 1. lpp.

²³⁴ Tihonovs, J. Latvija atbildēšot Vizentāla centram. *Diena*, 1998, 21.janvāris, 1.lpp.

²³⁵ Plato, D. Krievu kultūras biedrības sūdzas Černomirdinam. *Diena*, 1998, 22.janvāris, 2.lpp.

Jānorāda, ka šajā laikā Latvijā bija ieradusies socioloģisko pētījumu grupa no Maskavas, kas pētīja iedzīvotāju attieksmi pret valstī notiekošajiem politiskajiem, ekonomiskajiem un sociālajiem procesiem. Laikraksts "Diena" bija noskaidrojis, ka pētījums ticis veikts Krievijas valdības uzdevumā.²³⁶ Aptaujas bija notikušas visās lielākajās Latvijas pilsētās, turklāt kā noskaidrojās vēlāk, pētījuma veicēji sākotnēji bija melojuši un uzdevušies par socioloģisko pētījumu centru no Francijas. Papildus tam laikraksta "Diena" uzrunātās Rīgas Centrālās bibliotēkas darbinieces, kas bija sadarbojušās ar pētījumu centru, norādīja, ka bibliotēkai atsūtītās kastes ar aptauju anketām bija rotātas ar partijas "Saimnieks" uzlīmēm.²³⁷ Iepriekšminētās aptaujas rosināja aizdomas, ka Maskava varētu tuvākajā laikā varētu plānot īstenot ietekmes aktivitātes Latvijas teritorijā. Latvijas atbildīgas institūcijas notikušo komentēja izvairīgi, norādot, ka Latvija ir demokrātiska valsts un pētniekiem ir tiesības ievākt informāciju par tās sabiedrības noskaņojumu.

Krievijas ietekme un cilvēktiesību jautājumi 1998.gada sākumā tika regulāri apspriesti arī Saeimā. 1998.gada 12.februārī Latvijas Nacionālās reformu partijas un Latvijas Zaļās partijas frakcijas deputāts Guntis Eniņš secināja, ka pēdējā laikā Latvijas krievu kopienas spiediens pret Latvijas valsti ir kļuvis "pamatīgs un pietiekami briesmīgs". Deputāts brīdināja kolēģus, izstrādājot labojumus nepilsoņu likumā, būt korektiem un uzmanīgiem.²³⁸

Jānorāda, ka papildus iepriekš minētajiem faktoriem, Latvijas un Krievijas attiecības netieši ietekmēja arī situācija Tuvajos Austrumos. Krievija kopš J.Primakova nākšanas pie varas bija ieinteresēta ietekmes atjaunošanā reģionā un ieņēma ASV oponentu pozīciju Irākas jautājumā. 1998.gada 4.februārī B.Jeļcins paziņoja, ka, ja ASV nepārstās izdarīt spiedienu uz Irāku, tā riskē sākt Trešo pasaules karu.²³⁹ Krievijas prezidenta asā oponentu ASV viedoklim Irākas jautājumā, visticamāk, bija saistīta ar vēlmi izdabāt iekšējiem, pretrietumnieciski noskaņotajiem politiskajiem spēkiem. 1998.gada 19.februārī Latvijas prezidents G.Ulmanis paziņoja, ka Latvija ir gatava nosūtīt uz Irāku līdz 15 militārpersonām, tādā veidā solidarizējoties ar ASV.²⁴⁰ Krievijas puse Latvijas rīcību interpretēja kā provokāciju un Krievijas interešu apstrīdēšanu.

²³⁶ Štāls, A., Tihonovs, J. Maskavas sociologi Latvijā pēta sabiedrības noskaņojumu. *Diena*, 1998, 19.janvāris, 4.lpp.

²³⁷ Tihonovs, J. Krievijas sociologi bāzējušies fondā *Drošība*. *Diena*, 1998, 29.janvāris, 1.lpp.

²³⁸ Eniņš, G. Latvijas Republikas 6.Saeimas ziemas sesijas piektā sēde, 1998, 12.februāris. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_98/st1202.html [aplūkots 10.06.2018]

²³⁹ Landsberg, M. Yeltsin: Clinton risks World war III in Iraq. *The Baltic Times*, 1998, February 12-18, P.2.

²⁴⁰ Neuman, R. T. Baltics offer help in Iraqi crisis. *The Baltic Times*, 1998, February 26 – March 4, P. 1.

3.4. Secinājumi

1997.gadā Maskava sāka aktīvu darbu pie jaunas ārpolitikas stratēģijas izstrādes attiecībā ar Baltijas valstīm. Par iemeslu Latvijas – Krievijas attiecību aktualizēšanai kalpoja Maskavas pieaugošās domstarpības ar ASV un bažas par Latvijas pievienošanos NATO.

Maskavas galvenie uzdevumi šajā laikā bija turpināt formālu tuvināšanos ar NATO, tajā pašā laikā nodrošinot alianses nepaplašināšanos austrumu virzienā. Abos gadījumos Krievijas puse cieta diplomātisku sakāvi. NATO Divpusējo attiecību, sadarbības un drošības dibināšanas akts bija ilgtermiņā neizdevīgs Krievijai un NATO Madrides samita iznākums liecināja par Latvijas eventuālu uzņemšanu NATO.

Lai labotu radušos situāciju Maskava nolēma aktualizēt Baltijas valstu un Krievijas divpusējo attiecību formātu, 1997.gada oktobrī Latvijai, Lietuvai un Igaunijai piedāvājot drošības garantijas.

Krievijas iniciatīvas mērķi bija – 1) pārbaudīt Rietumu reakciju un lojalitāti Baltijas valstīm, 2) šķelt Baltijas valstu vienotību, 3) radīt politisku diskusiju par ārpolitiskā kursa maiņu Baltijas valstu sabiedrībās.

Drošības garantijas nedeva cerēto rezultātu. Tās neizsauca pietiekami plašu rezonansi Rietumvalstīs un tika noraidītas no Baltijas valstu puses. Maskava to uztvēra kā kārtējo diplomātisko neveiksmi. Īpaši sliktu piemēru par sevi šajā laikā atstāja Latvija, kas asi kritizēja Krieviju, tajā pašā laikā nedodot oficiālu atbildi par garantiju noraidīšanu. Maskava to uztvēra kā personīgu aizvainojumu un interpretēja kā Latvijas valdības nespēju efektīvi darboties krīzes situācijā.

Papildus tam Latvijas – Krievijas attiecību pasliktināšanos 1997.gada nogalē un 1998.gada sākumā ietekmēja arī – 1) Krievijas iekšpolitiskās vides maiņa (lēmumu pieņemšanas procesā nostabilizējās pretrietumnieciski politiskie spēki), 2) Krievijas pieaugošās ekonomiskās problēmas, 3) nacionālistu (TB/LNNK) nākšana pie varas Latvijā, 4) Latvijas – ASV attiecību aizvien straujāka tuvināšanās, 5) Rietumu starptautisko organizāciju izdarītais spiediens par krievvalodīgo minoritātes tiesību neievērošanu Latvijā. Tā rezultātā 1998.gada pavasarī Krievija bija nolēmusi izmantot radušos situāciju un eskalēt attiecības ar Latviju.

4. LATVIJAS - KRIEVIJAS 1998.GADA ATTIECĪBU KRĪZES NORISE

4.1. Latvijas – Krievijas attiecību krīzes aktīvā fāze no 1998.gada marta – aprīlim

4.1.1. 1998.gada 3.marta mītiņš pie Rīgas Domes

1998.gada 2.martā Latvijas krievvalodīgais laikraksts “Panorama Latvii” nopublicēja žurnālistes Innas Harlanovas rakstu, kurā tika kritizēti Latvijā pieaugošie komunālie maksājumi. Raksta beigās bija ievietots uzsaukums visiem interesentiem 3.martā ierasties uz mītiņu pie Rīgas Domes ēkas Krišjāņa Valdemāra ielā.²⁴¹

Publikācijas iespaidā uz mītiņu pie Rīgas Domes bija ieradušies aptuveni 1000 vecāka gadagājuma krievvalodīgas personas. Neskatoties uz protesta akcijas apolitiskajiem mērķiem (protests bija pret komunālo maksājumu cenām) un sākotnēji pasīvo raksturu, Latvijas tiesībsargājošajām iestādēm bija pamatotas aizdomas, ka ar laiku tas varētu izvērsties masu nekārtībās. Protestētāji nobloķēja Krišjāņa Valdemāra ielas braucamo daļu un uz 45 minūtēm paralizēja transporta satiksmi. Papildus tam atsevišķi protestētāji draudēja pielietot arī radikālākus līdzekļus, lai paustu savu neapmierinātību.²⁴² Sākotnēji mītiņa kontroles pasākumos bija iesaistīti tikai Rīgas pašvaldības policisti, taču pieaugot bažām par iespējamām nekārtībām, pasākuma dalībnieku iegrožošanai tika izsaukti papildspēki no ātrās reaģēšanas policijas pulka. Laikraksts NRA norāda, ka pasākuma laikā pie piketētājiem bija iznākuši arī atsevišķi Rīgas Domes pārstāvji, kas centās rast kopīgu valodu ar sanākušo pūli. Piketētājus klātienē uzrunāja arī Galvenās policijas pārvaldes priekšnieks. Neskatoties uz amatpersonu, vēlmi nodibināt dialogu, varas pārstāvju lūgumi no protestētāju puses netika uzklausi, kā rezultātā policijas vienības bija spiestas pielietot spēku, lai izkliegtu mītiņa dalībniekus.²⁴³ 1998.gada 3.marta mītiņš pie Rīgas Domes un tā piespiedu izgaiņāšana no Latvijas varasiestāžu puses kalpoja par katalizatoru Latvijas – Krievijas 1998.gada attiecību krīzei.

Mītiņš sākotnēji neizpelnījās vērā ņemamu Latvijas latviski rakstošo masu mediju uzmanību un no Latvijas puses tika uzskatīts par maznozīmīgu incidentu. Laikrakstā “Diena” tas tika pieminēts tikai 3.lappusē, savukārt NRA un “Lauku Avīzē” tam tika atvēlēta daļa no laikrakstu 2.lappuses. Pretēja situācija bija novērojama Latvijas krieviski rakstošajos medijos. Latvijas krieviski rakstošie laikraksti “SM”, “Čas” un “Panorama Latvii” tam veltīja laikrakstu pirmās lappuses, turklāt to interpretācija bija izteikti naidīga Latvijas varasiestāžu it

²⁴¹ Харланова, И. За потери пусть платит виновный. *Панорама Латвии*, 1998, 1 март, С. 1.

²⁴² Arāja, D., Galzons, E., u.c. Piketētāji Valdemāra ielā bloķē satiksmi. *Diena*, 1998, 4.marts, 3.lpp.

²⁴³ Tracis pie Rīgas Domes. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1998, 4.marts, 2.lpp.

kā vardarbīgajai mītiņa izgaiņāšanai. Arī Krievijas masu mediji it kā mazsvarīgajai protesta akcijai pievērta padziļinātu uzmanību un atspoguļoja to plašās detaļās. Vēsturnieks A.Stranga izceļ, ka jau nākamajā dienā pēc protesta akcijas, tam uzmanību pievērta vairāki Krievijas oligarhiem Borisam Berezovskim un Vladimiram Gusinskim piederošie mediji, kas mērķtiecīgi sāka apvainot Latviju krievu minoritātes diskriminēšanā un izplatīt Latviju diskreditējošus vēstījumus Krievijas informācijas telpā.²⁴⁴ Krieviski rakstošie mediji Latvijā un Krievijā novērsās no protesta sociālā rakstura, tā vietā par centrālo problēmu pasludinot etniskas dabas konfliktu starp latviešiem un krieviem.

Vēsturnieks A.Stranga norāda, ka 1998.gada 4.martā Krievijas prezidenta administrācijā tika sasaukta tikšanās, lai spriestu par turpmākajām attiecībām ar Latviju. Tieši šis tikšanās laikā Kremlī tika pieņemts lēmums uzsākt masveida Latvijas nomelnošanas kampaņu masu medijos un palielināt spiedienu diplomātiskajā līmenī.²⁴⁵

Īpašu lomu krīzes pirmajās dienās spēlēja tieši Krievijas masu mediji. Sevišķi agresīvi savā nostājā pret Latviju bija oligarhiem piederošie televīzijas kanāli, kas 3.marta mītiņam veltīja vairākus plašus ziņu sižetus un analītiskus raidījumus.²⁴⁶ Krievijas televīzijas skatītājiem tika rādīti videomateriāli ar piketa dalībnieku izgaiņāšanu un apgalvots, ka šādā veidā Latvijas varasiestādes vērsās pret krievvalodīgo minoritāti. Maskavas īstenotajai propagandas kampaņai, visticamāk, bija divi mērķi. Pirmkārt, novērst sabiedrības uzmanību no Krievijas iekšpolitiskās un ekonomiskās nestabilitātes. Otrkārt, izmantot Latvijas krievvalodīgo minoritāti, lai radītu nestabilitāti Latvijā.

1998.gada 4.martā par mītiņš tika apspriests arī Krievijas stratēģiskās komunikācijas līmenī. Krievijas ārlietu ministrs J.Primakovs protesta izgaiņāšanu raksturoja kā “k dziedzošu cilvēktiesību pārkāpumu”. J.Primakovs Latvijas policijas darbības nosauca par “pretīgām” un norādīja, ka pievērsīs šī jautājuma risināšanai Polijas ārlietu ministra Bronislava Geremeka uzmanību, kas uz to brīdi ieņēma EDSO priekšsēdētāja amatu.²⁴⁷ Krievijas publiskā retorika liecināja, ka Maskava, visticamāk, izmantos incidentu pie Rīgas Domes, lai diskreditētu Latviju starptautiskā līmenī un pārliecinātu Latvijas Rietumu partnerus par valstī it kā pastāvošu krievvalodīgo diskrimināciju.

²⁴⁴ Stranga, A. *The End Product: A Crisis in Latvian-Russian Relations*. NATO, 1999. P. 3.

²⁴⁵ Stranga, A. *Baltic – Russian Relations 1998*. In: Lejiņš, A (ed.). *Baltic Security Prospects at the Turn of 21st Century*. Kikimora publications, 1999. P. 130.

²⁴⁶ Širovs, P., Tihonovs, J. Krievijas ĀM aicina pasaules sabiedrību nosodīt akciju Rīgā. *Diena*, 1998, 5.marts, 1.-3.lpp.

²⁴⁷ Kočāne, S., Lase, I., u.c. Krievija peļ policiju Latvijā. *Diena*, 1998, 5.marts, 1.lpp.

Ar pret Latviju vērstiem paziņojumiem pēc mītiņa izgaiņāšanas klajā nāca arī Krievijas prezidenta preses sekretārs S.Jastšembsskis, kurš paziņoja, ka B.Jeļcins solidarizējas ar J.Primakovu, kā arī norādīja, ka tuvākajā laikā tikšanās starp Krievijas un Latvijas prezidentiem vairs nebūs iespējama.²⁴⁸ Krievijas puses viedokli dalīja arī vizītē Latvijā esošais Baltkrievijas ārlietu ministrs Ivans Antonovičs,²⁴⁹ tiesa atturoties no pārlietu asas retorikas un izceļot, ka Baltkrievijai “nav abpusēju pretenziju ne pret vienu no saviem kaimiņiem”.²⁵⁰

1998.gada 5.martā Krievijas Ārlietu ministrija aicināja starptautisko sabiedrību “veikt izšķirošas darbības pret Latvijas varasiestādēm”. Tajā pašā laikā pret Latviju vērstās aktivitātes iesaistījās arī vairākas Krievijas radikāli noskaņotās sabiedriskās organizācijas. Kustība “Darba Krievija”²⁵¹ rīkoja mītiņu pie Latvijas vēstniecības. Krievijas oficiālie avoti ziņoja, ka pasākumā ir piedalījušās aptuveni 1500 personas, tikmēr Latvijas vēstniecības pirmais sekretārs Vilhelms Heniņš telefonintervijā “Dienai” paziņoja, ka protestu apmeklēja vien 15 – 20 dalībnieki un tas tika aizvadīts “tradicionālas demagoģijas garā”.²⁵² Neskatoties uz to, ka organizācijas “Darba Krievija” vadītājs Viktors Anpilovs sanākušos bija mudinājis „radīt neizturamus apstākļus Latvijas vēstniecības darbiniekiem”, Krievijas varasiestādes protesta akcijas norisē neiejaucās.²⁵³

1998.gada 6.martā Latvijas kritikai pievienojās arī Krievijas premjerministrs V.Černomirdins, kurš nosodīja Latvijas premjera G.Krasta izteikumus, ka pensionāru mītiņš pie Rīgas Domes varētu būt Krievijas provokācija.²⁵⁴ Jānorāda, ka G.Krastam padziļināta uzmanība tika veltīta arī Krievijas masu medijos, kuri Latvijas premjerministru attēloja izteikti negatīvā gaismā. Tas, visticamāk, bija saistīts ar premjera nepārdomātajiem izteikumiem (bez faktiskiem pierādījumiem 3.marta protesta organizēšanā tika apvainota Krievija), kā arī ar Maskavā valdošo priekšstatu par G.Krastu kā Kremlim neizdevīgu un nediplomātisku politiķi, kas neciena Krievijas intereses. Neskatoties uz G.Krasta

²⁴⁸ Скандальная Слава. *Час*, 1998, 6 март, С 2.

²⁴⁹ Турпат.

²⁵⁰ Дубровский, В. Иван Антонович: "Ни с кем из соседей у нас нет взаимных претензий". *Панорама Латвии*, 1998, 5 Март, С 5.

²⁵¹ *Трудовая Россия*

²⁵² Širovs, P., Tihonovs, J. Krievijas ĀM aicina pasaules sabiedrību nosodīt akciju Rīgā. *Diena*, 1998, 5.marts, 1.-3.lpp.

²⁵³ Ozola, E. Rīgas mītiņš izraisa plašu rezonansi. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1998, 6.marts, 2.lpp.

²⁵⁴ Ozola, E. Krievijas nosodījums kļūst aizvien skaļāks. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1998, 7.marts, 2.lpp.

paziņojumiem, Satversmes aizsardzības birojs (SAB) premjerministra bažas par Krievijas iesaisti mītiņa organizēšanā noraidīja.²⁵⁵

Papildus tam 1998.gada marta sākumā Krievijas puse īstenoja virkni darbību, kas praktiski iesaldēja abu valstu sadarbību diplomātiskā līmenī. 1998.gada 6.martā tika atcelta Krievijas Valsts Domes priekšsēdētāja Genādija Selezņova plānotā vizīte Latvijā. No iepļānotā Latvijas apmeklējuma atteicās arī Krievijas varas partija „Mūsu mājas – Krievija”²⁵⁶. Krievijas Valsts Domes deputāti nosodīja Latvijas varasiestāžu darbības protesta izgaiņāšanas laikā un mudināja Krievijas prezidentu veikt atbildes pasākumus pret Latviju. Maskavas varas kuluāros klīda baumas par iespējamu ekonomisko sankciju ieviešanu.²⁵⁷

1998.gada marta sākumā ļoti īsā laika posmā pret Latviju bija nostājušās visi lielākie Krievijas ārpolitiku īstenojošie politiskie aktori. Tas iezīmēja pagrieziena punktu krīzes eskalācijā – kopš šī brīža bija skaidrs, ka abu valstu attiecību pasliktināšanās nav nejaušība, bet gan mērķtiecīga Maskavas politika attiecībā pret Latviju.

1998.gada 8.martā Krievijas prezidenta preses sekretārs S.Jastšembskis paziņoja, ka prezidenta ārpolitikas padomnieki iesaka ieviest pret Latviju tirdzniecības ierobežojumus.²⁵⁸ Sajūsmu par iespējamu ekonomisko sankciju ieviešanu neslēpa Latvijas krievvalodīgā prese. Laikraksts “SM” 1998.gada 10.martā ziņoja, ka Krievijas ieviestās sankcijas būs vērstas pret Latvijas biznesa aprindām, kas “barojas” no Krievijas tranzīta un, neskatoties uz to, diskriminē Latvijas krievu minoritāti.²⁵⁹ Citādākās domās bija laikraksta “Diena” politiskais apskatnieks Ā.Jansons, kurš pamatoti norādīja, ka patiesībā sankcijas vissmagāk skartu tieši Latvijas krievvalodīgo minoritāti un Krievijas rietumu pierobežas reģionus, kuriem bija cieši attīstīti tirdzniecības sakari ar Latviju.²⁶⁰

Oficiāli sankcijas netika ieviestas, taču Maskava izmantoja sev pieejamos ekonomiskos sakarus, lai *de facto* izdarītu ekonomisku spiedienu pret Latviju. Sankcijas tika īstenotas izmantojot neoficiālus ietekmes avotus, piemēram, ārlietu ministra J.Primakova personīgos sakarus Krievijas enerģētikas nozarē, kā arī Krievijas oligarhus un Maskavas mēru Juriju Lužkovu, kuri mudināja Krievijas uzņēmumus pārtraukt sadarbību ar Latviju un

²⁵⁵ Bleiere, D., Stranga, A. In: Stern E, K., Hansen, D. (eds.). *Crisis Management in a Transitional Society*. 1999, Vol.12. P. 233.

²⁵⁶ Наш дом — Россия

²⁵⁷ Širovs, P., Tihonovs, J. Atceļ Krievijas Valsts domes spīkera vizīti Latvijā. *Diena*, 1998, 7.marts, 1.-3.lpp.

²⁵⁸ Širovs, P. Krievija apsver sankcijas pret Latviju. *Diena*, 1998, 9.marts, 1.lpp.

²⁵⁹ Элкин, А. Санкции Будут! *СМ*, 1998, 10 март, С 1.

²⁶⁰ Jansons, Ā. Sankciju kāre pret Baltiju ir PSRS mantojums. *Diena*, 1998, 11.marts, 2.lpp.

boikotēt Latvijas preces.²⁶¹ Krievijas amatpersonas ignorēja un vairākkārtēji noliedza pret Latviju ieviesto sankciju esamību. Tas bija saistīts ar Maskavas bažām, parādīt sevi kā agresoru starptautiskās sabiedrības acīs, tādā veidā riskējot ar Rietumvalstu nostāšanos Latvijas pusē.

Krievijas izdarītais diplomātiskais un ekonomiskais spiediens 1998.gada martā nepalika nepamanīts Latvijā. Latvijas Ārlietu ministrija 1998.gada 5.martā nāca klajā ar paziņojumu, kurā mudināja Krievijas pusi pārstāt izteikt nepamatotus apvainojumus pret Latviju. Ārlietu ministrijas preses sekretārs Andrejs Pildegovičs norādīja, ka Krievija reakcija uz notiekošo Latvijā un Baltijas valstu eiroatlantisko integrāciju ir neobjektīva.²⁶² Savukārt Latvijas Iekšlietu ministrija atzina, ka policija protesta laikā bija izmantojusi spēku un pielietojusi stekus, taču norādīja, ka tas tika darīts pamatoti un protesta izgaiņāšanas rezultātā nebija cietusi neviena persona.²⁶³ 1998.gada 6.martā Latvijas ārlietu ministrs V.Birkavs paziņoja, ka pēdējo dienu notikumi “ievelk melnu strīpu” Latvijas – Krievijas attiecībās un norādīja, ka Krievijas puse turpina izplatīt nepatiesu informāciju par 3.marta mītiņu pie Rīgas Domes.²⁶⁴

Papildus tam Latvijas ārlietu resors, saskaroties ar Maskavas īstenoto nomelnošanas kampaņu, uzsāka aktīvu radušās situācijas skaidrošanu Rietumvalstu un starptautisko organizāciju vēstniekiem Latvijā. 1998.gada 9.martā Latvijas Ārlietu ministrija informēja EDSO, ASV un ES valstu vēstniekus par 3.marta protesta akciju un Latvijas attiecībām ar Krieviju.²⁶⁵ Neskatoties uz attiecību straujo eskalāciju, Latvijas ārlietu ministrs V.Birkavs uzstāja, ka Latvijas puse ir gatava dialogam un pauda gatavību tuvākajā laikā ierasties Maskavā un personīgi tikties ar Krievijas ārlietu ministru J.Primakovu.²⁶⁶

Par attiecībām ar Krieviju krīzes aktīvajā posmā 1998.gada martā un aprīlī tika diskutēts arī Saeimā. Vislielāko uzmanību attiecībām ar Maskavu pievērsa nacionāli noskaņotie politiķi. Piemēram, TB/LNNK frakcijas deputāts Pēteris Tabūns 1998.gada 12.martā rezumēja, ka Krievija joprojām uzskata Latviju par savu “filiāli, republiku” vai vismaz “ietekmes zonu”. Deputāts secināja, ka Krievijas pret Latviju izvērstā propagandas kampaņa ietekmē arī Latvijas partnerus Rietumos, kā piemēru minot, ASV vēstnieku Latvijā

²⁶¹ Stranga, A. Baltic – Russian Relations 1998. In: Lejiņš, A (ed.). *Baltic Security Prospects at the Turn of 21st Century*. Kikimora publications, 1999. P. 133.

²⁶² Širovs, P. Krievija apsver sankcijas pret Latviju. *Diena*, 1998, 9.marts, 1.lpp.

²⁶³ Širovs, P., Tihonovs, J. Krievijas ĀM aicina pasaules sabiedrību nosodīt akciju Rīgā. *Diena*, 1998, 5.marts, 1.-3.lpp.

²⁶⁴ Širovs, P., Tihonovs, J. Atceļ Krievijas Valsts domes spīkera vizīti Latvijā. *Diena*, 1998, 7.marts, 1.-3.lpp.

²⁶⁵ Ločmele, N., Rulle, B. Vēstniekam skaidro pie Rīgas domes notikušo, *Diena*, 1998, 10.marts, 1.lpp.

²⁶⁶ Tihonovs, J. Upleja, S. Birkavs gatavs runāt ar Krievijas ārlietu ministru, *Diena*, 1998, 11.marts, 1.lpp.

Lariju Neperu, kurš Kremļa propagandas iespaidā esot mudinājis Saeimu nesteigties ar valodas likuma pieņemšanu.²⁶⁷

TB/LNNK deputāts Juris Dobelis 1998.gada 19.martā uzrunā no Saeimas tribīnes paziņoja, ka pa Latviju šajā laikā “ārdās visādi netīreļi” un Rīgā protestējošos krievu kopienas pārstāvjus salīdzināja ar dzērušiem okupantiem.²⁶⁸ Līdzīgas domās bija arī J.Dobeļa frakcijas biedrs Aleksandrs Kiršteins, kurš secināja, ka Latvijai ir naivi cerēt, ka tā ar savu “labo” vai “slikto” uzvedību var ietekmēt Krievijas ģeopolitiskās ambīcijas. A.Kiršteins asi kritizēja Latvijas ārpolitiku, kas viņaprāt bija pārāk piekāpīga Maskavai.²⁶⁹

Jānorāda, ka šajā laikā Saeimā tika risināti vairāki jūtīgi jautājumi saistībā ar izmaiņām naturalizācijas likumā, valsts valodas likumu, Otrā pasaules kara PSRS pusē karojošo veterānu statusu, PSRS okupācijas seku atlīdzināšanu utml.. Iepriekšminētie jautājumi raisīja skaļas diskusijas gan Saeimā, gan Latvijas sabiedrībā. To risināšana bija tieši saistība ar Latvijas krievu kopienu un plašākā mērogā arī ar Maskavu. Ņemot vērā apspriesto jautājumu sensitīvo raksturu Latvijas nacionālistiski orientēto politiķu pretkrieviskie izteikumi palielināja plaisu Latvijas sabiedrībā un Latvijas attiecībās ar Krieviju.

Pragmatiskāka pieeja šajos jautājumos bija novērojama nosacīti centra politiķiem. Piemēram, pie frakcijām nepiederošā deputāte Ilga Kreituse 1998.gada 2.aprīlī ar nožēlu secināja, ka “Latvija ir nonākusi situācijā, kurā vienas ielas pusē stāv krieviski runājošie un sauc vārdu “fašisti”, bet otrā pusē stāv latviski runājošie un draud ar atombumbām un nezina ko citu”. Pēc deputātes domām, tas liecināja par to, ka valstī “kaut kas nav izdarīts līdz galam”.²⁷⁰ Savukārt partijas “Latvijas Ceļš” frakcijas deputāts Pēteris Apinis, vērtējot Latvijas – Krievijas attiecības, 1998.gada 22.aprīlī secināja, ka pie pašreizējās situācijas nav vainīga nacionālistiskās partijas TB/LNNK vadītā Latvijas valdība. Attiecību krīzes cēloņi ir meklējami Krievijā, kuras darbības ietekmē politiskā un ekonomiskā nestabilitāte, kā arī šovinisma un komunisma ideoloģiju uzplaukums. Krīzes galvenais iemesls pēc deputāta

²⁶⁷ Tabūns, P. Latvijas Republikas 6.Saeimas ziemas sesijas vienpadsmitā sēde, 1998, 12.martā. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_98/st1203.html [aplūkots 14.06.2018]

²⁶⁸ Dobelis, J. Latvijas Republikas 6.Saeimas ziemas sesijas divpadsmitā sēde, 1998, 19.martā. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_98/st1903.html [aplūkots 14.06.2018]

²⁶⁹ Kiršteins, A. Latvijas Republikas 6.Saeimas ziemas sesijas divpadsmitā sēde, 1998, 19.martā. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_98/st1903.html [aplūkots 14.06.2018]

²⁷⁰ Kreituse I. Latvijas Republikas 6.Saeimas ziemas sesijas piecpadsmitā sēde, 1998, 2.aprīlis. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_98/st0204.html [aplūkots 14.06.2018]

domām bija Krievijas nepieciešamība pēc jauna ārējā ienaidnieka, bet Latvija par mērķi tika izvēlēta G.Krasta nepārdomāto izteikumu dēļ.²⁷¹

Jānorāda, ka Latvijas premjerministra G.Krasta publiskie izteikumi par Krievijas specdienestu iesaisti krīzes izraisīšanā, iespējams, bija pārspīlēti un viņa ieņemamajam amatam neatbilstoši. Latvijas pusei nebija nekādu pierādījumu par Krievijas tiešu iesaisti 1998.gada 3.marta mītiņa u.c. protesta akciju organizēšanā. Arī Latvijas drošības iestādes radušos situāciju publiski nesaistīja ar tiešu Krievijas ietekmi.²⁷² Neskatoties uz oficiālu pierādījumu trūkumu, Latvijas sabiedrībā bija plaši izplatīts viedoklis par Maskavas pieaugošo ietekmi Latvijas iekšējās lietās.

Viens no skaidrojumiem saistībā ar krīzes eskalāciju bija saistīts ar 1997.gada nogalē no ieslodzījuma atbrīvoto bijušo Latvijas Komunistiskās partijas pirmo sekretāru Alfrēdu Rubiku.²⁷³ Politikis tika atbrīvots uz Oktobra revolūcijas 80. gadadienu, turklāt viņa atbrīvošana notika neskaidros apstākļos.²⁷⁴ Kā norāda vēsturnieks A.Stranga, A.Rubikam bija spēcīga personīgā ietekme laikrakstā "Panorama Latvii", kas bija iesaistīts 3.marta nesakcionētā mītiņa organizēšanā.²⁷⁵ Papildus tam A.Rubikam bija cieši politiskie kontakti Krievijā un 1998.gada sākumā viņš bija ilglaicīgi viesojies Maskavā un ticis ar Maskavas mēru J.Lužkovu un Krievijas Komunistiskās partijas priekšsēdētāju G.Zjuganovu.²⁷⁶ Jānorāda, ka gan J.Lužkovs, gan G.Zjuganovs bija vieni no pirmajiem Krievijas politiķiem, kas mudināja Kremli vērsties pret Latviju, kā arī izcēlās ar ļoti asiem izteikumiem Latvijas virzienā. Maskavas mērs J.Lužkovs salīdzināja Latviju ar Pola Pota Kambodžu.²⁷⁷ Savukārt G.Zjuganovs minēja, ka Latvijā notiekot tas, kas nenotika pat aparteīda laikā Dienvidāfrikā.²⁷⁸

Papildus tam sabiedrībā bažas radīja tas, ka 1997.gada nogalē un 1998.gada sākumā Latvijā bija aktivizējušies arī vairākas ar Krieviju saistītas radikāļu organizācijas. 1997.gada oktobrī Latvijas medijos parādījās informācija, ka Latvijā bija viesojies Krievijas labējo radikāļu kustības "Krievu nacionālā vienotība"²⁷⁹ līderis Aleksandrs Barkašovs.²⁸⁰ Tāpat

²⁷¹ Apinis, P. Latvijas Republikas 6.Saeimas pavasara sesijas pirmā (ārkārtas) sēde, 1998, 22.aprīlis. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_98/st2204.html [14.06.2018]

²⁷² Ozola, E. 3.marta pikets – vai provokācija. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1998, 12.marts, 5.lpp.

²⁷³ Paparde, I. Tiesa atbrīvo Rubiku. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1997, 6.novembris, 1.lpp.

²⁷⁴ Brūklenis, J. Pastalnieks, A. Neskaidrības ap Rubika atbrīvošanu. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1998, 7.novembris, 1.lpp.

²⁷⁵ Stranga, A. The Relations Between Russia And The Baltic States: 1997-1998. *Jahrbuch für internationale Sicherheitspolitik*, 1999, P. 146.

²⁷⁶ Stranga, A. *The End Product: A Crisis in Latvian-Russian Relations*. NATO, 1999. P. 5.

²⁷⁷ Širovs, P. Lužkovs Latviju salīdzina ar Kambodžu. *Diena*, 1998, 28.marts, 1.lpp.

²⁷⁸ Stranga, A. Baltic – Russian Relations 1998. In: Lejiņš, A (ed.). *Baltic Security Prospects at the Turn of 21st Century*. Kikimora publications, 1999. P. 131.

²⁷⁹ Русское национальное единство

1997.gada nogalē Latvijā slepenības apstākļos (konspiratīvā dzīvoklī) notika V.Žirinovska Krievijas Liberāldemokrātu partijas spārna atklāšanas konference.²⁸¹ Jānorāda, ka 1997.gada nogalē bija aktivizējušās arī Latvijas krievvalodīgo kultūras kopienas. 1997.gada 9.oktobrī 17 organizācijas nodibināja jaunu biedrību – „Krievu nacionālās kultūras autonomija”.²⁸² Turklāt krīzes aktīvajā posmā vairākās protesta akcijās bija manīti Krievijā bāzētās nacionālboļševiku partijas biedri. Tas radīja pamatotas aizdomas, ka Krievija savu ietekmes aktivitāšu veikšanai Latvijā varēja izmantot galēji kreisās un labējās organizācijas.

4.1.2. Leģionāru atceres diena un citas sabiedriskās aktivitātes 1998.gada martā

Par vienu no Latvijas – Krievijas attiecību krīzes centrālajiem notikumiem kļuva 1998.gada 16.maijā paredzētais Leģionāru dienas atceres gājiens. Pasākums jau pirms tam bija izgaismojies Rietumvalstu medijos un tam uzmanību bija pievērsis Izraēlā bāzētais Simona Vīzentāla centrs. 16.marta gājiens vairoja diskusiju ne tikai Latvijas, bet arī Rietumvalstu sabiedrībā.

Laikraksts “Diena” 1998.gada marta sākumā ziņoja, ka ārzemju mediji ir sašutuši par leģionāru dienas piemiņas pasākumiem. Ārvalstīs tika izplatīta nepatiesa informācija, ka leģionāru dienas gājiens Latvijā ir plaši apmeklēts un tā mērķis ir holokausta noliegšana.²⁸³ Pasākumu atspoguļoja virkne Rietumvalstu laikrakstu - zviedru “Expressen” un “Svenska Dagbladet”, itāļu “Corriere Della”, franču “Le Figaro” u.c. Ar īpaši asu un nekorektu leģionāru dienas atspoguļojumu bija izcēlies kāds Zviedrijas telekanāls.²⁸⁴

Jānorāda, ka līdz 1998.gada 16.martam, Rietumu reakcija šajā jautājumā bija atklāti dezinformējoša un nepamatoti kritiska pret Latviju. Ap leģionāru atceres dienas pasākumiem saceltais informatīvais haoss norima tikai pēc 16.marta, kad Rietumvalstu mediji atskārta, ka ir pārspīlējuši to nozīmi un apmērus. Pirms tam Rietumu medijos izplatītā nepatiesā informācija, visticamāk, bija iespaidojusies no Krievijas propagandas kampaņas, kuras ietvaros Latvija un latvieši tika apvainoti nacismā un antisemitismā. Vēsturnieks A.Stranga secina, ka Rietumu un vietējās krievu preses reakcija saistībā ar 16.marta pasākumiem bija pārspīlēta un mākslīgi sakāpināta, tā kā 1997.gadā pasākumā no 7000 Latvijā mītošiem leģionāriem piedalījās tikai 250 personas.²⁸⁵ Neskatoties uz to, 1998.gada pavasarī Krievijas

²⁸⁰ Metuzāls, S. Latvijā pabijis krievu fašistu līderis? *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1997, 30.oktobris, 1.lpp.

²⁸¹ Стрельцов, В. Рижские Вервольфовичи. *СМ*, 1997, 5 ноябрь, С 3.

²⁸² Plato, D. Krievu diasporas apvienošanai Latvijā dibina jaunu organizāciju. *Diena*, 1997, 10.oktobris, 4.lpp.

²⁸³ Prokopova, E., Tihonovs, J. Troksnis ap latviešu leģionāru svinībām. *Diena*, 1998, 4.marta, 3.lpp.

²⁸⁴ Tihonovs, J. Pasaules prese turpina ziņot par leģionāriem un nepilsoņiem. *Diena*, 1998, 21.marts, 4.lpp.

²⁸⁵ Bleiere, D., Stranga, A. In: Stern E, K., Hansen, D. (eds.). *Crisis Management in a Transitional Society*. 1999, Vol.12. P. 223.

un atsevišķi Rietumvalstu mediji bija radījuši tādu informatīvo fonu, no kura varēja secināt, ka 16.marts ir viena no galvenajām un svarīgākajām piemiņas dienām Latvijā.

16.marta gājiena nomelnošanas kampaņa Rietumos daļēji balstījās Simona Vīzentāla centra darbībās. Organizācija publiski vainoja Latvijas valdību nacistu piesegšanā.²⁸⁶ Leģionāru gājienam pastiprināta uzmanība tika pievērsta arī saistībā ar prezidenta G.Ulmaņa aizvadīto vizīti Izraēlā 1998.gada 22.-25.februārī.²⁸⁷ Neskatoties uz Simona Vīzentāla centra aktīvo lomu Latvijas nomelnošanā, par propagandas kampaņas galveno iniciatoru tika uzskatīta Krievija. Jāatzīmē, ka Maskavas interpretācijā 16.marta leģionāru atceres diena, visticamāk, tika uzskatīta par Latvijas vājāko punktu, kuru varēja un vajadzēja izmantot, lai grauti Latvijas prestižu Rietumvalstu perspektīvā.

1998.gada pavasarī Latvijā notika vairākas protesta akcijas, kuras, iespējams, bija saistītas ar Krieviju vai kalpoja Krievijas interesēm Latvijā. 1998.gada 13.martā Krievijas vēstniecība Rīgā paziņoja, ka latviešu radikālās organizācijas plāno veikt provokācijas pie latviešu kultūras un vēstures pieminekļiem un Krievijas diplomātiskajām pārstāvniecībām. Pēc vēstniecības domām latviešu radikāļi provokācijās plāno apvainot Krieviju.²⁸⁸ Vēstniecība neatklāja savus informācijas avotus, kas lika domāt, ka Krievijas diplomātu paziņojums pats par sevi ir provokācija un tā mērķis ir radīt priekšstatu par Latvijā it kā pastāvošu nestabilitāti.

1998.gada martā Latvijas sabiedrībā patiešām bija pieaugusi etniskā spriedze starp latviešiem un krieviem, taču tā nebija vērtējama kā kritiska vai sabiedrisko mieru apdraudoša. Piemēram, 1998.gada 10.martā ar nepiedienīgiem, pret latviešiem vēršiem saukļiem tika apzīmēta 2.Rīgas pagarinātās dienas skola. Vandāļi netālu no skolas bija pakāruši kaķi, kuram bija piesprausts uzraksts, kas draudēja izrēķināties ar latviešiem. Par nodarījumu tika aizturēti 4 krievu tautības jaunieši. Viens no tiem vēlāk atzinās, ka esot bijis nokaitināts par to, ka nelietīgie latvieši 3.martā situši pensionārus.²⁸⁹ Savukārt īsi pirms leģionāru dienas gājiena SAB redzeslokā bija nonākušas kādas organizācijas “Sarkanais orķestris” skrejlapas, kas mudināja pretoties “sistēmai”, pārstājot maksāt par komunālajiem pakalpojumiem. Skrejlapas tika izplatītas pēc biedrības, “Latvijas krievu kopiena” piketa un SAB vērtējumā neapdraudēja

²⁸⁶ Bleiere, D., Stranga, A. In: Stern E, K., Hansen, D. (eds.). *Crisis Management in a Transitional Society*. 1999, Vol.12. P. 221.

²⁸⁷ Turpat.

²⁸⁸ Бардовский, С. Рига шдѣт диверсий. *Час*, 1998, 14 март, С 2.

²⁸⁹ Skolas argānītāji aizturēti, *Lauku Avīze*, 1998, 14.marts, 3.lpp.

Latvijas valsts drošību.²⁹⁰ Šāda tipa provokācijām bija triviāls raksturs un tās neapdraudēja kopējo Latvijas iekšējās drošības situāciju.

Arī leģionāru dienas atceres pasākumi, lai gan noritēja saspringtā gaisotnē, tomēr beidzās bez ievērojamiem incidentiem. Vienīgais incidents notika, kad kāds krievvalodīgs pensionārs sāka apmētāt pasākuma dalībniekus ar burkānu rievām un metās pūlī ar saukļiem par “fašismu”. 16.marta pasākumu oponenti pamatā bija krievvalodīgie pensionāri, kurus kā novēroja laikraksts “Diena”, pavadīja aptuveni 20 krieviski runājoši jaunieši.²⁹¹

Neskatoties uz pasākuma relatīvi mierīgo norisi, Latvija saskārās ar Krievijas un atsevišķu Rietumvalstu kritiku. Krievijas Ārlietu ministrija norādīja, ka leģiona vēsture ir saistīta ar “tūkstošiem cilvēku asiņu un ciešanām”.²⁹² Papildus tam medijos tika izplatīta informācija, ka pasākumu ir nosodījis arī Francijas prezidents Žaks Širaks un Vācijas kanclers Helmut Kols. Abu valstu līderu asā nostāja leģionāru dienas jautājumā, visticamāk, tika sagrozīta (informācija nāca no Krievijas), taču viennozīmīgi nebija Latvijai labvēlīga. Kā rezumēja Saeimas priekšsēdētājs A.Čepānis, Francijas un Vācijas līderi, Latvijas – Krievijas attiecību jautājumā, bija nostājušies Krievijas pusē.²⁹³

Latvijai vislielākās galvassāpes radīja atsevišķu Saeimas deputātu un amatpersonu piedalīšanās leģionāru atceres dienas gājienā. Latvijas valstsvīru piedalīšanās pasākumā bija pretstatā ārlietu ministra V.Birkava solītajam, ka amatpersonas 16.marta gājienu neapmeklēs. Arī aizsardzības ministrs T.Jundzis pirms pasākuma bija izdevis pavēli, kas aizliedza Nacionālo bruņoto spēku (NBS) amatpersonām apmeklēt leģionāru gājienu.²⁹⁴ Neskatoties uz to pasākumā piedalījās Latvijas NBS komandieris Juris Dalbiņš, NBS Jūras spēku komandieris Gaidis Zeibots, NBS orķestra vadītājs Dainis Uškāns, kā arī Saeimas deputāti Dzintars Abiķis, Oskars Grīgs, Pēteris Tabūns, Jānis Straume, Māris Čīmenis un Aigars Jirgenss.²⁹⁵

Latvijas amatpersonu attieksme pret dalību 16.marta pasākumos ir vērtējama kā vieglprātīga. Vēsturnieks Uldis Neiburgs izceļ, ka Latvijas amatpersonas, iespējams, neapzinājās to, cik negatīvi leģionāru gājiens ietekmēs Latvijas tēlu Rietumos. Piemēram, SAB direktors Lainis Kamaldiņš nespēja objektīvi izvērtēt 16.marta radītos riskus Latvijas

²⁹⁰ Vanags, J. Piketā aicina uz cīņu nemaksājot rēķinus. *Diena*, 1998. 17.marts, 1.lpp.

²⁹¹ Šogad leģionu piemin saspringtā gaisotnē. *Diena*, 1998.gada 17.marts, 3.lpp.

²⁹² Turpat.

²⁹³ Latvian Legion fallout: Kohl, Chirac condemn march. *The Baltic Times*, 1998, April 2-8, P.8.

²⁹⁴ Bleiere, D., Stranga, A. In: Stern E, K., Hansen, D. (eds.). *Crisis Management in a Transitional Society*. 1999, Vol.12. P. 236.-237.

²⁹⁵ Вчера они опозорили нашу страну. *Час*, 1998, 17 март, С 1.

tēlam ārzemēs, norādot, ka pasākums neatšķirsies no citiem gadiem un, ka „15 večuku satikšanās pie ugunsкура neesot nekas nopietns”. Ar vērā ņemamām stratēģiskās komunikācijas problēmām izcēlās arī prezidenta padomnieks drošības jautājumos Guntars Zaļkalns, kurš nepārdomāti bija norādījis, ka prezidentam “nebūs iebildumu pret to, ka Rīgā tiek plānota Waffen-SS 55 gadu jubileja”.²⁹⁶ Tas liecināja par to, ka daļa Latvijas amatpersonu joprojām nebija apjautušas leģionāru radītos riskus Latvijas publiskajam tēlam Rietumos.

Augsta ranga amatpersonu piedalīšanās leģionāru gājienā nāca par labu Krievijas centieniem diskreditēt Latviju tās Rietumu sabiedroto vidū. Rezultātā NBS komandierim J.Dalbiņam bija jāatkāpjas no amata, savukārt prezidents G.Ulmanis 1998.gada 31.martā bija spiests izdot paziņojumu, kurā uzsvēra, ka Latvija ir demokrātiska valsts un tās amatpersonas nedrīkst piedalīties Waffen-SS leģionāru atceres pasākumos.²⁹⁷

Priekš Krievijas šāds scenārijs bija īpaši izdevīgs. Pirmkārt, Latvijas valdība bija pati sevi diskreditējusi Rietumu sabiedrības acīs (neviens nevarēja vainot Maskavu par Latvijas amatpersonu brīvprātīgu dalību leģionāru atceres pasākumā). Otrkārt, NBS komandiera J.Dalbiņa atstādināšana padziļināja iekšējo krīzi Latvijā un pasliktināja Latvijas aizsardzības spējas.

Leģionāru piemiņas diena izsauca sabiedrības pretreakciju Krievijā. 1998.gada 17.martā Maskavā ar olām tika apmētāta Latvijas vēstniecība. Sanākušie pikētāji pieprasīja apcietināt Latvijas vēstnieku, bet Krievijas varasiestādes kārtējo reizi izrādīja savu nevēlēšanos iejaukties un apturēt piketētāju agresīvās darbības. Galvenie piketa iniciatori atkal bija kustība “Darba Krievija”, kas pirms tam 9.martā pie Latvijas konsulāta Pleskavā bija sadedzinājusi Latvijas karogu, bet 13.martā, iespējams, draudējusi konsulātam ar teroraktu. Latvijas Ārlietu ministrija pauda sašutumu par Krievijas puses nevēlēšanos apturēt radikālo organizāciju uzbrukumus Latvijas diplomātiskajām pārstāvniecībām.²⁹⁸

1998.gada 17.martā Esplanādē notika līdz šim lielākā Krievu kopienas aktīvistu protesta akcija, kuras oficiālais iemesls bija PSRS pasu derīguma termiņa nepagarināšana. Šis jautājums pamatā skāra Latvijas nepilsoņus, daudzi, no kuriem joprojām ikdienā izmantoja PSRS laikā izdotās pases. Protesta akciju organizēja “Kustība par sociālo taisnīgumu un līdztiesību Latvijā”. Tāpat pasākumā piedalījās arī “Latvijas Sociālistiskās partijas” un

²⁹⁶ Neiburgs, U. SS, Waffen SS, latviešu leģions un Latvijas valsts politika. *Diena*, 1998, 6.marts, 2.lpp.

²⁹⁷ Bleiere, D., Stranga, A. In: Stern E, K., Hansen, D. (eds.). *Crisis Management in a Transitional Society*. 1999, Vol.12. P. 239.

²⁹⁸ Tihonovs, J. Latvijas vēstniecību apmētā ar olām. *Diena*, 1998, 17.marts, 1.lpp.

“Tautas Saskaņas partijas” pārstāvji. Lielākā daļa sanākušo bija vecāka gadagājuma krievvalodīgie seniori, kā arī neliels jauniešu grupējums, ka sevi identificēja kā nacionālboļševikus. Ar protestētājiem tikās iekšlietu ministrs Ziedonis Čevers. Pasākuma laikā provokācijas un sadursmes ar policiju netika novērotas.²⁹⁹

Pasākuma mierīgā norise, visticamāk, bija saistīta ar Saeimas deputātu dalību tajā un Latvijas varasiestāžu gūtajām mācībām 3.marta mītiņa laikā. Protesta akciju apmeklēja vairāki tūkstoši cilvēku, taču Latvijas krievvalodīgā prese tās apmērus ievērojami pārspīlēja. Laikraksts “Čas” ziņoja, ka pasākumu apmeklēja 5000 – 7000 cilvēku, savukārt “Panorama Latvii” minēja skaitli 10 000.³⁰⁰ Arī laikraksts “SM” norādīja, ka pasākumu apmeklēja aptuveni 10 000 dalībnieku un nodēvēja to par Latvijas “krievu Atmodu”.³⁰¹

Neskatoties uz to, ka protesta akcijas galvenais mērķis, visticamāk, bija nepilsoņu jautājuma aktualizēšana Latvijas Rietumu partneru vidū, 17.marta mītiņš Rietumu medijos palika nepamanīts. Vēsturnieks A.Stranga vērtē, ka 16. un 17.marta pasākumu mierīga aizvadīšana, iespējams, bija viens no iemesliem, kāpēc Maskavu atbalstošie ekstrēmisti vēlāk centās mākslīgi saasināt situāciju Latvijā, veicot vairākas spridzināšanas 1998.gada aprīlī.³⁰²

1998.gada 17.marta nepilsoņu protestā īpaša sabiedrības uzmanība tika pievērsta nacionālboļševikiem. Lai gan “Kustības par sociālo taisnīgumu un līdztiesību Latvijā” koordinatore Tatjana Ždanoka, laikrakstam “Diena” norādīja, ka nacionālboļševikiem nav nekāda sakara ar protesta akcijas organizētājiem, pastāvēja pamatotas aizdomas, ka tieši nacionālboļševiki ir vieni no aktīvākajiem provokāciju veicējiem Latvijā. Laikraksts “Diena” bija novērojis, ka ar nacionālboļševiku partiju saistīti jaunieši piedalās gandrīz katrā pret Latviju vērstā mītiņā Krievijā. Turklāt pēdējā laikā to aktivitātes izgaismojās arī Latvijā, kur nacionālboļševiku partijas idejas atbalstīja aptuveni 100 personas.³⁰³

1998.gada pavasarī Latvijā tika novēroti centieni izplatīt radikālas idejas arī drukātā veidā. Piemēram, iepriekšminētie organizācijas “Sarkanais orķestris” uzsaukumi cīnīties pret “sistēmu” 1998.gada martā tika pārpublicēti arī kādā pagrīdes laikrakstā ar nosaukumu “Ģenerālējais Ļiņija”. Izdevumam bija kreisi radikāls raksturs, tajā tika piesaukta vardarbība pret „buržuiem” un tēlaini aprakstīts, kā cilvēki Pilsonības un imigrācijas departamentā

²⁹⁹ Prokopova, E., Tihonovs, J. Prasa pagarināt pasu derīgumu. *Diena*, 1998, 18.marts, 1.-3.lpp.

³⁰⁰ Bleiere, D., Stranga, A. In: Stern E, K., Hansen, D. (eds.). *Crisis Management in a Transitional Society*. 1999, Vol.12. P. 241.

³⁰¹ Лебедева, Н. Русская атмосфера. *СМ*, 1998, 18 март, С 1.

³⁰² Bleiere, D., Stranga, A. In: Stern E, K., Hansen, D. (eds.). *Crisis Management in a Transitional Society*. 1999, Vol.12. P. 241.

³⁰³ Prokopova, E. Širovs, P. Krievijas nacionālboļševiki “izgaismojas” Latvijā. *Diena*, 1998, 20.marts, 4.lpp.

nospārda un ar zobiem saplosa valsts valodas inspektoru. Neskatoties uz laikraksta agresīvo un pretvalstisko saturu, SAB direktora vietnieks Uldis Dzenītis norādīja, ka Latvija ir demokrātiska valsts un katram ir tiesības paust savus uzskatus.³⁰⁴ Neskatoties uz SAB vadības pasīvo attieksmi, bija skaidrs, ka Latvijā pagrīdē ir aktivizējušies, iespējams, ar Maskavu saistīti radikāli noskaņoti aktīvisti.

Etniskā spriedze Latvijā vēlreiz aktualizējās 1998.gada 25.martā, kad pie Krievijas diplomātiskajām pārstāvniecībām Rīgā un Liepājā tika organizētas protesta akcijas saistībā ar komunistiskā genocīda gadadienu. Latvijas krievvalodīgie mediji šos pasākumus interpretēja kā pierādījumu tam, ka Latvijā pastāv rusofobija un notiek sistemātiska krievu tautības iedzīvotāju diskriminācija. Laikraksts "SM" norādīja, ka piketa dalībnieki bija ieradušies ar provokatīviem un cilvēciskiem nīstošiem plakātiem, kas bijuši vērsti pret Latvijas krieviem.³⁰⁵ Savukārt laikraksts "Čas" pasākumus aprakstīja kā "rusofobijas dienu" un izcēla, ka tajā piedalījās ne tikai radikālo organizāciju pārstāvji, bet arī Saeimas deputāti no frakcijas TB/LNNK.³⁰⁶ Pasākumi aizritēja bez vērā ņemamām provokācijām, taču to laikā tika aizturētas divas personas. Viena no tām bija kāds jauns vīrietis, kas ar kāju bija iespēris vienai no pasākuma dalībniecēm.³⁰⁷ Komunistiskā genocīda upuru piemiņas dienas pasākumi no Krievijas puses tika izmantoti, lai radītu priekšstatu par etniskā konflikta klātesamību Latvijas sabiedrībā un polarizētu to.

Neskatoties uz vairākām provokācijām, protesta akcijām un Latvijas nomelnošanas kampaņu situāciju Latvijā kopumā bija vērtējama kā stabila. Neviens ievērojams cīņās incidents nebija noticis un Rietumvalstis Latvijas – Krievijas attiecību krīzē ieņēma salīdzinoši pasīvu lomu.

4.1.3. Spridzināšanas un citas provokācijas 1998.gada aprīlī

Situāciju Latvijas – Krievijas attiecībās saasināja 1998.gada 2.aprīlī nograndušais sprādziens pie Rīgas sinagogas. Lai gan sprādzienā nebija cietušo, tas kalpoja par pamatu Latvijas tēla graušanai starptautiskajā sabiedrībā. Sevišķi negatīvi situāciju ietekmēja tas, ka šis bija jau 3 sprādziens³⁰⁸, ko bija piedzīvojusi Rīgas sinagoga kopš 1995.gada. Tas radīja maldīgu priekšstatu par sistematizēta antisemitisma klātesamību Latvijas sabiedrībā.

³⁰⁴ Puķītis, M. Revolucionārajai pagrīdei sava avīze. *Lauku Avīze*, 1998, 31.marts, 4.lpp.

³⁰⁵ Лебедева, Н. В каждом русском в Латвии видят Сталина. *СМ*, 1998, 26 март, С 1.

³⁰⁶ Казаков, К., Шунин, А. День неистовой русофобии. *Час*, 1998, 26 март, С 2.

³⁰⁷ Galzons, E. Iesper piemiņas brīža dalībniecēi. *Diena*, 1998, 26.marts, 8.lpp.

³⁰⁸ Pirms tam sprādzieni bija notikuši 1995.pavasārī un 1997.gada nogalē.

Sprādzienu plaši atspoguļoja ne tikai Latvijas un Krievijas, bet arī Rietumvalstu mediji. Krievijas puses mērķis bija sasaistīt sinagogas spridzināšanu ar iepriekš sliktu reputāciju ieguvušo leģionāru piemiņas dienas gājienu. Neskatoties uz to, Rietumvalstu mediji kavējās tieši apvainot Latviju neonacisma atdzimšanā. Tā vietā terorakts tika skatīts Latvijas – Krievijas attiecību krīzes kontekstā un tika vērtēts kā daļa no Maskavas pret Latviju vērstajām provokācijām. Piemēram, ASV medijs “Baltimore Sun” 1998.gada aprīlī skaidroja, ka situācija Latvijā ir neviennozīmīga un ir tieši saistīta ar valsts sarežģīto vēsturi un attiecībām ar Maskavu.³⁰⁹

Vēsturnieks A.Stranga norāda, ka Latvijas politiķi apjauta, cik liels starptautisks skandāls var izvērsties, ja šī situācija netiks laicīgi atrisināta.³¹⁰ Iespējams, tieši šī iemesla dēļ Latvija nekavējoties nolēma lūgt ASV Federālā izmeklēšanas biroja palīdzību terorakta atklāšanā.³¹¹ Vēsturnieks A.Stranga vērtē, ka Latvijas reakcija uz terorakta seku novēršanu bija pareiza un Latvijas amatpersonas bija mācījušās no iepriekšējo gadu pieredzes. Pirmkārt Latvijas augstākās amatpersonas uzreiz pēc sprādziena ieradās sinagogā un kopā ar rabīnu Nātanu Barkānu kopīgi nosodīja teroraktu. Otrkārt, tika pieņemts lēmums, ka sinagogas remonts tiks finansēts no Rīgas pašvaldības budžeta. Treškārt, Latvijas valdība kritizēja policijas darbu, kā rezultātā no amata tika atstādināts Valsts policijas priekšnieks Aldis Lieljuksis.³¹² Neskatoties uz Simona Vīzentāla centra un Krievijas mediju kritisko attieksmi pret Latvijā notikušo teroraktu, Latvijas valdībai bija izdevies no tā sekmīgi distancēties, kā arī iegūt Rietumvalstu, vietējās ebreju kopienas un Izraēlas atbalstu.

Rabīns N.Barkāns norādīja, ka Latvija nav saistīta ar teroraktu un tas ir vērtējams kā provokācija, lai sabojātu latviešu un ebreju attiecības, savukārt Izraēlas vēstnieks Latvijā Oeds Ben-Hūrs norādīja, ka Latvijas sabiedrība nav antisemitiska, valstī neatdzimst fašisms, kā arī uzslavēja Latvijas valdības darbu terorakta seku novēršanā.³¹³

Sinagogas teroraktu 1998.gada pavasarī pavadīja vairākas mazāka mēroga provokācijas. 1998.gada 23.martā Valsts policija saņēma viltus zvanu par kinoteātri “Oskars” ievietotu spridzekli.³¹⁴ 1998.gadā 4.aprīlī Liepājā ar melnu krāsu tika apliets piemineklis

³⁰⁹ Englund, W. Crimes of Nazis and communists haunt Latvia Bitter recriminations rooted in 1940s strain Moscow-Riga relations. *Baltimore Sun*, 1998, April 5. Pieejams: http://articles.baltimoresun.com/1998-04-05/news/1998095051_1_latvian-legion-russian-communism-russian-minority [aplūkots 19.06.2018]

³¹⁰ Bleiere, D., Stranga, A. In: Stern E, K., Hansen, D. (eds.). *Crisis Management in a Transitional Society*. 1999, Vol.12. P. 242.

³¹¹ Стефанов, А. ФБР начинает расследование. *Час*, 1998, 6 апрель, С 2.

³¹² Bleiere, D., Stranga, A. In: Stern E, K., Hansen, D. (eds.). *Crisis Management in a Transitional Society*. 1999, Vol.12. P. 242.

³¹³ Turpat, P. 243.

³¹⁴ Стефанов, А. Бомба под "Титаник". *Час*, 1998, 24 март, С 3.

holokausta upuriem, pēc kā Latvijas krievvalodīgais laikraksts “Čas” secināja, ka Latvijā ir sākuši piepildīties Krievijas vēstniecības pareģojumi par latviešu radikāļu plānotajām provokācijām.³¹⁵

1998.gada 6.aprīlī netālu no Krievijas vēstniecības Rīgā sprāga miskastē ievietota mīna. Laikraksts “Čas” to aprakstīja kā pirmo starptautisko teroraktu Latvijas vēsturē.³¹⁶ Papildus tam “Čas”, atsaucoties uz Rietumu ziņu aģentūru “Reuters”, paziņoja, ka sprādziens varētu negatīvi ietekmēt Latvijas centienus iestāties ES.³¹⁷ Neskatoties uz Latvijas krievvalodīgās preses paustajām bažām par sprādziena ietekmi uz Latvijas starptautisko prestižu, tam tika pievērsta neliela uzmanība Rietumos un Krievijā. Sprādzienā nebija cietušo, un vēstniecības ēka palika neskarta. Jāatzīmē, ka vairumā gadījumu par dažādā mēroga provokācijām ziņoja tieši Latvijas krievvalodīgā prese.

Piemēram, laikraksts “SM” rakstīja, ka līdz ar sprādzienu pie vēstniecības 1998.gada 6.aprīlī vēl viens sprādziens esot nograndis arī Valkas rajonā, netālu no Smiltenes. Marginālais notikums Latvijas laukos tika aprakstīts kā terorakts un sasaistīts ar sprādzienu pie Krievijas vēstniecības.³¹⁸ Savukārt 1998.gada 8.aprīlī “SM” ziņoja par kādā Valdeķu ielas namā izkārtu nacistiskās Vācijas karogu. Krievijas vēstniecība Rīgā to nosauca par kārtējo provokāciju, kuras mērķis ir destabilizēt Latvijas – Krievijas attiecības. Arī šai ziņai nepamatoti tika pievienota birka “terorisms”.³¹⁹ 1998.gada 11.aprīlī spridzeklim līdzīgs priekšmets tika atrasts Rēzeknes naftas bāzē “Rēzna”. Tajā pašā naktī Valsts policija saņēma brīdinājuma zvanu par Zaķusalas televīzijas tornī it kā ievietotu bumbu.³²⁰ Neskatoties uz provokāciju biežumu, Latvijas reālais apdraudējuma līmenis bija zems, un krievvalodīgā prese, visticamāk, centās radīt nepatiesu priekšstatu par Latvijā pastāvošajiem terorisma draudiem.

Latvijas krievu preses izplatītā panika saistībā ar terorisma draudu palielināšanos Latvijā, visticamāk, bija saistīta ar vairākiem faktoriem. Pirmkārt, Latvijas krievvalodīgie mediji nereti bija atklāti neļājami Latvijā valstij un ieinteresēti Latvijas – Krievijas attiecību pasliktināšanā. Otrkārt, mediju apmātība ar terorisma draudu palielināšanos, iespējams, bija saistīta ar 1997.gada 6.jūnija nesekmīgo Uzvaras pieminekļa spridzināšanas mēģinājumu.³²¹

³¹⁵ Стефанов, А. Лиепая: Кошунство на кладбище. *Час*, 1998, 6 апрель, С 1.

³¹⁶ Казаков, К., Стефанов, А. Бомба: под Россию? под Латвию? *Час*, 1998, 7 апрель, С 2.

³¹⁷ Краснитский, А. Образ Латвии. *Час*, 1998, 7 апрель, С 1.

³¹⁸ Портнов, А., Штеин, В. Теракт, ещё теракт. *СМ*, 1998, 7 апрель, С 1.

³¹⁹ Нас утро встречает свастикой. *СМ*, 1998, 8 апрель, С 1.

³²⁰ Стефанов, А. Взрыв в Резекне не состоялся. *Час*, 1998, 14 апрель, С 2.

³²¹ Galzons, E., Tihonovs, J. Spridzina Uzvaras pieminekli. *Diena*, 1997, 7.jūnijs. Pieejams:

<https://www.diena.lv/raksts/pasaule/krievija/spridzina-uzvaras-pieminekli-10010249> [aplūkots 20.06.2018]

Treškārt, Latvijas krieviski rakstošā prese nereti bija tendencioza un gatava palielināt savu auditoriju par jebkuru cenu. Sabiedrības biedēšana ar terorismu tika izmantota, lai palielinātu krievvalodīgo laikrakstu auditoriju un pārdoto laikrakstu skaitu.

Neskatoties uz krievvalodīgās preses centieniem radītu mākslīgu priekšstatu par Latvijā it kā pastāvošu haosu un nestabilitāti, starptautiskā kontekstā Latvijas – Krievijas attiecību krīze bija ieslīdējusi *status quo*.

4.1.4. Latvijas – Krievijas attiecību stabilizācija 1998.gada aprīļa otrajā pusē

Neskatoties uz, zināmu iekšpolitisko nestabilitāti, ko bija izraisījušas varas partijas TB/LNNK un „Saimnieks” nesaskaņas, Latvijas valdība bija apņēmusies pievērsties krīzes risināšanai kā iekšpolitiskā, tā ārpolitiskā līmenī.

1998.gada 6.aprīlī premjerministrs G.Krasts bija spiests atlaist partijas „Saimnieks” ekonomikas ministru Ati Sausnīti. A.Sausnīša atstādināšana no amata tika pamatota ar sliktu privatizācijas nozares pārraudzīšanu, kā arī panisko attieksmi attiecībā pret Krievijas ieviestajām sankcijām.³²² 1998.gada 8.aprīlī partija “Saimnieks” paziņoja, ka izstājas no valdošās koalīcijas. Partijai uz to brīdi bija 4 ministru krēsli. Neskatoties uz to, ka Iekšlietu ministrs Z.Čevers paziņoja, ka ir gatavs izveidot jaunu valdību, G.Krasts noturēja varas grožus un viņa vadītā valdība netika gāzta.³²³ Jānorāda, ka partija “Saimnieks” aktīvi lobēja ar Krieviju saistīto uzņēmēju intereses un jau iepriekš bija mudinājusi Latviju ieņemt neitrālāku ārpolitikas kursu, pieļaujot iespēju ciešākai ekonomiskajai sadarbībai ar Krieviju. G.Krasta valdības saglabāšana bija svarīga krīzes pakāpeniskā atrisināšanā un kalpoja par garantu Rietumvalstīm, ka Latvija ir gatava strādāt pie attiecību uzlabošanas ar Krieviju un iekšpolitiskās stabilitātes uzturēšanas.

Līdz ar to Latvijas valdība aizvien aktīvāk pievērsās krīzes seku novēršanai. Premjerministrs G.Krasts krīzes dēļ atcēla 1998. gada aprīlī ieplānoto, stratēģiski svarīgo vizīti uz ASV, savukārt prezidenta G.Ulmaņa vadībā tika izveidota darba grupa krīzes pārvarēšanai. Papildus tam Latvijas valdībā aizvien vairāk sāka izkristalizēties ideja, ka galvenais instruments krīzes atrisināšanai ir nepilsoņu likuma sakārtošana.³²⁴ Šādu iniciatīvu atbalstīja arī ASV prezidents B.Klintonš, kurš vēstulē Latvijas prezidentam G.Ulmanim uzsvēra, ka Latvijai ir nepieciešams aktīvāk strādāt pie sabiedrības integrācijas.

³²² Bleiere, D., Stranga, A. In: Stern E, K., Hansen, D. (eds.). *Crisis Management in a Transitional Society*. 1999, Vol.12. P. 228.

³²³ Turpat.

³²⁴ Turpat.

B.Klinota vēstule bija mājiens, ka Rietumvalstis, apmaiņā pret Latvijas iniciatīvu atrisināt nepilsoņu jautājumu, ir gatavas iesaistīties krīzes risināšanā un nostāties tajā Latvijas pusē. 1998.gada 15.aprīlī valdība apstiprināja rīcības plānu, kas paredzēja naturalizācija slogu atcelšanu. Tas deva cerēto efektu Rietumos.

1998.gada 16.aprīlī ASV medijs "The New York Times" paziņoja, ka ASV valsts sekretāre Medlina Olbraita ir nosūtījusi vēstuli B.Jeļcinam, kurā brīdinājusi par Krievijas prezidentu par pret Latviju ieviesto sankciju negatīvajām sekām.³²⁵ Papildus tam īsa laika posmā atbalstu Latvijai puda arī Baltijas jūras valstu padomes komisārs Ole Espersens, Vācijas ārlietu ministrs Klauss Kinkels, EDSO un ASV pārstāvji.³²⁶ Rietumvalstu politiskā elite slavēja Latvijas apņemšanos reformēt pilsonības likumu un nopēla Krievijas ieviestās sankcijas. Papildus tam 1998.gada 21.aprīlī Latvijas valdība apstiprināja izmaiņas pilsonības likumā un nodeva tās tālākai izskatīšanai Saeimā. Ziemeļvalstu ārlietu ministri apsveica Latviju ar paveikto un mudināja Krieviju izbeigt ekonomisko spiedienu pret Latviju.

1998.gada aprīļa otrajā pusē Latvija bija saņēmusi ilgi gaidīto Rietumvalstu diplomātisko atbalstu attiecībās ar Krieviju. Maskavai nebija izdevies izolēt Latviju no tās Rietumvalstu partneriem, un Krievija bija spiesta atteikties no tieša spiediena un aktivitāšu veikšanas pret Latviju. Krievijas turpmākā ietekme aprobežojās ar ekonomiskajām sankcijām un asu diplomātisku retoriku.

Maskavas pozīciju maiņu ietekmēja vairāki faktori. Pirmkārt, Krievijā pastāvošās valdības krīzes rezultātā, 1998.gada 23.martā ar B.Jeļcina ziņu tika atlaista V.Černomirdina valdība un Krievijas premjerministra pienākumu izpildīšana tika uzticēta par salīdzinoši apolītisku uzskatītajam Sergejam Kirijenko.³²⁷ Otrkārt, Krievijā turpināja pieaugt problēmas ekonomikā, kas izsauca aizvien lielāku sabiedrības neapmierinātību. Vairākās nozarēs tika aizkavētas strādnieku algu izmaksas, Krievijā sākās iekšēji nemieri saistībā ar labklājības pasliktināšanos. Latvijas kā ārējā ienaidnieka loma vairs nebija pietiekoša, lai noslēptu valsts iekšējās problēmas. Treškārt, pret Latviju ieviestās neoficiālās sankcijas bija izrādījušās neefektīvas. Lai gan daļa Latvijas uzņēmumu cieta ievērojamus zaudējumus, kopumā Latvijas ekonomikā saglabājās stabilitāte. Papildus tam ekonomisko sankciju ieviešana bija izraisījusi pastarpinātu Rietumvalstu kritiku un sāka apdraudēt Maskavas starptautiskās pozīcijas.

³²⁵ Erlanger, S. U.S. Is Trying to Defuse a Growing Russia-Latvia Confrontation. *The New York Times*, 1998, April 16. Pieejams: <https://www.nytimes.com/1998/04/16/world/us-is-trying-to-defuse-a-growing-russia-latvia-confrontation.html> [aplūkots 20.06.2018]

³²⁶ Bleiere, D., Stranga, A. In: Stern E, K., Hansen, D. (eds.). *Crisis Management in a Transitional Society*. 1999, Vol.12. P. 228.

³²⁷ Širovs, P. Krievijā sastāda jaunu valdību. *Diena*, 1998, 24.marts, 1.lpp.

Rezultātā Krievija bija spiesta vismaz formāli atjaunot diplomātiskos sakarus ar Latviju. 1998.gada 23.aprīlī Latvijas Ārlietu ministrijas valsts sekretārs M.Riekstiņš Briselē tikās ar Krievijas ārlietu ministra vietnieku A.Avdejevu. Tā bija pirmā diplomātiskā tikšanās starp Latviju un Krieviju pēdējo 2 mēnešu laikā. Latvijas – Krievijas attiecību krīze bija iegājusi nosacītā stabilitātes fāzē.

4.1.5. Latvijas – Krievijas 1998.gada attiecību krīzes aktīvās fāzes vērtējums

Vairums pētnieku piekrīt, ka Latvijas – Krievijas 1998.gada attiecību krīze bija zemākais punkts abu valstu attiecībās kopš PSRS sabrukuma. Vēsturnieks J.Taurēns secina, ka 1998.gada pavasara notikumi bija visnopietnākā 90.gadu Latvijas ārpolitikas krīze. Turklāt, kā ir norādījis politiķis un pētnieks A.Lejiņš, 1998.gada krīze apdraudēja Latvijas neatkarību „vairāk nekā mums patiktos domāt un atminēties”.³²⁸ 1998.gada pavasara notikumi bija liels pārbaudījums gan Latvijas amatpersonām, gan sabiedrībai kopumā.

1998.gada Latvijas – Krievijas attiecību krīzei bija vairāki savstarpēji saistīti cēloņi, kurus var iedalīt vairākās kategorijās – 1) krīzes politiskie cēloņi, 2) krīzes sociālie cēloņi, 3) krīzes ekonomiskie cēloņi.

Pirmā un svarīgākā cēloņu kategorija ir saistīta ar Maskavas un Latvijas starptautiskajām ambīcijām. Šajā kontekstā ir vērts izcelt, ka 1998.gada krīze bija tieša Maskavas pretreakcija uz Latvijas tuvināšanos NATO un mazākā mērā ES. Krievijas vēršanās pret Latviju, visticamāk, bija lakmusa tests priekš ASV un ES lēmumpieņēmējiem. Tā mērķis bija pārbaudīt Rietumu gatavību aizstāvēt Latvijas intereses pret Krieviju un apņēmtību aizstāvēt Latvijas eiroatlantiskās integrācijas centienus. Šajā kontekstā jāatzīmē arī 1997.gada nogalē Krievijas piedāvāto drošības garantiju noraidīšana no Latvijas puses, kas tieši atsaucās uz Latvijas un Krievijas attiecībām 1998.gada pavasarī. Vēsturnieks A.Stranga izceļ, ka Maskavas attieksmi pret Latviju negatīvi ietekmēja Latvijas amatpersonu vājā stratēģiskā komunikācija un nediplomātiskā retorika attiecībā pret Maskavu.³²⁹ Tāpat jāizceļ, ka nozīmīgu lomu Latvijas – Krievijas attiecību degradēšanā spēlēja arī Krievijas ārlietu ministra J.Primakova ārpolitiskās ambīcijas un Krievijā pieaugošās nacionālisma tendences. Kopš J.Primakova stāšanās amatā par Maskavas ārpolitikas centrālo elementu bija kļuvusi t.s. tautiešu politika un Krievijas nacionālo interešu aizstāvēšana tuvajās ārzemēs. Papildus tam Latvija šajā laikā tika vērtēta kā visvājākā no Baltijas valstīm. Tai bija ievērojamas

³²⁸ Feldmanis, I., Taurēns, J. *Latvijas ārpolitika un diplomātija 20.gadsimtā. 3.sējums*. Jumava, 2016. 139. lpp.

³²⁹ Stranga, A. *Baltic – Russian Relations 1998*. In: Lejiņš, A (ed.). *Baltic Security Prospects at the Turn of 21st Century*. Kikimora publications, 1999. P. 145.

iekšpolitiskas problēmas. Latvijas politiskā elite bija sašķelta, Saeimā un valdībā bija plaši pārstāvēti nosacīti Maskavai draudzīgi politiskie spēki, G.Krasta vadītā valdība tika asi kritizēta un pakļauta vairākiem uzticamības balsojumiem. Kā vēl vienu faktoru, kas ietekmēja Latvijas – Krievijas 1998.gada attiecību krīzi ir vērts pieminēt Krievijas pieaugošo pretīnstāvēšanu ASV interesēm Balkānos un Tuvajos Austrumos. Latvija 1998.gada sākumā ieņēma proamerikānisku nostāju divos Maskavai svarīgos jautājumos – Kosovas karā un Irākas krīzē. Krievija Kosovas karā atbalstīja Dienvidslāviju, savukārt Irākā tiecās atbalstīt Sadama Huseina režīmu un kritizēja ASV par spiediena izdarīšanu uz Irāku.

Otrā cēloņu kategorija ir saistīta ar stāvokli Latvijas sabiedrībā. 1998.gada sākumā īpaši aktuāls bija nepilsoņu jautājums, kuru asi kritizēja kā Maskava, tā arī Rietumvalstis. Japāņu politologs un etnopolitikas eksperts Rijo Nakkai secina, ka krīzes galvenais katalizators bija G.Krasta valdības nespēja un nevēlēšanās mainīt krievvalodīgajā sabiedrības daļā nepopulāro pilsonības likumu.³³⁰ Šāda interpretācija tika proponēta arī Maskavā, taču ir vērtējama kā pārāk viendimensionāla, tā kā Latvijas krievu kopienas stāvoklis Latvijā bija tikai viens no krīzes elementiem un krīzes patiesie cēloņi bija vairāk politiski, nevis sociāli. Neskatoties uz to, jāsecina, ka Latvijas krievu kopiena 1998.gada sākumā bija ļoti neapmierināta ar valdības darbu, sevišķi asi vērtējot G.Krasta partijas biedru nacionālistiskos izteikumus. Krievvalodīgie mediji nereti sabiezina krāsas un sēja paniku, pārspīlējot krievu kopienas diskriminācijas apmērus. Papildus tam Krievijas un Latvijas krievu kopienas neapmierinātību ietekmēja arī darbs pie jaunā valodas likuma, kas ierobežotu krievu valodas lietojumu Latvijā.

Trešā cēloņu kategorija ir saistīta ar Latvijas un Krievijas ekonomiskajām interesēm. Krievijā kopš 1997.gada nogales bija sākusies ekonomiskās situācijas pasliktināšanās. 1998.gada janvārī tika devalvēts rublis, taču ekonomiskās problēmas turpināja pieaugt, tā kā Krievijas ekonomika bija tieši atkarīga no naftas cenām, kas 1998.gadā turpināja strauji kristies. Vēsturnieks A.Stranga izceļ, ka aiz krīzes izprovocēšanas, iespējams, stāvēja arī Krievijas lielie naftas magnāti, kas bija neapmierināti ar Latvijas atteikumu privatizēt uzņēmumu „Latvijas nafta”. Papildus tam Krievijas enerģētikas uzņēmums „Gazprom” bija neapmierināts ar situāciju „Latvijas Gāzes” privatizācijā („Gazprom” tika atļauts privatizēt tikai nelielu daļu no uzņēmuma akcijām). Esošo situāciju vēl vairāk saasināja Latvijas tranzīta nozares monopola uzņēmuma „Ventspils Tranzīta Serviss” pieņemtais lēmums palielināt

³³⁰ Nakkai, R. The Influence of Party Competition on Minority Politics: A Comparison of Latvia and Estonia. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 2014, Vol.7. P. 67.

savus tranzīta tarifus, kas stipri sita pa ekonomiskās krīzes nomocītās Krievijas budžetu.³³¹ Krievijas ekonomiskās problēmas, lika Maskavai meklēt jaunus veidus kā novērst sabiedrības uzmanību no strauji krītošā iedzīvotāju labklājības līmeņa.

Drošības politikas eksperts Airis Rikveilis secina, ka krīzes aktīvajā posmā pieredzētie protesti un provokācijas nebija stihiskas un aiz tām, visticamāk, stāvēja Krievija.³³² Lai gan krīzei, lūkojoties no malas, piemita impulsīvs raksturs, tās bija daļa no Maskavas plašāka mēroga stratēģijas attiecībā pret Latviju. Arī vēsturnieks A.Stranga sliecas domāt, ka krīzes aktīvajā posmā pieredzētās provokācijas bija saistītas ar Maskavu un aiz tām varēja stāvēt Krievijas specdienesti.³³³ Pirms krīzes un tās laikā Latvijā bija novērota pastiprināta kreiso un labējo krievu organizāciju aktivitāte, kas lika domāt, ka Krievija izmantoja šos grupējumus kā ietekmes avotus, lai destabilizētu situāciju Latvijā.

Kopumā krīzes aktīvais posms tika pārvarēts salīdzinoši veiksmīgi, taču atstāja ilgstošas sekas Latvijas politikā un sabiedrībā. Izvērtējot 1998.gada krīzes aktīvā posma sekas ir vērts pieminēt, ka pirmkārt, 1998.gada pavasara notikumi izgaismoja Latvijā pastāvošās domstarpības starp latviešiem un krieviem. Krievu kopiena allaž atradās nosacītā opozīcijā Latvijas valstij, taču pēc 1998.gada bija sevi parādījusi kā atklāti nelojālu spēku, kas darbojas Maskavas interesēs. Otrkārt, 1998.gada krīze mobilizēja un apvienoja līdz šim izkaisītās krievu kopienu organizācijas. Vēsturnieks, A. Stranga secina, ka krīzes iespaidā cēlās Latvijas krievu pašcieņa un krievvalodīgā opozīcija sāka apzināties, ka tā var paļauties uz Krievijas atbalstu.³³⁴ Treškārt, neskatoties uz Krievijas izdarīto spiedienu un īstenoto masveida nomelnošanas kampaņu, Latvijas pozīcijas starptautiskajā vidē netika ievērojami vājinātas. Drošības politikas eksperts A.Rikveilis vērtē, ka pret Latviju izvērstā nomelnošanas kampaņa noslēdzās ar Krievijai maznozīmīgiem panākumiem. Krievija bija spējīga īslaicīgi ietekmēt iekšpolitiskos notikumus Latvijā, taču nespēja sasniegt cerēto efektu starptautiskajā arēnā.³³⁵ Ceturtkārt, krīze pasliktināja Krievijas ģeopolitiskās pozīcijas Baltijas valstīs un attiecībās ar Rietumiem. Pretēji cerētajam efektam, 1998.gada Latvijas-Krievijas attiecību krīze tikai paātrināja Latvijas integrāciju NATO un ES. Kā norāda Krievijas ārpolitikas eksperts Stīvens Blanks, gan 1997.gada Krievijas piedāvātās drošības garantijas, gan

³³¹ Stranga, A. Baltic – Russian Relations 1998. In: Lejiņš, A (ed.). *Baltic Security Prospects at the Turn of 21st Century*. Kikimora publications, 1999. P. 126.-127.

³³² Rikveilis, A. Latvijas–Krievijas attiecību 15 gadi: no optimisma līdz bezcerībai un atpakaļ. Grām: Ozoliņa, Ž. *Latvija – Krievija X*. Zinātne, 2007. 22.lpp.

³³³ Stranga, A. The Relations Between Russia And The Baltic States: 1997-1998. *Jahrbuch für internationale Sicherheitspolitik*, 1999, P.146.

³³⁴ Bleiere, D., Stranga, A. In: Stern E, K., Hansen, D. (eds.). *Crisis Management in a Transitional Society*. 1999, Vol.12. P. 252.

³³⁵ Rikveilis, A. Latvijas–Krievijas attiecību 15 gadi: no optimisma līdz bezcerībai un atpakaļ. Grām: Ozoliņa, Ž. *Latvija – Krievija X*. Zinātne, 2007. 22.lpp.

1998.gada pavasarī ieviestās sankcijas pret Latviju, Rietumos kalpoja kā pierādījums tam, ka NATO ir nepieciešams pēc iespējas ātrāk uzņemt Baltijas valstis.³³⁶ Piektkārt krīze mudināja Latvijas politisko eliti sakārtot Rietumos kritizēto pilsonības likumu, sākt strādāt pie sabiedrības integrācijas un uzlabot situāciju valsts tiesībsargājošo un drošības iestāžu darbā. Papildus tam krīze, lai gan negatīvi ietekmēja Latvijas ekonomiku, kalpoja par iemeslu Latvijas uzņēmējiem diversificēt savu tirgu un pārorientēties no Krievijas uz Rietumiem. Krīzes rezultātā samazinājās Latvijas ekonomiskā atkarība no Krievijas.

Galvenā kritika krīzes aktīvajā posmā ir jāvelta Latvijas tiesībsargājošajām un drošības iestādēm, kuras nespēja adekvāti un laicīgi izvērtēt no Krievijas nākošus draudus un pieļāva kļūdas operatīvajā darbā, izgaīnājot 3.marta protesta akciju pie Rīgas Domes.

4.2. Latvijas – Krievijas attiecību krīzes pasīvā fāze no 1998.gada maija - augustam

1998.gada maijā Latvijas varasiestādes māca bažas, ka neskatoties uz krīzes stabilizāciju starptautiskā līmenī, provokācijas un protesta akcijas varētu notikt arī 9.maijā uzvaras dienas pasākumos. Vēsturnieks A.Stranga norāda, ka Latvijas varasiestādes bija mācījušās no martā un aprīlī pieļautajām kļūdām un pirms 9.maija pasākumiem Iekšlietu ministrija izstrādāja īpašu darba režīmu, lai novērstu iespējamās provokācijas.³³⁷ Uzvaras parkā notika mītiņš par godu PSRS uzvarai Otrajā pasaules karā, tā dalībnieki, turot rokās A.Rubika un PSRS vadoņa Josifa Staļina attēlus, sauca saukļus “fašismam – nē!” un “NATO sliktāk nekā AIDS!”. Pasākums noritēja bez provokācijām un tajā piedalījās aptuveni 5000 vecāka gadagājuma personas.³³⁸ 1998.gada 14.maijā Rīga notika vēl viens masu pasākums, kurā izgaismojās Krievijas intereses. Aptuveni 400 – 500 personas protestēja pret Saeimas pieņemto izglītības likumprojektu, kas paredzēja pakāpenisku pāreju uz izglītību valsts valodā. Pasākumu oficiāli rīkoja “Latvijas Sociālistiskās partijas” jauniešu grupa, taču patiesie organizētāji bija nacionālboļševiku aktīvistu. Neskatoties uz kreiso radikāļu iesaisti, protesta akcija noritēja bez starpgadījumiem. Mītiņa laikā tika manīts viens jauniešs ar provokatīvu plakātu, kas vēstīja “Nost ar latviešiem!”, taču pasākuma rīkotāji to nekavējoties nodzina no skatuves. Pasākums ilga aptuveni stundu un, nespēdams piesaistīt cerēto reakciju, tika izkliedēts no organizatoru puses.³³⁹ Papildus tam Latvijas mediji turpināja pievērst

³³⁶ Blank, J.S. Russia and the Baltics in the Age of NATO Enlargement. *Parameters*, 1999, Autumn. Pieejams: <http://www.bits.de/NRANEU/docs/blank98.htm> [aplūkots 22.06.2018]

³³⁷ Bleiere, D., Stranga, A. In: Stern E, K., Hansen, D. (eds.). *Crisis Management in a Transitional Society*. 1999, Vol.12. P. 253.

³³⁸ Arāja, D. Pārdaugavā svin Lielā Tēvijas kara beigu gadadienu. *Diena*, 1998, 11.maijs, 4.lpp.

³³⁹ Nagle, G., Tihonovs, J. Nacionālboļševiki saliedē izglītības likumprojekta kritizētājus. *Diena*, 1998, 15.maijs, 1.-4.lpp.

pastiprinātu uzmanību nacionālboļševikiem un kustības “Krievu nacionālā vienotība” sekotājiem, sauktiem arī par *barkašoviešiem*. Laikraksta “Diena” 18.maijā tika publicēts plašs raksts par *barkašoviešu* kustību Latvijā, tika intervēts tās līderis Jevgeņijs Osipovs.³⁴⁰ Neskatoties uz mediju pievērsto uzmanību, krievu kopienas radikālās organizācijas krīzes pašvajā fāzē neizcēlās ar aktīvām darbībām.

Starptautiskajā politikā Latvijai atbalstu attiecības aizvien vairāk sāka izrādīt Rietumvalstis. ASV Valsts sekretāre M.Olbraita 1998.gada maijā lika skaidri noprast, ka NATO vairs nav jāņem vērā Krievijas intereses attiecībā uz Austrumeiropas valstu pievienošanos aliansei un Maskavai nav tiesību ierobežot kaimiņvalstu tiesības iestāties NATO.³⁴¹ Latvijas – Krievijas attiecību stabilizācijā 1998.gada maija sākumā iesaistījās arī ES prezidējošās valsts Lielbritānijas ārlietu sekretārs Robins Kuks, kurš telefoniski sazinājās ar Krievijas ārlietu ministru J.Primakovu un Latvijas ārlietu ministru V.Birkavu. Neskatoties uz to, ES noraidīja deklarāciju, kurā tiktu nosodītas Krievijas sankcijas pret Latviju.³⁴² Lai gan ES noliedza, ka nenosoda Krievijas ieviestās sankcijas, jo nevēlas sabojāt attiecības ar lielvalsti, bija acīmredzams, ka par Maskavas interesēm Briselē, visticamāk, iestājās Vācija un Francija. 1998.gada 6.maijā NATO runasvīrs Džemijs Šijs paziņoja, ka alianse turpinās savu paplašināšanās procesu, turklāt tas notiks „drīzāk agrāk, nekā vēlāk”. Turklāt Baltijas valstis tika minētas kā potenciālas kandidātvalstis.³⁴³ 1998.gada 7.jūlijā Latvijai diplomātisku atbalstu attiecībās ar Krieviju pauda arī Polijas prezidents Aleksandrs Kvasņevskis, norādot, ka ir gatavs atbalstīt dialoga veidošanu starp Latviju un Krieviju. Arī Rietumvalstu mediji bija sākuši izvērtēt Latvijas – Krievijas attiecību krīzes norisi un tās izraisīšanā tika pastarpināti vainota Krievija. Piemēram, Somijas laikraksts “Helsingin Sanomat” 1998.gada maijā secināja, ka ažiotāžu ap 3.marta protestu, leģionāru atceres dienu Rīgā nograndušajiem sprādzieniem bija sacēluši Krievijas žurnālisti.³⁴⁴ 1998.gada jūlijā Krievijas izdarīto spiedienu pret Latviju beidzot sāka kritizēt arī ES un EDSO, kas noraidīja Maskavas nepamatotos pārmetumus par cilvēktiesību pārkāpumiem Latvijā. Latvijas pusei bija izdevies pārliecināt Rietumvalstis, ka tā aktīvi iestājas par attiecību ar Krieviju neregulēšanu, taču saņem nepamatotos Maskavas pārmetumus.

Ietekmējoties no šķietamiem diplomātiskiem panākumiem Rietumos, Latvijas puse 1998.gada maijā sāka izteikt pāragrus secinājumus, ka Krievijas spiediens ir mazinājies un

³⁴⁰ Lase, I., Nagle, G. Barkašovieši Latvijā rod sekotājus. *Diena*, 1998, 18.maijs, 3.lpp.

³⁴¹ Olbraita, M. Pietiek satraukties par Krieviju. *Diena*, 1998, 5.maijs, 2.lpp.

³⁴² Plamše, K. ES runās ar Latviju un Krieviju. *Diena*, 1998, 6.maijs, 1.lpp.

³⁴³ Plamše, K. NATO paplašināšana turpināšoties. *Diena*, 1998, 7.maijs, 1.lpp.

³⁴⁴ Matulis, Ē. Somu avīze: troksni ap Latviju radījuši Krievijas žurnālisti. *Diena*, 1998, 13.maijs, 1.lpp.

krīze varētu drīzumā tikt atrisināta. 1998.gada 18.maijā Latvijas prezidents G.Ulmanis, paziņoja, ka Krievijas attieksme pret Latviju ir stabilizējusies un pavēlēja Ārlietu ministrijai sākt darbu pie iespējamās tikšanās par Krievijas prezidentu B.Jeļcinu organizēšanas.³⁴⁵ Jānorāda, ka Latvijas amatpersonu reakcija šajā gadījumā bija pārspīlēta, tā kā Krievijas puse jau nākamajā dienā paziņoja, ka neplāno mainīt savu politiku attiecībā pret Latviju.³⁴⁶ Krievija Latvijai turpināja pārmest vilcināšanos ar pilsonības likuma pieņemšanu, taču bija jūtams, ka iekšpolitiskās un ekonomiskās nestabilitātes dēļ Maskava vairs nav gatava izdarīt aktīvu spiedienu pret Latviju.

1998.gada vasarā Krievijā pieauga ekonomiskās problēmas, Krievija strauji zaudēja Rietumvalstu investīcijas un nespēja izmaksāt algas ogļu ieguves nozarē strādājošajiem. Papildus tam Krievijas kreisi noskaņotie politiskie spēki sāka aizvien aktīvāk pieprasīt B.Jeļcina atkāpšanos. Krievijas Komunistiskā partija pieprasīja sākt prezidenta atstādināšanas procedūru.³⁴⁷ Kā rezultātā Latvija sāka pakāpeniski zaudēt savu centrālo lomu Krievijas politiskās elites dienaskārtībā. Par Maskavas prioritāti kļuva iekšpolitiskās un sabiedriskās stabilitātes saglabāšana uz pieaugošo ekonomisko problēmu fona.

Vienīgi Krievijas ārlietu resors turpināja paust publisku kritiku pret Latviju. Piemēram, 1998.gada 2.jūlijā Krievijas Ārlietu ministrija paziņoja, ka sankcijas pret Latviju nav ieviestas, kā arī atcēla V.Birkava plānoto tikšanos ar Sanktpēterburgas gubernatoru.³⁴⁸ Jānorāda, ka Latvijas puse bija ieinteresēta attiecību pēc iespējas ātrākā uzlabošanā, tādēļ meklēja veidus kā uzrunāt Krievijas pārstāvjus, apejot skeptiski noskaņoto Krievijas Ārlietu ministriju. V.Birkava centieni veidot diplomātiskus sakarus ar Krievijas reģioniem, apejot Maskavu, izrādījās nesekmīgi un tika neviennozīmīgi vērtēti kā Krievijā, tā arī Latvijā. Savukārt 1998.gada augusta sākumā G.Ulmanis viesojās Ukrainas prezidenta Leonīda Kučmas dzimšanas dienas svinībās Krimā, kuru ietvaros tikās ar Krievijas augsta ranga amatpersonām. Pēc tikšanās G.Ulmanis paziņoja, ka saruna bijusi konsekventa un Latvijas – Krievijas attiecību likstas esot pagātnē. Starp abām valstīm palikusi tikai viena neatrisināta problēma, taču to viņš nevarot atklāt.³⁴⁹

1998.gada augusts iezīmēja Latvijas – Krievijas attiecību stabilizāciju. Krievijas ekonomiskās problēmas bija sasniegušas augstāko punktu un Maskavai nācās lūgt

³⁴⁵ Širovs, P., Tihonovs, J. Ulmanis lūdz gatavot tikšanos ar Jeļcinu. *Diena*, 1998, 19.maijs, 1.lpp.

³⁴⁶ Širovs, P. Krievija nemaina savu politiku pret Latviju. *Diena*, 1998, 20.maijs, 1.lpp.

³⁴⁷ Feldmanis, I., Taurēns, J. *Latvijas ārpolitika un diplomātija 20.gadsimtā. 3.sējums*. Jumava, 2016. 141.lpp.

³⁴⁸ Širovs, P., Tihonovs, J. Krievija noliedz sankciju esamību, bet atceļ tikšanos ar Birkavu. *Diena*, 1998, 3.jūlijs, 1.lpp.

³⁴⁹ Ločmele, N. Ulmanis: Jāpieslāpē negatīvisms pret Krieviju. *Dienas*, 1998, 12.augusts, 1.lpp.

Rietumvalstu palīdzību, lai saglābtu valsts brūkošo ekonomiku. Uzturēt mākslīgu krīzi ar Latviju vairs nebija Maskavas interesēs. Krievu vēsturnieks Konstantīns Voronkovs secina, ka 1998.gada vasarā Krievijas ārējās aktivitātes kardināli ietekmēja ekonomiskās situācijas pasliktināšanās, kuras dēļ Maskavai vienkārši vairs nepietika finansējuma aktīvas ārpolitikas īstenošanai.³⁵⁰ Krievijas ekonomikas pasliktināšanas rezultātā 1998.gada 17.augustā tika pieņemts lēmums devalvēt rubli. Papildus tam iekšējo problēmu rezultātā Krievijā 1998.gada septembrī tika izveidota jauna kreisi orientēta valdība J.Primakova vadībā.³⁵¹ Krievijas rubļa devalvācija negatīvi ietekmēja arī Latvijas ekonomisko situāciju. Tiesa, kā norāda vēsturnieks A.Stranga, rubļa devalvācija un Krievijas ieviestās sankcijas Latvijas ekonomiku ietekmēja īslaicīgi.³⁵² Krievijas ekonomiskās krīzes sekas tika salīdzinoši ātri pārvarētas. Krievijas ekonomika bija globāli mazsvarīga, lai varētu ilgtermiņā negatīvi ietekmēt Latvijas ekonomiskās attīstības tempus. Krīzes atstātais ekonomiskais iespaids Latvijā bija jūtams līdz 2000.gada sākumam.³⁵³

4.3. Secinājumi

Latvijas – Krievijas 1998.gada attiecību krīzi var iedalīt divos posmos. Pirmais posms aptver laika periodu no 1998.gada 3.marta protesta akcijas pie Rīgas Domes līdz 1998.gada 23.aprīlim – nosacītai divpusējā dialoga atjaunošanai diplomātiskā līmenī, un ir raksturojams kā krīzes aktīvā fāze. Šajā laikā starp Latviju un Krieviju *de facto* bija pārtrauktas diplomātiskās attiecības, Krievija aktīvi centās iejaukties Latvijas iekšējās lietās un destabilizēt situāciju valstī. Otrais posms aptver laika periodu no 1998.gada 23.aprīļa līdz 1998.gada 17.augustam, kad Krievija piedzīvoja ekonomiskās krīzes augstāko punktu, devalvēja rubli, un ir raksturojams kā krīzes pasīvā fāze. Šo posmu raksturoja Maskavas negatīvā publiskā retorika un ekonomiskās sankcijas. Krievijas tiešo aktivitāšu līmenis Latvijā šajā posmā bija ievērojami mazinājies.

Krievijai bija vairāki iemesli, kādēļ par attiecību saspīlējuma mērķi tika izvēlēta tieši Latvija. Kā svarīgākos ir vērts izcelt – 1) Latvijas amatpersonu nediplomātisko un vājo stratēģisko komunikāciju attiecībās ar Maskavu pirms 1998.gada pavasara, 2) Latvijas nekonsekvento reakciju uz 1997.gada nogalē Krievijas piedāvātajām drošības garantijām, 3) Krievu kopienas īpatsvaru Latvijā un krievvalodīgās minoritātes neapmierinātību ar

³⁵⁰ Voronov, K. The Baltic Policy of New Russia: A Brief History of the Stormy Decade. Jundzis, T. (ed.). *The Baltic States at Historical Crossroads*. Latvian Academy of Sciences, 2001. P. 500.

³⁵¹ Feldmanis, I., Taurēns, J. *Latvijas ārpolitika un diplomātija 20.gadsimtā. 3.sējums*. Jumava, 2016. 141.lpp.

³⁵² Stranga, A. *The End Product: A Crisis in Latvian-Russian Relations*. NATO, 1999. P. 10.

³⁵³ Bleiere, D., Stranga, A. In: Stern E, K., Hansen, D. (eds.). *Crisis Management in a Transitional Society*. 1999, Vol.12. P. 252.

nesakārtoto pilsonības likumu, kā arī gaidāmajām izmaiņām valodas un izglītības likumos, 4) Maskavas personīgās antipātijas pret G.Krasta vadīto nacionālistisko Latvijas valdību, 5) Latvijas ieņemto proamerikānisko pozīciju Kosovas kara un Irākas krīzes jautājumos, 6) Krievijas ekonomisko aprindu neapmierinātību ar privatizācijas procesu Latvijas enerģētikas nozarē, 7) Latvijas tranzīta nozares lēmumu pacelt tranzīta tarifus, kas atsaucās uz Krievijas novājināto ekonomiku, 8) Krievijas iekšpolitisko nestabilitāti un ekonomikas problēmas, kuru dēļ Maskavai radās nepieciešamība pēc „ārējā ienaidnieka”, 9) neoimperālistisko un pretrietumnieciski orientēto politisko spēku lomas pieaugumu Krievijas ārpolitikā.

Par Krievijas galvenajiem ietekmes instrumentiem pret Latviju 1998.gada krīzes laikā kļuva – 1) masveida Latvijas nomelnošanas kampaņa, 2) ekonomiskās sankcijas, 3) slēptas ietekmes operācijas. Masveida propagandas iespaidā Krievijai uz īsu brīdi izdevās sēt šaubas Rietumvalstu vidū par iespējamu nacisma glorificēšanu un cilvēktiesību pārkāpumiem Latvijā, taču ilgtermiņā Krievijas īstenotā Latvijas nomelnošanas kampaņa izrādījās nesekmīga. Krievijas ekonomiskās sankcijas atstāja pietiekami spēcīgu, bet īslaicīgu efektu uz Latvijas ekonomiku. Sankciju un 1998.gada augusta ekonomiskās krīzes rezultātā Latvija bija spiesta samazināt savu ekonomisko atkarību no Krievijas. Aiz 1998.gada pavasarī notikušajām protesta akcijām un spridzināšanām, iespējams, slēpās ar Maskavu saistīti aktori – kreisie un labējie radikāļi. Neskatoties uz to aktivitāšu īslaicīgu pieaugumu, protesta akcijas nespēja piesaistīt pietiekami lielu atbalstītāju pūli, savukārt 1998.gada aprīlī pieredzētās spridzināšanas nespēja destabilizēt situāciju Latvijā līdz tādām līmenim, lai apdraudētu tās drošību.

Galvenais ieguvējs no 1998.gada krīzes bija Latvija. Krīzes iespaidā Rietumvalstis sāka aizvien pozitīvāk uztvert NATO paplašināšanos uz austrumiem, savukārt Latvija bija spiesta sakārtot pirms tam asi kritizēto nepilsoņu jautājumu, kas bija viens no galvenajiem valsts eiroatlantiskās integrācijas kavēkļiem. Krievijas ieviestās ekonomiskās sankcijas un īstenotā Latvijas nomelnošanas kampaņa ilgtermiņā diskreditēja Maskavu kā Latvijas, tā arī Rietumvalstu perspektīvā.

SECINĀJUMI

Latvijas – Krievijas 1998.gada attiecību krīze ir uzskatāma par vienu no sarežģītākajiem posmiem atjaunotās Latvijas valsts vēsturē. Krīze satricināja Latvijas politisko eliti un sabiedrību, kā arī draudēja apturēt Latvijas eiroatlantiskās integrācijas procesu. Neskatoties uz pieredzētajām grūtībām, Latvijas puse no saspīlētās situācijas izgāja kā nosacīta uzvarētāja un pretēji Maskavas cerētajam Latvijas integrācija Rietumu starptautiskajās struktūrās netika aizkavēta.

Latvijas – Krievijas 1998.gada krīzes cēloņus var iedalīt 3 līmeņos. Pirmkārt, abu valstu attiecību saspīlējuma pamatā bija atšķirīgi ārpolitiskie un vēsturiskie uzskati. Otrkārt, krīzes pamatā bija pieaugoša spriedze Latvijas – Krievijas divpusējās attiecībās. Treškārt, krīzes pamatā bija pieaugoša Krievijas un Rietumvalstu pretīmsāvīšana uz starptautiskās skatuves. Līdz ar to 1998.gada Latvijas – Krievijas attiecību krīzi var nosacīti iedalīt - 1) ideoloģiskajā līmenī, 2) divpusējo attiecību līmenī un 3) starptautisko attiecību līmenī.

Ideoloģiskajā līmenī krīzes cēloņi ir meklējami pagājušā gadsimta 90.gadu sākumā. Šajā laikā Latvija un Krievija sāka aktīvu darbu pie jaunu ārpolitisko uzskatu veidošanas, kā rezultātā abām pusēm izveidojās izteikti atšķirīgi ārpolitikas mērķi un uzdevumi. Krievija 90.gadu sākumā atradās ideoloģiskā vakuuma, kuru ar laiku aizpildīja pretrietumnieciski un neoimperiālistiski ārpolitiskie uzskati. Savukārt Latvija kopš 90.gadu sākuma bija konsekventi īstenojusi uz Rietumiem tendētu ārpolitiku, kas paredzēja tuvināšanos ar ES un NATO. Ārpolitisko uzskatu atšķirību rezultātā starp abām valstīm veidojās komunikācijas barjera – Latvijai bija grūti izprast Krievijas lēmumpieņēmējus un otrādi. Papildus tam nozīmīgu lomu spēlēja arī atšķirības Latvijas un Krievijas vēsturiskajā interpretācijā. Galvenās domstarpības bija saistītas ar okupācijas fakta atzīšanu un latviešu leģionāru lomu Otrajā pasaules karā. 1998.gada krīzes laikā atspoguļojās visi iepriekšminētie faktori – Rīgā un Maskavā trūka izpratnes par vienas vai otras puses pieņemto ārpolitisko lēmumu pamatotību, kā arī izvērsās asas diskusijas par abu valstu vēsturisko mantojumu.

Divpusējo attiecību līmenī krīzes cēloņi ir saistīti ar 1997.gada nogalē Latvijas noraidītajām Krievijas drošības garantijām. Latvijas puse 1997.gada nogalē, atbildot uz Krievijas iniciatīvu, sevi parādīja kā vāji organizētu un nespējīgu efektīvi rīkoties krīzes apstākļos. Krievijas puse bija neapmierināta ar Latvijas valdības ieturēto nacionālistisko kursu un nepārdomāto retoriku pret Maskavu. Papildus tam Latvijā pastāvēja vērā ņemamas sociālās problēmas, liela daļa Latvijas iedzīvotāju bija nepilsoņi, ko Kremli interpretēja krievu tautības iedzīvotāju cilvēktiesību neievērošanu. Krievijas politiskajā elitē un sabiedrībā

pieauga atbalsts tautiešu politikai un krievvalodīgo iedzīvotāju tiesību atbalstam tuvajās ārzemēs. Tāpat pirms 1998.gada krīzes, Latvija bija veikusi virkni soļu Krievijas ekonomiskās ietekmes mazināšanai. Tas neapmierināja Kremli pietuvinātos oligarhus, kam bija ekonomiskas intereses Latvijā. Papildus tam Krievija 1997./1998.gadā piedzīvoja vērā ņemamas iekšpolitiskas un ekonomiskas problēmas. Maskava bija ieinteresēta novērst sabiedrības uzmanību no iekšējām nesaskaņām, koncentrējot to uz ārpolitiku. 1998.gada pavasarī Krievijas lēmumpieņēmēji u.c. ar Kremli saistīti aktori bija vienprātīgi, ka ārējā ienaidnieka lomu vislabāk varētu pildīt pret Kremli visnegatīvāk noskaņotā, kā arī politiski un sociāli visvājākā no Baltijas valstīm – Latvija.

Starptautisko attiecību līmenī 1998.gada attiecību krīze bija tieša Krievijas pretreakcija Latvijas integrācijai NATO. Maskava nevēlējās pieļaut alianses ietekmes nostiprināšanos Baltijas jūras reģionā un 1998.gada izprovocētajam attiecību saspīlējumam starp Latviju un Krieviju vajadzēja kalpot kā ieganstam, lai vismaz uz laiku apturētu NATO paplašināšanos uz austrumiem. Papildus tam Krievija bija neapmierināta ar Latvijas tuvināšanos ASV starptautiskajā politikā. Latvija bija ieņēmusi Vašingtonu atbalstošas pozīcijas vairākos Krievijai svarīgos jautājumos, piemēram, Kosovas karā un Irākas krīzē. Kremlis to interpretēja kā provokāciju un Krievijas nacionālo interešu neievērošanu no Latvijas puses. Nacionālistiski orientēto Maskavas lēmumpieņēmēju iespaidā Krievijas ārpolitika 90.gadu otrajā pusē bija nobriedusi ilgtermiņa pretīstāvēšanai ASV. Līdz ar to 1998.gada krīze ir vērtējama kā daļa no Krievijas un ASV savstarpējās ģeopolitiskās cīņas.

Lai gan publicētajos avotos nav pieejami tieši pierādījumi par to, ka Krievija 1998.gada pavasarī pret Latviju īstenoja virkni ietekmes aktivitāšu (protesti, spridzināšanas utml), var pieļaut, ka tās bija vismaz pastarpināti bija saistītas ar Maskavas interesēm Latvijā. Krievijas galvenie instrumenti pret Latviju krīzes laikā bija propaganda, krievvalodīgo kopiena un ekonomiskās sankcijas. Krievijas mērķis īstermiņā, visticamāk, bija Latvijas iekšpolitiskās stabilitātes graušana un G.Krasta valdības gāšana. Ilgtermiņā Krievijas mērķi, visticamāk, bija Rietumvalstu pārliecināšana par Latvijā valdošu nestabilitāti un Latvijas eiroatlantiskās integrācijas apturēšana.

Īstermiņa perspektīvā Krievijas mērķi Latvijā nepiepildījās. G.Krasta valdība netika gāzta, un Latvijas ārpolitika pret Krieviju palika nemainīga. Arī Krievijā Maskavai neizdevās sasniegt cerēto rezultātu. Lai gan krīze īslaicīgi novērsa Krievijas sabiedrības uzmanību iekšējām problēmām, tas bija par maz, lai pilnībā noslēptu valdības nestabilitāti un ekonomikas pasliktināšanos.

Arī ilgtermiņa perspektīvā Krievija neieguva cerēto rezultātu. Latvijas integrācija NATO pēc krīzes tikai paātrinājās, Rietumvalstu attieksme pret Maskavas ambīcijām kļuva pragmatiskāka, un Latvija aizvien vairāk attālinājās no Krievijas politiskās un ekonomiskās ietekmes. Krievija 1998.gada krīzes laikā bija sevi parādījusi kā neuzticamu sadarbības partneri gan Latvijai, gan Rietumvalstīm.

Neskatoties uz to 1998.gada Latvijas – Krievijas attiecību krīze atstāja negatīvas sekas Latvijas sabiedrības integrācijā. Pēc 1998.gada Latvijā aizvien skaļāk bija dzirdama krievu kopienas un nepilsoņu kritika pret Latvijas valsti. Maskava aizvien biežāk sāka atbalstīt un finansēt Latvijas krievvalodīgo opozīciju, kas pēc 1998.gada krīzes kļuva konsolidētāka un aizvien aktīvāk pieteica savas politiskās ambīcijas. Tāpat Krievijai 1998.gada krīzes laikā izdevās aktualizēt iepriekš par salīdzinoši margināliem uzskatītus vēstures jautājumus saistībā ar latviešu leģionāru un PSRS okupācijas lomu Latvijas sabiedrībā. Krievijas masveida propagandas kampaņas rezultātā 16.marta un 9.maija pasākumi ar laiku kļuva par Latvijas sabiedrības sašķeltības simboliem.

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

Dokumenti un līgumi

1. Deklarācija par Ministru kabineta iecerēto darbību, 1997. Pieejams:
https://mk.gov.lv/sites/default/files/editor/krasts_deklaracija.pdf
2. Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation, 1997. Pieejams:
https://www.nato.int/cps/su/natohq/official_texts_25468.htm
3. Latvijas nacionālās drošības koncepcija, 1995. Pieejams:
http://www.mod.gov.lv/~media/AM/Par_aizsardzibas_nozari/Plani,%20konceptijas/1995_nd.ashx
4. Latvijas Republikas ārpolitikas koncepcija, 1995. Pieejams:
<http://www.mfa.gov.lv/arpolitika/latvijas-republikas-arpolitikas-koncepcija>
5. LR Nacionālā drošības koncepcija. 1997. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/28>
6. Madrid Declaration on Euro-Atlantic Security and Cooperation, 1997. Pieejams:
<https://www.nato.int/docu/pr/1997/p97-081e.htm>
7. Partnerības harta starp Latvijas Republiku, Igaunijas Republiku, Lietuvas Republiku un Amerikas Savienotajām Valstīm, 1998. Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=31233>

Latvijas Republikas Saeimas runu stenogrammas

1. Apinis, P. Latvijas Republikas 6.Saeimas pavasara sesijas pirmā (ārkārtas) sēde, 1998, 22.aprīlis. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_98/st2204.html
2. Dobelis, J. Latvijas Republikas 6.Saeimas ziemas sesijas divpadsmitā sēde, 1998, 19.martā. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_98/st1903.html
3. Eniņš, G. Latvijas Republikas 6.Saeimas ziemas sesijas piektā sēde, 1998, 12.februāris. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_98/st1202.html
4. Kiršteins, A. Latvijas Republikas 6.Saeimas ziemas sesijas divpadsmitā sēde, 1998, 19.martā. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_98/st1903.html
5. Kreituse I. Latvijas Republikas 6.Saeimas ziemas sesijas piecpadsmitā sēde, 1998, 2.aprīlis. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_98/st0204.html
6. Tabūns, P. Latvijas Republikas 6.Saeimas ziemas sesijas vienpadsmitā sēde, 1998, 12.martā. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_98/st1203.html

Periodika

1. Against the Baltic's NATO bid. *The Baltic Times*, 1997, September 11-17, P. 2.
2. Arāja, D., Galzons, E., u.c. Picketētāji Valdemāra ielā bloķē satiksmi. *Diena*, 1998, 4.marts, 3.lpp
3. Arāja, D. Pārdaugavā svin Lielā Tēvijas kara beigu gadadienu. *Diena*, 1998, 11.maijs, 4.lpp.
4. Brūklenis, J. Pastalnieks, A. Neskaidrības ap Rubika atbrīvošanu. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1998, 7.novembris, 1.lpp.
5. Hānbergs, Ē., Jakubāns, A. Aleksandrs Udaļcovs tikai Andrim Jakubānam un Ērikam Hānbergam. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1997, 14.novembris, 4.lpp.
6. Galzons, E. Iesper piemiņas brīža dalībnieci. *Diena*, 1998, 26.marts, 8.lpp.
7. Goubls, P. Pirmais pārbaudījums NATO un Krievijas padomei. *Diena*, 1997, 17.septembris, 2.lpp.
8. Jansons, Ā. Ģeopolitikas ēna Krievijas prioritāšu meklējumos. *Diena*, 1997, 3.oktobris, 2.lpp.
9. Jansons, Ā. Sankciju kāre pret Baltiju ir PSRS mantojums. *Diena*, 1998, 11.marts, 2.lpp.
10. Jansons, Ā. Pārmaiņas Kremlī. *Diena*, 1997, 23.septembris, 2.lpp.
11. Kočāne, S., Lase, I., u.c. Krievija peļ policiju Latvijā. *Diena*, 1998, 5.marts, 1.lpp.
12. Kremlis noliedz Jeļcina saslimšanas saistību ar sirds problēmām, *Diena*, 1997, 12.decembris, 9.lpp.
13. Landsberg, M. Yeltsin: Clinton risks World war III in Iraq. *The Baltic Times*, 1998, February 12 – 18, P.2.
14. Lase, I. ASV kritizē Baltiju par cilvēktiesību pārkāpumiem. *Diena*, 1998, 3.februāris, 1. lpp.
15. Lase, I., Nagle, G. Barkašovieši Latvijā rod sekotājus. *Diena*, 1998, 18.maijs, 3.lpp.
16. Latvian Legion fallout: Kohl, Chirac condemn march. *The Baltic Times*, 1998, April 2-8, P.8.
17. Lauva, J. Krievija turpinās ažiotaža ap drošības garantijām. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1997, 13.novembris, 6.lpp
18. Leff, J. Zhirinovskys: secret Baltic booster? *The Baltic Times*, 1997, October 2-8, P. 3.
19. Lietuva pirmā no Baltijas valstīm paraksta robežlīgumu ar Krieviju. *Diena*, 1997, 25.oktobris, 1.lpp.
20. Ločmele, N. Jeļcins aicina veidot “uzticības režīmu” Baltijas reģionā. *Diena*, 1997, 4.decembris, 1.lpp.
21. Ločmele, N. Jeļcins par Baltiju, *Diena*, 1997, 4.decembris, 3.lpp.
22. Ločmele, N. Udaļcovs: Krievija gaidīja nopietnāku Latvijas reakciju. *Diena*, 1997, 8.novembris, 1.lpp.

23. Ločmele, N., Rulle, B. Vēstniekam skaidro pie Rīgas domes notikušo, *Diena*, 1998, 10.marts, 1.lpp.
24. Ločmele, N. Ulmanis: Jāpieslāpē negatīvisms pret Krieviju. *Dienas*, 1998, 12.augusts. 1.lpp.
25. Matulis, Ē. Somu avīze: troksni ap Latviju radījuši Krievijas žurnālisti. *Diena*, 1998, 13.maijs, 1.lpp.
26. Metuzāls, S. Latvijā pabijis krievu fašistu līderis? *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1997, 30.oktobris, 1.lpp.
27. Nagle, G., Tihonovs, J. Nacionālboļševiki saliedē izglītības likumprojekta kritizētājus. *Diena*, 1998, 15.maijs. 1.-4.lpp.
28. Neiburgs, U. SS, Waffen SS, latviešu leģions un Latvijas valsts politika. *Diena*, 1998, 6.marts, 2.lpp.
29. Neuman, R. T. Baltics offer help in Iraqi crisis. *The Baltic Times*, 1998, February 26 – March 4, P.1.
30. Olbraitā, M. Pietiek satraukties par Krieviju. *Diena*, 1998, 5.maijs. 2.lpp.
31. Ozola, E. Krievijas nosodījums kļūst aizvien skaļāks. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1998, 7.marts, 2.lpp.
32. Ozola, E. Rīgas mītiņš izraisa plašu rezonansi. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1998, 6.marts, 2.lpp.
33. Ozola, E. 3.marta pikets – vai provokācija. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1998, 12.marts, 5.lpp.
34. Ozoliņš, A. Miglainie drošības avoti. *Diena*, 1997, 12. novembris, 2.lpp.
35. Pāparde, I. Tiesa atbrīvo Rubiku. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1997, 6.novembris, 1.lpp.
36. Plamše, K. ES runās ar Latviju un Krieviju. *Diena*, 1998, 6.maijs, 1.lpp.
37. Plamše, K. Krievija mainot nostāju par Baltijas iestāšanos NATO. *Diena*, 1997, 11.novembris, 1.lpp.
38. Plamše, K. NATO paplašināšana turpināšoties. *Diena*, 1998, 7.maijs, 1.lpp.
39. Plamše, K., Smoļenska, A. NATO nekomentē Kremļa garantijas Baltijai. *Diena*, 1997, 31.oktobris, 1.lpp.
40. Plato, D. Krievu diasporas apvienošanai Latvijā dibina jaunu organizāciju. *Diena*, 1997, 10.oktobris, 4.lpp.
41. Plato, D. Krievu kultūras biedrības sūdzas Černomirdinam. *Diena*, 1998, 22.janvāris, 2.lpp.
42. Prokopova, E. Širovs, P. Krievijas nacionālboļševiki “izgaismojas” Latvijā. *Diena*, 1998, 20.marts, 4.lpp.
43. Prokopova, E., Tihonovs, J. Prasa pagarināt pasu derīgumu. *Diena*, 1998, 18.marts. 1.-3.lpp.
44. Prokopova, E., Tihonovs, J. Troksnis ap latviešu leģionāru svinībām. *Diena*, 1998, 4.marta, 3.lpp.
45. Puķītis, M. Revolucionārajai pagrīdei sava avīze. *Lauku Avīze*, 1998, 31.marts, 4.lpp.

46. Puncule, I. Baltija atsakās no Krievijas garantijām. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1997, 11.novembris, 1.lpp.
47. Skolas apgānītāji aizturēti, *Lauku Avīze*, 1998, 14.marts, 3.lpp.
48. Smoļenska, A. ASV un Baltijas hartu slavē un peļ. *Diena*, 1998, 16.janvāris, 1.-3.lpp.
49. Smoļenska, A. Prominences aģitē par NATO paplašināšanos. *Diena*, 1997, 11. septembris, 1.lpp.
50. Smoļenska, A. Būs viena ASV un Baltijas valstu harta. *Diena*, 1997, 15.oktobris, 1.lpp.
51. Somija pozitīvi vērtē Krievijas iniciatīvas. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1997, 10.novembris, 3.lpp.
52. Širovs, P., Tihonovs, J. Atceļ Krievijas Valsts domes spīkera vizīti Latvijā. *Diena*, 1998, 7.marts, 1.-3.lpp.
53. Širovs, P. Krievija apsver sankcijas pret Latviju. *Diena*, 1998, 9.marts, 1.lpp.
54. Širovs, P. Lužkovs Latviju salīdzina ar Kambodžu. *Diena*, 1998, 28.marts, 1.lpp.
55. Širovs, P. Krievija: harta ir drauds Eiropas drošībai. *Diena*, 1998, 21.janvāris, 1.lpp.
56. Širovs, P. Krievija nemaina savu politiku pret Latviju. *Diena*, 1998, 20.maijs, 1.lpp.
57. Širovs, P. Krievijā sastāda jaunu valdību. *Diena*, 1998, 24.marts, 1.lpp.
58. Širovs, P. Jaunais gads Krievijā nāk ar rubļa denomināciju, *Diena*, 1997, 29.decembris, 5.lpp.
59. Širovs, P. Opozīcija nepanāk Čubaisa atlaišanu. *Diena*, 1997, 29.novembris, 7.lpp.
60. Širovs, P. Vai pēdējais Krievijas reformators? *Diena*, 1997, 24.novembris, 4.lpp.
61. Širovs, P., Tihonovs, J. Krievijas ĀM aicina pasaules sabiedrību nosodīt akciju Rīgā. *Diena*, 1998, 5.marts, 1.-3.lpp.
62. Širovs, P. Tihonovs, J. Krievija noliedz sankciju esamību, bet atceļ tikšanos ar Birkavu. *Diena*, 1998, 3.jūlijs, 1.lpp.
63. Širovs, P., Tihonovs, J. Ulmanis lūdz gatavot tikšanos ar Jeļcinu. *Diena*, 1998, 19.maijs.
64. Šogad leģionu piemin saspringtā gaisotnē. *Diena*, 1998.gada 17.marts, 3.lpp.
65. Štāls, A., Tihonovs, J. Maskavas sociologi Latvijā pēta sabiedrības noskaņojumu. *Diena*, 1998, 19.janvāris, 4.lpp.
66. Tihonovs, J. Ārpolitikas deklarācijā atspoguļojas Eiropas Komisijas vērtējums. *Diena*, 1997, 2. septembris, 3.lpp.
67. Tihonovs, J. Jeļcins piedāvā garantēt Latvijas drošību. *Diena*, 1997, 29.oktobris, 1.lpp.
68. Tihonovs, J. Krievijas ĀM: PSRS neokupēja Baltijas valstis. *Diena*, 1998, 20.janvāris, 1.lpp.
69. Tihonovs, J. Krievijas sociologi bāzējušies fondā *Drošība*. *Diena*, 1998, 29.janvāris, 1.lpp.
70. Tihonovs, J. Latvija atbildēsot Vizentāla centram. *Diena*, 1998, 21.janvāris, 1.lpp.
71. Tihonovs, J. Latvijas vēstniecību apmētā ar olām. *Diena*, 1998, 17.marts, 1.lpp.

72. Tihonovs, J. Nesteidz ar atbildi Kremlim. *Diena*, 1997, 30.oktobris, 1.lpp
73. Tihonovs, J. Pasaules prese turpina ziņot par leģionāriem un nepilsoņiem. *Diena*, 1998, 21.marts, 4.lpp
74. Tihonovs, J. Upleja, S. Birkavs gatavs runāt ar Krievijas ārlietu ministru, *Diena*, 1998, 11.marts, 1.lpp.
75. Tracis pie Rīgas Domes. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1998, 4.marts, 2.lpp.
76. Tracevskis, R.M. Lithuania and Estonia reject Russian security guarantees. *The Baltic Times*, 1997, November 6-12, P.1.
77. Vanags, J. Piketā aicina uz cīņu nemaksājot rēķinus. *Diena*, 1998. 17.marts, 1.lpp.
78. Валерий, А. Кто там красный комиссар? *СМ*, 1997, 6 ноябрь, С 2.
79. Вчера они опозорили нашу страну. *Час*, 1998, 17 март, С 1.
80. Дубровский, В. Иван Антонович: "Ни с кем из соседей у нас нет взаимных претензий". *Панорама Латвии*, 1998, 5 март, С 5.
81. Казаков, К. Латвия получила приглашение второго сорта. *Час*, 1997, 15 декабрь, С 4.
82. Казаков, К., Стефанов, А. Бомба: под Россию? под Латвию? *Час*, 1998, 7 апрель, С 2.
83. Казаков, К., Шунин, А. День неистовой русофобии. *Час*, 1998, 26 март, С 2.
84. Краснитский, А. Образ Латвии. *Час*, 1998, 7 апрель, С 1.
85. Лебедева, Н. В каждом русском в Латвии видят Сталина. *СМ*, 1998, 26 март, С 1.
86. Лебедева, Н. Русская атмосфера. *СМ*, 1998, 18 март. С 1.
87. Нас утро встречает свастикой. *СМ*, 1998, 8 апрель, С 1.
88. Нестрашная Россия, *Час*, 1997, 4 декабрь, С 4.
89. Петропавловская, А. Гунтарс Крастс: Я верю в себя. *СМ*, 1997, 17 сентябрь, С 2.
90. Портнов, А., Штеин, В. Терракт, ещё терракт. *СМ*, 1998, 7 апрель, С 1.
91. Скандальная Слава. *Час*, 1998, 6 март, С 2.
92. Стефанов, А. Бомба под "Титаник". *Час*, 1998, 24 март, С 3.
93. Стефанов, А. Взрыв в Резекне не состоялся. *Час*, 1998, 14 апрель, С 2.
94. Стефанов, А. ФБР начинает расследование. *Час*, 1998, 6 апрель, С 2.
95. Стрельцов, В. Рижские Вервольфовичы. *СМ*, 1997, 5 ноябрь, С 3.
96. Стефанов, А. Лиепая: Кошунство на кладбище. *Час*, 1998, 6 апрель, С 1.
97. Харланова, И. За потери пусть платит виновный. *Панорама Латвии*, 1998, 1 март, С. 1.
98. Элкин, А. Янис Юрканс: О какой дружбе речь? *СМ*, 1997. 1 сентябрь, С 2.
99. Элкин, А. Россия позиции не меняет! *СМ*, 1997, 12 ноябрь, С 3
100. Элкин, А. Санкции Будут! *СМ*, 1998, 10 март, С 1.

Interneta avoti

1. Aaron, B. U.S., Baltic states sign partnership pact. *CNN*, 1998, 16.janvāris. Pieejams: <http://edition.cnn.com/WORLD/9801/16/baltic.treaty.pm/>
2. Devroy, A. Bush, After Delay, Grants Baltic States Formal Recognition. *The Washington Post*. 1991, September 3. Pieejams: https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1991/09/03/bush-after-delay-grants-baltic-states-formal-recognition/e3a188f8-3d43-4da2-80a0-6311995210cd/?utm_term=.45f51dfbd99f
3. *Dienas Mediju vēsture*. Dienas Mediji. Pieejams: <http://www.dienasmediji.lv/parmums/vesture/dienas-mediji-vesture>
4. Ducmanis, M. Valsts prezidents Guntis Ulmanis: “Baltijas harta ir robežlīnija”. *Latvijas Vēstnesis*, 1998, 21.janvāris. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/31260>
5. Englund, W. Crimes of Nazis and communists haunt Latvia Bitter recriminations rooted in 1940s strain Moscow-Riga relations. *Baltimore Sun*, 1998, April 5. Pieejams: http://articles.baltimoresun.com/1998-04-05/news/1998095051_1_latvian-legion-russian-communism-russian-minority
6. Erlanger, S. U.S. Is Trying to Defuse a Growing Russia-Latvia Confrontation. *The New York Times*, 1998, April 16. Pieejams: <https://www.nytimes.com/1998/04/16/world/us-is-trying-to-defuse-a-growing-russia-latvia-confrontation.html>
7. Galzons, E., Tihonovs, J. Spridzina Uzvaras pieminekli. *Diena*, 1997, 7.jūnijs. Pieejams: <https://www.diena.lv/raksts/pasaule/krievija/spridzina-uzvaras-pieminekli-10010249>
8. Lippman W.T. Clinton, Yeltsin Agree on Arms Cuts and NATO. *The Washington Post*, 1997, March 22. Pieejams: <https://www.washingtonpost.com/wp-srv/inatl/longterm/summit/summit.htm??noredirect=on>
9. Rosenthal, A. Moscow Assures Bush on Baltics. *The New York Times*. 1991, January 30. Pieejams: <https://www.nytimes.com/1991/01/30/world/moscow-assures-bush-on-baltics.html>
10. Ūdris, J. Šodien Viļņā — Austrumeiropas valstu samits. *Latvijas Vēstnesis*, 1997, 5.septembris. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/44771>
11. Радионов, В. Союз „младших братьев”. *Эхо Москвы*, 2016, 7 юль. Pieejams: https://echo.msk.ru/blog/v_radionov/1797488-echo/
12. 6.Saeimas vēlēšanu rezultāti, 1995. Pieejams: <https://www.cvk.lv/pub/public/29476.html>

Grāmatas

1. Berlin, I. *Russian Thinkers*. Penguin Books, 1994. 432 p.
2. Bleiere, D., Butulis, I. u.c. *Latvijas vēsture – 20.gs.* Jumava, 2005. 487 lpp.
3. Feldmanis, I., Taurēns, J. *Latvijas ārpolitika un diplomātija 20.gadsimtā. 3.sējums*. Jumava, 2016. 352 lpp.
4. Frēdens, L. *Baltijas brīvības ceļš un Zviedrijas diplomātija 1989.-1991.* Atēna, 2007. 291 lpp.
5. Kalniete, S. *Es lauzu, tu lauzi, mēs lauzām, viņi lūza*. Jumava, 2000. 479 lpp.
6. Kalniete, S. *Cinītis*. Jāņa Rozes apgāds, 2017. 360 lpp.
7. Lo, B. *Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era Reality, Illusion and Mythmaking*. Pallgrave Macmillan, 2002. 223 p.
8. Mankoff, J. *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc, 2012. 352 p.
9. Neumann, B.I. *Russia and the Idea of Europe*. Routledge, 1996. 272 p.
10. Ozoliņa, Ž. *Latvijas drošības politikas reģionālie aspekti*. Izglītība, 2000. 256 lpp.
11. Ritenis, J. *Diplomātiskā cīņa par Latvijas Republikas suverenitātes atjaunošanu*. Fonds Latvijas vēsture, 1999. 247 lpp.
12. Rožukalne, A. *Kam pieder Latvijas mediji?* Zinātne, 2013. 352 lpp.
13. Veinberga, S. *Mediju misija. Preses attīstības tendences Latvijā pēc valsts neatkarības atjaunošanas (1990-2010)*. Zvaigzne ABC, 2010. 160 lpp.

Raksti krājumos

1. Birkavs, V. Pirmie izšķirošie gadi: Krievijas armijas izvešana un Latvijas nonākšana Eiropas Savienības priekšstelpā. Grām.: Kozlova, K. (red.). *Atgriešanās Eiropā*. Apgāds Zinātne, 2016. 386 lpp.
2. Bleiere, D., Stranga, A. The Latvian Russian Crisis of 1998. In: Stern E, K., Hansen, D. (eds.). *Crisis Management in a Transitional Society*. National Defence College, 1999. 356 p.
3. Bošs, E. Ārpolitikas konceptualizācija Atmodas laikā. Grām.: Potjomkina, D., Sprūds, A. u.c. (sast.). *Latvijas ārlietu simtgade. I sējums: Idejas un Personības*. Latvijas Ārpolitikas institūts, 2016. 288 lpp.
4. Brikše, I., Skudra, O., u.c. Development of the Media in Latvia in the 1990s. In: Vihalemm, P. *Baltic Media in Transition*. Tartu University Press, 2002. 303 p.
5. Heika, H. Desire, Indentity, and Russian Foreign Policy. In: Hopf, T. (ed.) *Understandings of Russian Foreign Policy*. Pensylvania State University Press, 1999. 304 p.

6. Jundzis, T. The Baltic States, NATO, and the European Security and Defence Identity. In: Jundzis, T. (ed.). *The Baltic States at Historical Crossroads*. Latvian Academy of Sciences, 2001. 701 p.
7. Kalniete, S. Kā trāpīt desmitniekā. Grām.: Kozlova, K. (red.). *Atgriešanās Eiropā*. Apgāds Zinātne, 2016. 386 lpp.
8. Kļaviņš, D. Baltijas jūras reģiona strāvojums Latvijas ārpolitikā. Grām.: Potjomkina, D., Sprūds, A. u.c. (sast.). *Latvijas ārlietu simtgade. I sējums: Idejas un Personības*. Latvijas Ārpolitikas institūts, 2016. 288 lpp.
9. Kozlova, K. Latvija Eiropas valstu ārpolitikas kontekstā. Grām.: Kozlova, K. (red.). *Atgriešanās Eiropā*. Apgāds Zinātne, 2016. 386 lpp.
10. Kudors, A. Austrumu virziens Latvijas politikā. Grām.: Potjomkina, D., Sprūds, A. u.c. (sast.). *Latvijas ārlietu simtgade. I sējums: Idejas un Personības*. Latvijas Ārpolitikas institūts, 2016. 288 lpp.
11. Lejiņš, A. Joining the EU and NATO: Baltic Security Prospects at the Turn of the 21st Century. In: Lejiņš, A. (ed.). *Baltic Security Prospects at the Turn of the 21st Century*. Kikimora publications, 1999. 148 p.
12. Medvedev, S. Power, Space and Russian Foreign Policy. In: Hopf, T. (ed.) *Understandings of Russian Foreign Policy*. Pennsylvania State University Press, 1999. 304 p.
13. Ozoliņa, Ž. Crisis Prevention or Intervention: Latvia's Response to the Proposed Russian Security Guarantees. In: Stern E, K., Hansen, D. (eds.). *Crisis Management in a Transitional Society*. National Defence College, 1999. 356 p.
14. Reire, G. Latvija un eiroatlantiskā identitāte. Grām.: Potjomkina, D., Sprūds, A. u.c. (sast.). *Latvijas ārlietu simtgade. I sējums: Idejas un Personības*. Latvijas Ārpolitikas institūts, 2016. 288 lpp.
15. Riekstiņš, M. Atjaunotās Latvijas ārpolitikas pirmsākumi un stratēģiskās prioritātes. Grām.: Kozlova, K. (red.). *Atgriešanās Eiropā*. Apgāds Zinātne, 2016. 386 lpp.
16. Rikveilis, A. Latvijas–Krievijas attiecību 15 gadi: no optimisma līdz bezcerībai un atpakaļ. Grām.: Ozoliņa, Ž. *Latvija – Krievija X*. Zinātne, 2007. 320.lpp.
17. Šudņevs, P. Zagorovska, K. *Krievu preses fenomens Latvija*. Brikše, I. (red.). Informācijas vide Latvijā 21.gadsimta sākums. Zinātne, 2006. 415 lpp.
18. Stranga, A. Baltic – Russian Relations 1998. In: Lejiņš, A (ed.). *Baltic Security Prospects at the Turn of 21st Century*. Kikimora publications, 1999. 148 p.
19. Ulmanis, G. Atjaunotās valsts prezidenta institūcijas loma Latvijas ārējās un iekšējās drošības nostiprināšanā. Grām.: Kozlova, K. (red.). *Atgriešanās Eiropā*. Apgāds Zinātne, 2016. 386 lpp.

20. Trenin, D. Russia and the Baltic States: Security Aspects. Jundzis, T. (ed.). *The Baltic States at Historical Crossroads*. Latvian Academy of Sciences, 2001. 701 p.
21. Voronov, K. The Baltic Policy of New Russia: A Brief History of the Stormy Decade. Jundzis, T. (ed.). *The Baltic States at Historical Crossroads*. Latvian Academy of Sciences, 2001. 701 p.

Raksti žurnālos

1. Blank, J.S. Russia and the Baltics in the Age of NATO Enlargement. *Parameters*, 1999, Autumn.
2. Bildt, C. Russia, the European Union, and the Eastern Partnership. *ECFR Riga Series*, 2015.
3. Donaldson, H.R. Boris Yeltsin's Foreign Policy Legacy. *Tulsa Journal of Comparative and International Law*, 1999, Vol. 7.
4. Dunlop, John B. Aleksandr Dugin's Foundations of Geopolitics. *Demokratizatsiya*, 2004, Vol. 12.
5. Lukin, V. Our Security Predicament. *Foreign Policy*, 1992, Vol 88, 190 p.
6. Nakkai, R. The Influence of Party Competition on Minority Politics: A Comparison of Latvia and Estonia. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 2014, Vol.7.
7. Stranga, A. The Relations Between Russia And The Baltic States: 1997-1998. *Jahrbuch für internationale Sicherheitspolitik*, 1999, 849 p.
8. Zhurkin, V. *Integration of Russia into Europe: Realistic or Superficial*. *Jahrbuch für internationale Sicherheitspolitik*, 1999. 849 p.
9. Академик В.В. Журкин и европейские исследования в России. *Вестник МГИМО-Университета*, 2014, N 1.
10. Караганов, С. Проблемы защиты интересов Российско ориентированного населения в "ближнем" зарубежье. *Дипломатический Вестник*, 1992.

Pētījumi

1. Larabee, S.F. Karasik, T.W. *Foreign and Security Policy Decisionmaking Under Yeltsin*. National Defence Research Institute RAND, 1997. 67 p.
2. Leshoukov, I. *Beyond Satisfaction: Russia's Perspectives on European Integration*. Center for European Integration Studies, 1998. 32 p.
3. Karaganov, S. *Russia: The New Foreign Policy and Security Agenda*. London Defence Studies, 1992. 49 p.
4. Menkiszak, M. *Greater Europe. Putins Vision of European (Dis)integration*. Centre for Eastern Studies, 2013. 42 p.

5. Radin, A. *Hybrid Warfare in the Baltics*. RAND, 2017. 47 p.
6. Stranga, A. *The End Product: A Crisis in Latvian-Russian Relations*. NATO, 1999. 15p.
7. Study on NATO Enlargement, 1995. Pieejams:
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24733.htm

Dokumentārā lapa

Maģistra darbs „Latvijas – Krievijas 1998.gada attiecību krīze: cēloņi un norise”
izstrādāts LU Vēstures un filozofijas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Eginhards Volāns / / 28.06.2018

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītājs: asociētais profesors Dr. hist. Jānis Taurēns / / 28.06.2018

Recenzents: asociētais profesors Dr.hist. Lilita Zemīte

Darbs iesniegts 28.06.2018

Metodiķe: